LAISVĖ

HENRIKAS NAGYS:
Žodis Juozo Lukšos Daumanto ir Romo Kalantos minėjime

STASYS BARZDUKAS:
Kartu su Juozu Bačiūnu

KĘSTUTIS JOKUBYNAS:
Gulagas ir okupuotos Lietuvos aktualijos

TOMAS VENCLOVAS:
Disidentų sąjūdžio perspektyvos Sovietų Sąjungoje ir Lietuvoje

Dr. ALEKSANDRAS ŠTROMAS:
Politinė sąmonė Lietuvoje ir joje atsispindinčios Lietuvos ateities vizijos

AUŠRA ZERR-MAČIULAITYTĖ:
JAV LB uždaviniai ir jų vykdymas

RAIMUNDAS KUDUKIS:
Naujai iškylančios rolės lietuvių visuomeninėje veikloje

EDMUNDAS ARBAS:
Ar galimas racionalesnis veiksnių susitvarkymas?

1977 Nr. 71 (108)

TURINYS

Henrikas Nagys: Žodis Juozo Lukšos-Daumanto ir Romo Kalantos minėjime Toronte 1
Vytautas Vaitiekūnas: Žmogaus teisės 3
Stasys Barzdukas: Kartu su Juozu Bačiūnu 11
Šeimos reikalai Jungtinėse Valstybėse 15
IDĖJOS IR DARBAI:
Gyvoji mintis: Dvi studijų savaitės; Disidentų - rezistentų pasisakymai (Kęstutis Jokubynas, Tomas Venclova, dr. A. Štromas), Bendruomenininkai pasisako išeivijos rūpesčiais (Aušra Zerr-Mačiulaitytė, Raimundas Kudukis, Edmundas Arbas) 16
Išeivijoje: Ateitininkų kongreso paraštėje (Vt. Vt.), Lietuvių Fondo parama išeivijai 63
Pasaulyje: Ne mūsų vienų pirkia padūmavus 66
Idėjos spaudoje 67
Užgesę Žiburiai 71
Vardai įvykiuose 72

Į LAISVĘ leidžia Lietuvių Fronto bičiuliai tris kartus per metus.

Į LAISVĘ (TOWARD FREEDOM) published three times a year by the Friends of the Lithuanian Front.

Metinė prenumerata: Australijoje, Jungtinėse Valstybėse ir Kanadoje — $7.00, kitur — $5.00.

ADRESAI:
Redakcijos: 341 Highland Blvd., Brooklyn, N.Y. 11207
Administracijos: 7034 Hartcrest Drive, Rancho Palos Verdes, Cal. 90274

ŠĮ NUMERĮ redagavo Vytautas Vaitiekūnas.

Į LAISVĘ straipsnių ir apžvalgų pažiūros ir vertinimai, tiek pasirašyti, tiek ir nepasirašyti, priklauso tik patiem jų autoriam ir nebūtinai atitinka Į LAISVĘ redakcijos pažiūras ir vertinimus. Redakcija yra atsakinga tik už suteikimą vietos Į LAISVĘ skiltyse pasisakyti.

Spaudžia TĖVŲ PRANCIŠKONŲ spaustuvė, 341 Highland Blvd., Brooklyn, N.Y. 11207

KU biblioteka
093 00510776 8

LAISVĖ

Nr. 71 (108)
1977 — GRUODIS

HENRIKO NAGIO ŽODIS JUOZO LUKŠOS - DAUMANTO IR ROMO KALANTOS MINĖJIME TORONTE 1977.X.2

Visos kronikos yra pilkos ir paprastos. Jos mini tiktai faktus. Mes minime vieno miško brolių, laisvės kovotojų, Juozo Lukšos - Daumanto, 25-rių metų mirties sukaktį. Jis pasirinko mirtį, kad laisvė būtų gyva; ir kito tylaus kovotojo Romo Kalantos penkerių metų mirties sukaktį. Jie pasirinko mirtį, kad laisvė būtų gyva.

Juozas Lukša savo mylimo. ginklo plieno kulka pasirinko mirtį, nes priešas tiesė į jį kruvinus barbaro pirštus — priešų buvo daug, o jis vienas, nes kova buvo baigta. Jam. Mirtimi jis dar kartą liudijo savo meilę laisvei ir gyvenimui.

Romas Kalanta pasirinko Pilėnų mirtį. Ugnyje. Ir kaip klaikus fakelas sudegė, nušviesdamas vergijos ir smurto naktį. Kauno teatro sode suliepsnojo baisia liepsna žmogus, šaukdamas: LAISVĖS LIETUVAI!

Sunku mums, gyviesiems, šiandien suprasti jųdviejų pasiaukojimą. Kiekvienas turime tiktai vieną gyvenimą ir vieną mirtį. Nepalikę gyvenimo ir nepasirinkę mirties, sunkiai suprantame didvyrius. Herojai yra taip toli ir taip aukštai, kad juos temato istorija. Ateinančios kartos. Mes — tegalime paminėti juos. Stebėtis jais. Didžiuotis. Ir kartoti drauge su Vaižgantu prie jų kapo: nenugalima tokia tauta, už kurią miršta jauni jos vaikai. Baisu, kai turi mirti tiktai pradėję gyventi žmonės. Stipresnio priesaikos liudijimo nėra šioje žemėje.

Kartais mums visa tai atrodo kaip pasaka. Dar vienas mitas. Mums — kuriuos mirtis aplenkė. Mums — kurie pabėgome nuo mirties. Mums — gyvenantiems pilkoj, migdančioj kasdienybėj.

O taip, mes juk girdėjome apie nuostabius Juozo Lukšos žygius. Mes perskaitėme Daumanto "Partizanus". Paprastais žodžiais jisai pasakoja nepaprastą epopėją. Miško brolių likimą. Jų drąsą. Jų priesaiką savo žemei, kurią jie nuolat ir nuolat

patvirtino savo mirtim. Tiek jie teturėjo: kiekvienas po vieną, po savo mirtį. Ir ją jie pasirinko tada, kai nebebuvo kitos išeities: arba kovoje, arba apsupti priešų, kad nepakliūtų gyvi į savo priešų rankas. O taip, jie gyveno savo mažytėse požeminėse slėptuvėse, arti savo žemės širdies, ir mirtis kiekvieną sekundę, jų mirtis, gyveno šalia jų. Ginklas ir mirtis buvo neatskiriami jų palydovai. Dieną ir naktį, naktį ir dieną. Žiemos speiguose ir vasarų tvankumoje. Granata, nuodų kapsulė, buvo nuolat čia pat, pasiekiamos ranka, kai reikėjo karčiąją priesaikos taurę išgerti ligi dugno.

Mirti lengva eilėse, pasakose, bet kaip mirti gyvenime? Nesuprantame. Nežinome.

Todėl lenkiame galvas jų laisvės priesaikai. Ir kovai ligi paskutiniosios. Kai visos viltys dingusios. Kai nebėra pasirinkimo. Tada visos kulkos dar skiriamos priešui ir paskutinioji — sau. Miško broliai. Miško broliai, kurie ne žodžiais, bet savo krauju ir savo mirtim kovojo už Lietuvą.

Beprasmiška jų mirtis? Ar tai mums nuspręsti? Ar tai mums teisti? Mes nulenkime tiktai prieš juos savo galvas. Mes tiktai tylėkime kaip žemė . . . Ir Romo Kalantos susideginimas. Taip, mes girdėjome apie Pilėnus. Mes žinome, kad tai nebuvo legenda. Mes pažįstame ugnį. Tačiau nepažįstame mirties ugnyje. Siaubingos mirties. Baisios mirties.

Kiek yra tokių, kurie š i t a i p šaukė už laisvę? Tokiu baisiu būdu jaunas lietuvis atkreipė pasaulio akis: žiūrėkite, mano žemė pavergta! Laisvės jai šaukiu ir degu gyvu fakelu. Kaip ant kuorų ugnis, šaukusi kovotojus. Kaip žėruojanti aušra, užliejusi visą horizontą kruvina ugnimi, pranašaujanti rytmetį. Naują dieną. Diena, kuri nugalėjo, sudegino naktį ir tamsą.

Nebuvo pilkų gimtosios žemės raudotojų, kurios būtų galėjusios apraudoti Daumanto ir Kalantos mirtis. Jie mirė vieniši, nes mirtį kiekvienas pasitinka vienišas. Jie ž i n o j o , kad nelaidos jų minių minios. Jie gerai žinojo, kad herojai dažnai miršta vieniši. Bet ne dėlei garbės jie mirė. Jie pasirinko mirtį, nes žinojo, kad v e r t a už laisvę mirti. Jiems laisvė nebuvo tiktai žodynuose įrašytas žodis. Patosas. Daina. Jiems laisvė buvo j ų l i k i m a s. Jie mirdami įprasmino savo ž e m ę . Neveltui ir neatsitiktinai Daumantas savo knygos pirmame puslapyje įrašė Tomo Jeffersono žodžius: "Laisvės medis turi būti kartkartėmis palaistytas patriotų ir tironų krauju".

Juozas Lukša žinojo ką tai reiškia. Jo kraujo laukė gimtoji žemė. Jo. Ir sulaukė. Ir jis žinojo, kad taip bus, nes jis pats pasirinko savo kraujui savo žemę.

Tokia žemė šventa.

Tokie žmonės yra didvyriai. Ir nemirtingi. Ir jiems skiriami žodžiai niekados nepajėgia ap-

ŽMOGAUS TEISĖS

VYTAUTAS VAITIEKŪNAS

Žmogaus teisių kelias

Kai tariame žmogaus teisės, mintyje turime tas neatimamas ir neperleidžiamas asmens teises, kurių ir jokia valstybės valdžia negali nusavinti ar panaikinti. Šių teisių kilmę galima atsekti jau Kinijos ir Indijos senųjų amžių kultūroje. Žmogaus teisių idėja visada buvo gyva religijos ir moralės filosofijoje. Naujaisiais laikais savo konkrečią išraišką žmogaus teisių idėja rado Anglijos vadinamame "Bill of Rights" (1689 m.), Jungtinių Valstybių nepriklausomybės deklaracijoje (1776), Prancūzijos žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje (1789), o vėliau ir kitų demokratinių valstybių konstitucijose.

II-sis pasaulinis karas žmogaus teisių padėtį ypatingai suaktualino. Po karo ne tik žmogaus teisių idėja susilaukė ypatingo dėmesio, bet, kas ypatingai svarbu, žmogaus teisės susilaukė tarptautinės apsaugos, konkrečiai užsimintos Jungtinių Tautų chartoje ir detaliai formuluotos Visuotinėje Žmogaus Teisių deklaracijoje (1948 m.). Ne be pagrindo Jungtinių Tautų pilnaties pirmininkas, VŽT deklaraciją priėmus, entuziastingai džiūgavo, kad tai pirmas žmonijos istorijoje atsitikimas, kad organizuota pasaulio bendruomenė yra ne tik žmogaus teises pripažinusi, bet ir jų viršenybę nustačiusi suvereninės valstybės įstatymų atžvilgiu, ir kad nuo dabar "milijonai viso pasaulio vyrų, moterų ir vaikų, nepaisant kaip toli begyventų nuo Paryžiaus (VŽT deklaracija buvo priimta Jungtinių Tautų sesijos Paryžiuje) ar New Yorko, šauksis šio dokumento (VŽT deklaracijos) įkvėpimo, direktyvų ir pagalbos". Faktas, per praėjusius beveik tris dešimtmečius

---

rašyti jų neaprėpiamos aukos. Jiems abiems skiriu Dedikaciją. iš "Broliai aitvarai".

Žiema. Mirtis. Žiema ir mirtis užklojo juos amžinatvės migla. Baltu lininiu audeklu, baltu kaip sniegas ir debesys, kaip lengvas pušynų smėlis. Miegokite. Miegokite abu, nes judu grįžote n a m o . Tegul supa jus mylima, gera, sava žemė, kaip motina, ilgam, ilgam ir užtarnautam miegui. Miegokite ramūs, Juozai ir Romai. Jūsų mirtys nebuvo veltui.

Tokios mirtys yra prisikėlimo pradžia.

Tokios mirtys padaro gyvenimą prasmingą.

Tokios mirtys n u g a l i pačią mirtį.

po tų entuziastingų žodžių ištarimo, milijonų ir dešimčių milijonų vyrų ir moterų vardu buvo šauktasi į VŽT deklaraciją pagalbos. Deja, nesėkmingai. Faktiškai pati deklaracija jau nuo pat pradžios buvo suluošinta, tylomis apėjus etninių, religinių, kalbinių mažumų valstybėje teises. Dar daugiau ją sužalojo, kai projekto svarstymo eigoje iš jos išbraukė asmens peticijos teisę į Jungtines Tautas. (Tam išbraukimui pritarė ir Jungtinės Valstybės). Todėl dabar tokios peticijos kaip kad 17,000 Lietuvos katalikų Jungtinėse Tautose negauna jokios eigos ir net jų gavimas nėra siuntėjui pranešamas.

Antra vertus, kadangi neatimamos ir neperleidžiamos žmogaus teisės varžo pačios valstybės suvereninę galią, netrūko seniau, nė šiais laikais netrūksta ir karštų žmogaus teisių oponentų. Anglų įžymus teisininkas ir filosofas Benthamas neatimamas ir aukščiau už pačią valstybę stovinčias žmogaus teises laikė išpuikusia nesąmone. Ir visi teisės pozityvizmo atstovai buvo su juo. Dabar net keistai atrodo, kad ir Lietuvos universiteto Teisių fakultete vyravo teisinio pozityvizmo idėjos.

Užtat visai suprantama šių dienų totalitarinių režimų opozicija žmogaus teisėm, ypatingai jų tarptautinei apsaugai. Iš jų galima išgirsti prieš žmogaus teises ir tokių argumentų, kad šios teisės esą tik šių laikų neokolonialistų išradimas, kad jos apgaulingai primestos, kad jos esą visai svetimos ne Vakarų kultūros pasauliui.

O faktiškai sabotuoti žmogaus teisių vykdymą įgalina ir pati Jungtinių Tautų charta, kuri (2 str. 7 p.) varžo Jungtinių Tautų narius kištis į kito Jungtinių Tautų nario — valstybės grynai vidaus reikalus. O kas tie vidaus reikalai — pareina nuo to, kurios valstybės reikalai. Pvz. jei žmogaus teisių vykdymo klausimas bus atkreiptas į Pietų Afrikos respubliką — tai bus Jungtinių Tautų reikalas, ne vidaus, bet jei tas pats klausimas bus atkreiptas į Sovietų Sąjungą ar kurią kitą komunistinę valstybę — bus vidaus reikalas, kuriam Jungtinės Tautos nekompetentingos.

Beje, ne tik totalitarinių režimų atstovai, bet ir demokratiniame pasaulyje pasitaiko intelektualų, kurie teisina žmogaus teisių nevykdymą tuo, kad šitaip esą galima spartinti ūkinę krašto pažangą, "mobilizuojant mases, kad pasirūpintų maisto, pastogės ir sveikatos reikalais". Bet istorijos faktai šiokią logiką neigia. Magna Charta laikais beteisių ūkinė padėtis tikrai buvo daug blogesnė nekaip šiandieną yra totalitarinio režimo šalyse, tačiau tie vargdieniai tada pasirinko teisę, ne mobilizaciją pasirūpinti maisto. Tą pat liudija ir prancūzų revoliucija. Tvirtinti, kad žmogus savo laisvės teisę iškeis į duoną yra Dostojevskio didžiojo inkvizito-

riaus galvojimas. Šių metų Indijos parlamento rinkimai parodė, kad neraštingi kaimiečiai kartais geriau išmano apie žmogaus teisių vertę, nekaip tokie Vakarų intelektualai.

Žmogaus teisių apsauga

Žmogaus teisių apsaugai ir paramai yra Jungtinių Tautų Žmogaus Teisių Komisija. Kadangi šiandien Jungtinių Tautų narių - valstybių dauguma yra pas save praktiškai paneigusios elementariausias žmogaus teises, nors konstitucijose jos iškilmingai surašytos, Žmogaus Teisių Komisija, kurios daugumą narių sudaro kaip tiktai tokių valstybių atstovai, yra pavirtusi tik farsu ar net savotišku sąmokslu, anot Harvardo profesoriaus Walterio Laqueur'o, tik "unholly alliance", kurio tikslas — ne žmogaus teises remti ir kovoti su jų pažeidimais, bet jas sabotuoti ir neigti. Ir blogiausia, kad toj komisijoj dalyvaujantieji atstovai tų valstybių, kurios žmogaus teises respektuoja, savo dalyvavimu tą komisijos daugumos "unholy alliance" prieš žmogaus teises tarsi įteisina, tam tarsi solidarizuoja ar net talkina. Ir būdinga, kad tie komisijos mažumos atstovai, kurie pabandė nedviprasmiškai pasisakyti prieš komisijos daugumos veidmainystę ir komisijos tikslų iškraipymą, ne tik kad nesulaukė kitų mažumos atstovų pritarimo ir paramos, bet, atvirkščiai, buvo išbarti dėl tariamo ekscentriškumo ir pamokomi kitukart išsireikšti šaltai ir santūriai. Todėl tokie nuoširdūs žmogaus teisių čempionai kaip Daniel'ius Moynihan'as ar Leonard'as Garment'as tik meteoriškai švystelėjo Jungtinių Tautų padangėje.

Bet nevieningumo tarp žmogais teisių gynėjų skalė daug platesnė. Pvz. kai kurie žmogaus teisių gynėjų sluoksniai yra labai jautrūs tik tų teisių pažeidimams Čilėje, Irane, Pietų Korėjoje ar Urugvajuje, bet santūrus iki abejingumo tokiem pat ar net daug žiauresniem tų pačių teisių pažeidimam Sovietų Sąjungoje, Kuboje ar Čekoslovakijoje. Net iš jų laikas nuo laiko pasiskardenančių protestų dėl sovietinių disidentų persekiojimo aiškiai justi, kad jų visas užsidegimas dėl žmogaus teisių yra vienos krypties.

Greta šiokių vienos krypties žmogaus teisių gynėjų rikiuojasi ir tokie žmogaus teisių gynėjai, kurie aukštai iškėlę laiko žmogaus teisių vėliavą tol, kol visur ramu, kol tarptautinių santykių padangė giedra. Bet rizikuoti dėl ne savo, o kažkieno žmogiškųjų teisių; "nuodyti" tarptautinius santykius, sunkinti sutarimą kitais svarbiais klausimais — ne, tokios rizikos jie negali sau leisti.

Bet gal labiausiai pavojingi žmogaus teisių gynėjai yra iš vadinamos "Realpolitik" sluoksnių. Pagal juos šių diena globalinis jėgų balansas yra tokis, kad Jungtinės Valstybės jau nebepajė-

gios paveikiai remti žmogaus teisių vykdymo tokioj Sovietų Sąjungoj ir juoba turinčios atsižvelgti, kad savo iniciatyva už žmogaus teises neantagonizuotų savo sąjungininkų. Pagal "Realpolitik" šalininkus anksčiau ar vėliau žmogaus teisių kampanija išsikvėps ir tenkinsis išskirtiniais taikiniais.

Bet faktiškai pati "Realpolitik" yra neatsiejama nuo žmogaus teisių veiksnio. Valstybės sekretorius George'as Marshall'is neabejotinai buvo teisus savo laiku perspėdamas Jungtines Tautas, kad nesiskaitymas su žmogaus teisėmis ir jų sutrypimas bet kuriame krašte ataidi į visą tautų bendruomenę ir ją veikia. Nes jei vyriausybė sistemingai nepaiso savojo krašto žmonių teisių, kaip tad ji gali būti patikima, kad gerbs kitų tautų teises ir nebus linkusi savo tarptautinių tikslų siekti prievartos ir jėgos keliu?

Žmogaus teisių instrumentas prieš žmogaus teises.

Juo tad piktesnės atrodo gyvenimo patyčios, kai šiandieną žmogaus teisių instrumentas faktiškai yra atkreiptas prieš tas valstybes, kurios žmogaus teises lojaliai respektuoja, o tuo instrumentu manipuliuoja tos valstybės, kurios pačios žmogaus teises yra sutrypusios. Per paskutinius du dešimtmečius totalitarinis pasaulis žmogaus teisių pretekstu nuolat atakuoja demokratinį pasaulį. Ir yra liūdna pripažinti, kad demokratinis pasaulis su tokia dalykų padėtimi apsipranta ir apie kontrataką nė galvoti nenori.

1975 m. Jungtinės Valstybės pateikė Jungtinėm Tautom pasiūlymą nutarimo, kuris atsišauktų į visus Jungtinių Tautų narius amnestuoti savo politinius kalinius. Motyvas: Jungtinės Tautos jau buvo priėmusios nutarimą dėl amnestijos Pietų Afrikos respublikos politiniam kaliniam ir nutarimą dėl amnestijos Čilės politiniam kaliniam. Jungtinių Tautų nutarimų toks atrankinis pobūdis pažeidžia žmogaus teisių integralumą. Arba tas pats žmogaus teisių mastas bus taikomas visom valstybėm, neatsižvelgiant į režimą, į valstybės didumą ir apsiginklavimą, arba, žmogaus teisių mastą individualizuojant pagal valstybės geografinę padėtį, režimo pobūdį ar kitas savybes, pačios žmogaus teisės pavirs tik sauvališku politiniu pretekstu su žmogaus teisių kauke. Tai ypač buvo ryšku žinant, kad P. Afrikos politiniam kaliniam amnestijos siūlymą pasirašė 23, o Čilės politiniam kaliniam amnestijos siūlymą — 16 valstybių, kurių politinių kalinių skaičius proporcingai gal nė nemažesnis kaip kad P. Afrikos ar Čilės, ir jų traktavimas negerėlesnis. Bet tas Jungtinių Valstybių siūlymas atsitrenkė ne į totalitarinių valstybių opoziciją, o į Jungtinių Valstybių europinius sąjungininkus, kuriem pasirodė nepriimtinas.

Kai Jungtinių Tautų organizacija faktiškai pasidarė instrumentu prieš žmogaus teises, natūraliai atsirado regioninė ir privatinė iniciatyva. Europos Taryba priėmė savo nariam - valstybėm žmogaus teisių apsaugos konvenciją, sudarė Žmogaus Teisių komisiją, įsteigė Strasbourge Žmogaus Teisių teismą. Tad žmogaus teisių vykdymo garantijos labiausiai išvystytos V. Europoje, kur jos faktiškai mažiausiai reikalingos, kur žmogaus teisių vykdymas turi senas tradicijas ir demokratines priemones.

Pasauliniu pločiu žmogaus teisių vykdymu sielojasi privatinės organizacijos: Tarptautinė Žmogaus Teisių lyga, Tarptautinė Amnestija ("Amnesty International"), Laisvės Rūmai ("Freedom House") ir gal dar kitos. Šios privatinės organizacijos telkia žmogaus teisių pažeidimo faktus, skelbia raportus, stengiasi mobilizuoti viešąją opiniją ir per atitinkamas vyriausybes paveikti žmogaus teisių vykdymą atskirais konkrečiais atsitikimais. Šios labai girtinos privatinės iniciatyvos poveikis žmogaus teisių vykdymo bendrai padėčiai, suprantama, yra ribotas.

Nauja iniciatyva žmogaus teisių klausimu

Užtat juo didesnis susidomėjimas kilo visuose žmogaus teisių vykdymu labai suinteresuotuose sluoksniuose, kai 1976 ryšium su Jungtinių Valstybių prezidento rinkimais tas klausimas sulaukė naujos iniciatyvos. Jau 1976 Jungtinių Tautų pilnaties sesijai Valstybės sekretorius Kissingeris pabrėžė, kad žmogaus teisių klausimas yra "didžiausios reikšmės klausimas, labiausiai įpareigojanti mūsų laikų problema". Bet ypač stiprų impulsą domesys žmogaus teisių vykdymo klausimu sulaukė iš demokratų partijos rinkiminės platformos. Mūsuose yra susidaręs klaidingas įspūdis, kad žmogaus teisių klausimu naujoji iniciatyva priklauso prezidentui Carteriui. Tikrovė betgi yra truputį kitokia.

Redaguojant demokratų rinkiminę platformą, mcgovernininkas Sam Brown'as pasiūlęs įdėti reikalavimą, kad demokratų vyriausybė nutrauktų visokią karinę paramą tom valstybėm, kurios nepaiso žmogaus teisių. Aišku, tas apimtų tik dešinės autoritarinius režimus, ne kairės totalitarinius. Jacksonininkai pasisakė prieš tokią šališką žmogaus teisių klauzulę ir pasiūlė kompromisą — palaikys mcgovernininkų siūlymą prieš dešinės autoritarinių režimų žmogaus teisių pažeidimus, jei mcgoverninkai palaikys jų, jacksonininkų, siūlymą prieš kairės totalitarinių režimų žmogaus teisių sutrypimą. Kompromisas įvyko. Prezidentinio kandidato Carterio atstovai buvo neutralūs. Kandidatas Carteris laikėsi platformos. Tačiau kad jos laikytųsi ir prezidentas Carteris, anaiptol nėra toks tikras daiktas.

Visi demokratiniai sluoksniai vieningai sutaria, kad dėl žmogaus teisių vykdymo visu pasaulio pločiu reikia kovoti ir visuose priespaudos ir prievartos kraštuose reikia siekti laisvės ir teisės. Tačiau į klausimą, kokiais ginklais tikslinga yra dėl žmogaus teisių vykdymo kovoti, kokiais keliais priespaudos ir prievartos kraštuose laisvės ir teisės pažangą kurti — atsakymai jau skirtingi. Tuo atžvilgiu jau nėra vieningo nusistatymo nei tarp demokratinių valstybių tarptautinėje plotmėje, nei pačių demokratinių valstybių politikai vadovaujančiuose sluoksniuose. Tuo atžvilgiu visai ryškios yra dvi srovės: tarkime — mažanorių ir daugianorių.

Ko nori mažanoriai?

Mažanoriai galvoja ir teigia, kad:

— agresyvus siekimas žmogaus teisių vykdymo gali atnaujinti tarptautinę įtampą ir vėl grąžinti "ledo laikus";

— tylioji diplomatija gali laimėti daugiau ir esminių nuolaidų žmogaus teisių vykdymui, nekaip nuolatinis akių badymas priekaištais dėl žmogaus teisių paneigimo;

— agresyvus žmogaus teisių vykdymo siekimas gali net padidinti priespaudą;

— gali turėti neigiamo poveikio nusiginklavimo derybom;

— sovietinės priespaudos sušvelnėjimas veikiau ateis per vidaus evoliuciją, nekaip per užsieninius reikalavimus, kurie tegali būti žmogaus teisių reikalui "counterproductive";

— demokratija apskritai tėra šiaurinio Atlanto tautų apraiška, ir, pasak George'o Kennan'o, jokiu būdu nėra "natūrali valdžios forma žmonėm anapus to siauro perimetro" ir būtų kvailas kaprizas užsispirti pataisyti ir pagerinti "didžiosios pasaulio dalies gyventojų politinius įpročius";

— Vakarų Europos oficialiuosiuose sluoksniuose ir viešojoje opinijoje Jungtinių Valstybių pradėta kampanija už žmogaus teisių vykdymą sukėlė sumišimą, ypatingai V. Vokietijoje ("Weltpolitik mit Fanfarenstoessen");

— tarptautinės taikos išlaikymas branduolinio apsiginklavimo laikais yra aukščiausioji moralinė vertybė;

— pasak D. Britanijos užsienių reikalų ministro Oweno, visų vyriausybių pirmutinis uždavinys "pasirūpinti ir išlaikyti taikos ir saugumo sandarą, kurios ribose tegalima svarstyti, kovoti ir plėsti žmogaus teises";

— Sovietinis disidentas Medvedevas yra apgailestavęs prezidento Carterio kampaniją sovietų disidentam paremti esant ne laiku;

— prezidento Carterio laiškas Sacharovui ir Bukovskio priėmimas buvo politinė klaida;

— Jungtinių Valstybių nusistatymas žmogaus teisių klausimu turi būti suderintas su europinių

sąjungininkų nusistatymais ir atsiremti detente politika;

— Rytų - Vakarų santykiuos visos problemos yra tarpusavy susijusios ir žmogaus teisių vykdymo iš bendro konteksto išimti negalima;

— Sovietų Sąjunga Jungtinių Valstybių kampaniją už žmogaus teisių vykdymą apšauks "agresyvių imperialistinių jėgų" bandymu apnuodyti tarptautinę atmosferą ir detente politikos procesą;

— būtų labai apgailėtinos Jungtinių Valstybių pastangos Belgrado konferencijoje savo nusistatymais dėl žmogaus teisių apsunkinti Vakarų vieningumą.

Kuo remiasi daugianoriai?

Savo ruožtu daugianoriai galvoja ir teigia, kad

— Sovietų Sąjunga detente politikos žydėjimo metais nė per nago juodymą nesumažino savo ideologinės penetracijos į laisvąjį pasaulį ir Brežnevui niekados nesopėjo galvos, kai pasiprašydavo priimamas koks Marchais, Berlingueris ar Gus Hall'as, kodėl tad Jungtinių Valstybių prezidentui detente turi kliudyti priimti Bukovskį ar parašyti laišką Sacharovui?

— Sacharovas tvirtina, kad "ryžtingas ir nuolat stiprėjantis Vakarų visuomenės ir oficialių institucijų — iki pačių aukščiausiųjų — spaudimas, tiek ginant principus, tiek tam tikrus asmenis, gali turėti tik teigiamų rezultatų".

— Prof. F. C. Barghoorn'as yra priėjęs išvadą, kad didžiausias atlydys Sovietų Sąjungoj buvo septintame dešimtmetyje, o detente klestėjimo metu prasidėjo žiauresnis dissidentų persekiojimas, nekaip bet kada;

— Vakarų suartėjimas su Sovietų Sąjunga be demokratėjimo Sovietų Sąjungos viduje pagal Sacharovą būtų blogiau nekaip nebuvimas jokio suartėjimo;

— supergalybių tarpusavio santykių raidai pagal Sacharovą esančios trys galimybės: (1) jų tarpusavio suartėjimo galimybė, Sovietų Sąjungai demokratėjant, (2) jų tarpusavio santykių įtampos didėjimo ir branduolinio karo grėsmės didėjimo galimybė, ir (3) demokratinių principų kapituliacijos prieš sovietinį šantažą, apgaulę bei smurtą galimybė;

— Mažanoriai, susirūpinę neerzinti Sovietų Sąjungos, nori žmogaus teisių vykdymo klausimus iš politikos lauko nukelti į humanitarinių dalykų sritį ir tuo būdu sužlugdyti Jungtinių Valstybių užsienio politikos tradicinius principus;

— Klaidinga nuomonė, kad reikalavimas Sovietų Sąjungai gerbt žmogaus teises yra pasikėsinimas pakeisti Sovietų Sąjungos socialinę santvarką; pagarba žmogaus teisėm neverčia keisti nei kolchozų sistemos, nei denacionalizuoti įmonių;

— Belgrado konferencija bus

pirmas egzaminas Jungtinių Valstybių naujajai iniciatyvai žmogaus teisių klausimu;

— Jungtinės Tautos savo tikslais yra įsipageigojusios "žadinti ir drąsinti pagarbą žmogaus teisėm ir pagrindinėm laisvėm visų žmonių be skirtumo rasės, lyties, kalbos ar religijos"; tas įsipareigojimas galioja ir Jungtinėm Valstybėm ir Sovietų Sąjungai;

— paskutiniais dešimtmečiais tarptautinėje teisėje aiškus poslinkis į palankų žmogaus teisių visuotinumo interpretavimą;

— žmogaus teisių vykdymas yra Vakarų nepralenkiamas ginklas ideologinėje kovoje su komunistiniu pasauliu;

— tylioji diplomatija tikrai yra sėkminga atskirose bylose, bet tenkintis tik tuo būtų tolygu demokratijai susitaikyti su totalitarizmu;

— Jungtinių Valstybių užsienių politikoje žmogaus teisėm priklauso tokia pat vieta, kokią Sovietų Sąjungos politikoje užima marksizmas - leninizmas;

— žmogaus teisių vykdymo klausimas turi būti Jungtinių Valstybių užsienio politikos komponentas ir turėti aiškią programą, kas darytina;

— vadinama pastovioji vyriausybė, t. y. Valstybės departamento biurokratija esanti aiškiai nepalanki žmogaus teisių vykdymo naujajai iniciatyvai, ir jau yra aiškių ženklų, kad jos įtaka yra pasiekusi Valstybės sekretorių Cyrus'ą Vance'ą, o gal ir patį prezidentą Carterį.

Prieš sunkų pasirinkimą

Netenka nė aiškinti, katroje pusėje stovi sovietų pavergtųjų tautų interesai, o su jais sykiu ir palankumas. Tačiau, skaitantis su tikrove, negalima nematyti ir to fakto, kad Jungtinių Valstybių naujoji iniciatyva žmogaus teisių vykdymo klausimu ne tik turi skaitytis su kairės totalitarinių ir dešinės autoritarinių režimų dideliu dėl to nepasitenkinimu ir, pirmiausia Sovietų Sąjungos, atitinkamais išpuoliais, bet turi skaitytis ir su tuo, kad nėra vieningo tam pritarimo nei savuose politikai vadovaujančiuose sluoksniuose, nei europiniuose sąjungininkuose.

Žodžiu, žmogaus teisės dabartinei Jungtinių Valstybių vyriausybei yra iškėlusios labai didelį iššūkį, juo lemtingesnį, kad visuomenėje jau yra prigijusi nuovoka, jog prezidento Carterio politikos kertinis akmuo — grąžinti į Jungtinių Valstybių užsienio politiką moralinį vaidmenį. Taigi nuo to, kaip sėkmingai prezidentui Carteriui vyks su žmogaus teisių sukeltu iššūkiu susidoroti, daug pareis jo, kaip sakoma, būtis ar žūtis, daug pareis ir Jungtinių Valstybių prestižo kilimas ar kritimas.

Tur būt teisingas Harwardo istorikas prof. Laqueur'as tardamas, kad, kai galinga valstybė

KARTU SU JUOZU BAČIŪNU

STASYS BARZDUKAS

Pirmoji mano pažintis su Juozu J. Bačiūnu (jis pats rašėsi Bachunas) buvo laikraštinė: laikraščiuose rasdavau, kad jis yra Amerikos lietuvių tautininkų veikėjas ir net lyderis, paskaitydavau jo retkarčiais pasirodančius straipsnius, pranešimus apie jo veiklą, keliones, išleidžiamas knygas ir kt. Taip pat girdėdavau, kad jis Tabor Farmos vasarvietės savininkas, taigi turtingas žmogus, bet save laiko "ūkininku". Iš pradžių su juo susitikti progų neturėjau. Į artimesnę pažintį suėjom tik Lietuvių Bendruomenės kely. Ir tai Bačiūno iniciatyva.

— — —

1955-58 aš jau pirmininkavau JAV LB krašto valdybai. Kasmet pateikdavau LB tarybos sesijose apyskaitinius valdybos veiklos pranešimus. Po vieno tokio pranešimo Chicagoj įvykusioj LB tarybos sesijoj opozicinis "Naujienų" dienraštis atsiliepė savo būdu: man priskyrė ir tai, ko savo pranešime nebuvau minėjęs. Įžiūrėjau tendenciją ir parašiau paaiškinimą. Jis buvo įdėtas, bet "Naujienos" dabar rado jau naujų priekabių. Dėjosi, ko niekada nelaukiau ir nesitikėjau: juo daugiau aiškinaus, juo gausėjo priekabių bei priekaištų. Prie tiesos neartėjom nė per plauką.

---

nesiryžta ir bijosi aiškiai pasisakyti ir veikti pagal savo nusistatymus ir visuotinai išpažįstamas vertybes lemtingoje pasaulio istorijos konjunktūroje, ji praranda savo tarptautinį autoritetą ir vairuoja į moralinį ir politinį nuosmūkį.

Antra vertus, žmogaus teisių ir laisvės idėja per visus amžius veikė savo galinga traukos jėga ir juo galingesne veikia mūsų laikais. Ir, nors organizuotoje pasaulio bendruomenėje — Jungtinėse Tautose — šiuo metu vyrauja priespaudos ir prievartos atstovai, šimtai milijonų žmonių visame pasaulyje, o pirmiausia totalitarinių režimų šalyse, sudaro tą nepalaužiamą atramą žmogaus ir tautų teisių vykdymui laimėti.

Ne ji rūpėjo mano oponentui — jam visų pirma rūpėjo "perti man kailį". Na, ir pėrė. Tik štai vieną vakarą man skambina iš Tabor Farmos Bačiūnas. Pasisakęs kas esąs, taip bačiūniškai šiltai jis man ir sako: liaukis, girdi, brolau, ginčijęsis, nes esą gaila ir tavo laiko, ir tavo nervų. Iš tų šiaudų nebūsią grūdų. Tai jau jis žinąs iš patyrimo. Jei rūpėtų tiesa, ją būtų galima greitai rasti. Bet šiuo atveju mano oponentui rūpinti ne ji — jam kliūvanti LB organizacija. O kadangi aš jai dirbąs, tai kliūvą už tai ir man. Šitaip Bačiūnas įtikino mane tą besiplečiančią polemiką nutraukti, nes ji naudos neduosianti, o mano paties darbą trukdysianti. Tada pajutau, kad Bačiūnas linki man gero, ir jo paklausiau. Šį pirmą pakalbinimą bei patarimą ir vėliau nuolat prisimindavau. Tai sulaikydavo mane nuo nevaisingų pokalbių su oponentais, nerodančiais geros valios, siekiančiais maskuojamų savo tikslų. Bačiūnas buvo kitoks: jam visų pirma rūpėjo atvirumas, nuoširdumas, abipusė pagarba. To jis ir kitam linkėjo.

— — —

1958 abu kandidatavom į JAV LB II tarybą, abu buvom išrinkti. Telefoninis pasikalbėjimas virto susitikimu: dabar jau susisėdom už to paties Bendruomenės darbų stalo. Ir susivok, kad gudrus, lietuviško mūsų gyvenimo vingiuose! Kai organizuotai tautinei mūsų Bendruomenei priešiški kai kurie naujųjų laikų ateiviai, augusieji bei brendusieji nepriklausomoj Lietuvoj, čia į jos darbininkų eiles stoja senosios ateivijos lietuvis, į Ameriką atvežtas vos dvejų metų vaikas, užaugęs ir subrendęs svetur. Bačiūnas pasirodo gerai suvokiąs Bendruomenės esmę bei paskirtį, orientuojąsis jos tiksluose bei uždaviniuose. Ne be reikalo jau 1953 jis JAV Lietuvių Bendruomenę apdovanojo 12 puslapių leidinėliu, kur buvo įdėtas Laikinojo Organizacinio Komiteto (Loko) pirm. prel. Jono Balkūno atsišaukimas "Lietuviai, į bendrą darbą!", JAV LB steigimo aktas, Laikinieji JAV LB įstatai, Instrukcija JAV LB apylinkėms organizuoti, Pranešimas tautinio solidarumo įnašų reikalu, Loko sudėtis, organizaciniai nurodymai ir kt. Šalia Balkūno ir Bačiūno Bendruomenės darbininkų eilėse taip pat turėjom ir daugiau senųjų ateivių — prel. Igną Albavičių, dr. Steponą Biežį, W. M. Chase-Vladą Čekanauską, dr. M. J. Colney -Motiejų Aukštikalnį, prelatą Pranciškų Jurą, red. Kazį S. Karpių, inž. Pijų J. Žiūrį ir kt. Tai buvo tie, su kuriais rasta bendra kalba.

— — —

Taip pat abu, Bačiūnas ir aš, buvom išrinkti 1958 New Yorke įvykusio PLB I seimo atstovais. Aš patekau vicepirmininku į jo prezidiumą, o Bačiūnas atsive-

žė referatą, kuriuo norėjo seimui pateikti kai kuriuos, pasak jo, "apgalvotus pasiūlymus". Bet šis Bačiūno referatas nebuvo įtrauktas į seimo darbotvarkę. Savo uždaviniu laikiau jam rasti darbotvarkėj vietą. Pavyko, ir Bačiūnas savo referatą paskaitė. Pačioj pradžioj pasisakė, kodėl jis esąs bendruomenininkas:

Kai Kaune buvo sukurta Draugija Užsienio Lietuviams Remti, mes čia daugelis džiaugėmės ir patys rėmėme jos darbus. Pasaulio Lietuvių Bendruomenės idėja ir atskirų kraštų Lietuvių Bendruomenių uždaviniai, jei aš teisingai vaizduojuosi, yra tos pačios paskirties. Rėmęs tuos uždavinius prieš dvejetą, trejetą dešimtmečių, aš buvau vienas iš tų vadinamų "senųjų Amerikos lietuvių", kurie ir į Lietuvių Bendruomenės sutvirtinimo idėją visuomet žiūrėjau teigiamai ir kiek išgalėdamas jai talkininkavau. Kai pastaruosiuose rinkimuose dalyvavusieji aktyvieji tos idėjos rėmėjai Amerikos lietuviai išrinko mane į Amerikos Lietuvių Bendruomenės Tarybą, nepasijutau tose pareigose visiškas naujokas, o greičiau, man parodyto pasitikėjimo sustiprintas, buvau paskatintas skirti dar daugiau dėmesio uždaviniams ir darbams, kurie daugiau sutiprintų lietuvybę Amerikoje ir jau tiesiogiai patarnautų Lietuvos laisvės atgavimo pastangoms.

Bačiūnui buvo aišku, kad visų pirma turim remtis savo pačių jėgomis. Šiam tikslui reikia turėti išeiviją tautiškai sąmoningą:

Tarptautinė padėtis tebėra tokia, kad Lietuvos laisvės bylai spręsti vis dar reikės laukimo ir kūrybingos kantrybės. Laukimas gal dar turės būti ilgas, o kantrybė būtinai kūrybiškai aktyvi ir kone antžmogiška. Tą gali tesėti tik dvasiškai kultūriškai išbrendusi ir vis auganti lietuvių išeivija, kurią gali papildyti tik tautinės kultūros ir kūrybos atmosferoje išauginama jaunoji karta. Jeigu jaunoji karta negaus lietuviškos mokyklos, nemokės tėvų kalbos, nežinos Lietuvos istorijos, nepažins savo tautos, neturės pasiskaityti geros lietuviškos literatūros, nematys savo teatro, negirdės savos muzikos, dainų, kitokio meno manifestacijų, — tai nebeišaugs nei naujų lietuvių rašytojų, nei menininkų, nei — prašau patikėti mano patyrimu stebint per 50 metų Amerikos lietuvių gyvenimą — politikų, kurie atkakliai gintų Lietuvos laisvės bylą.

Niekas nežinom, kiek jau esam surinkę ir išleidę pinigų Lietuvos laisvės bylai. Tačiau sumos yra nemažos. Bačiūnui, kaip "ūkininkui", atrodė, kad pinigai ne visada tikslingai naudoti, jis tada New Yorke sakė:

Aš esu įsitikinęs, kad mažiausia pusė tų išlaidų, skirtų vadinamos "politikos" reikalams, nebuvo būtinos ir nedavė atitinkamos naudos. Jei jos būtų buvusios planingai sunaudotos, pavyzdžiui, lietuviškų mokyklų vadovėliams parengti ir išleisti, vienam kitam geros kokybės garsiniam propagandiniam filmui Lietuvos reikalais paruošti, kelioms tikrai rimtoms ir vakarietiško standarto reikalavimus atitinkančioms knygoms didžiosiomis kalbomis paruošti ir išleisti apie Lietuvos istoriją, nepriklausomą Lietuvą, jos kultūrą, politinius reikalus ir išsilaisvinimo kovą, — nauda būtų buvusi

didesnė, pastovesnė, nedingstanti su ta diena, nuolat reikalinga ir būtina.

Bačiūnas jau tada matė, "kad lietuvybei išlaikyti ir Lietuvos laisvės bylai patarnauti yra lygiai svarbios visos priemonės" — politinės, kultūrinės, ekonominės. Tad jas būtina ne tik derinti, bet ir sutartinai remti. Visų renkamos ir dedamos aukos turi tarnauti "ne tik kokiam vienam uždaviniui, bet visų pagrindinių sričių uždaviniams įgyvendinti". Todėl jas ir reikia "pagal tam tikrą sutartą nuošimtį" skirstyti "tiems uždaviniams ir toms institucijoms, kurioms jų reikia būtinam ir praktiškai naudingam darbui atlikti". Deja:

Gyvename metus po metų, slenkame sena ir gal kai kam patogia vaga, bet išvadų vis nepadarome. Manau, kad laikas jas padaryti visu platumu ir drąsumu, nes kitaip merdėsime toje pačioje vietoje.

Bačiūnas referato pabaigoj taip pat pagrasino: jei pasirodysią neįmanoma "kalbamo sutarimo pasiekti", tai "Bendruomenei neliks kitos išeities, kaip tik visomis jėgomis pradėti vystyti ir šią lėšų telkimo akciją". Mūsų dienomis ji gavo aukotojo laisvo apsisprendimo būdą.

— — —

PLB I seime 1958 New Yorke JAV LB atstovai nesidomėjo PLB valdybos sudarymu Jungt. Am. Valstybėse. Ne vienas tada dar abejojo: PLB dar esąs netikras reikalas, galį nieko iš jos nebūti, esą dar palauksim bei pažiūrėsim ir t.t. Kai seime dalyvavusį Leonardą Šimutį dr. P. Kisielius, aš ir kiti pakalbinom kandidatuoti į PLB valdybą, "žadėdami" paties pirmininko vietą, jis nesileido nė į kalbas. Nesirado nė kitų, norinčių kandidatuoti. Kitokie buvo Kanados LB atstovai: jie paruošė PLB konstitucijos projektą, tikėjo PLB ateitimi, buvo organizuoti bei vieningi, tad PLB I valdyba ir buvo iš Kanados LB atstovų išrinkta (jai iš pradžių pirmininkavo Jonas Matulionis, 1961-63 dr. Juozas Sungaila). Kai 1963 buvo šaukiamas PLB II seimas Toronte, JAV LB atstovai ir dabar nesidomėjo PLB naujos valdybos sudarymu. Ir aš 1963 rudenį vykau į Torontą, nusiteikęs PLB valdybą ir toliau palikti Kanadoj, juo labiau, kad kanadiškiai prieš tai nesišiaušė. "Tevaldo!"

Bet PLB seimo posėdžių salėj Valdas Adamkus man įteikia Bačiūno laišką. Bačiūnas rašo: jei aš kandidatuojąs į PLB naują valdybą, tai taip pat kandidatuosiąs ir jis, o išrinkimo atveju duosiąs kasmet po penkis tūkstančius dolerių valdybos veiklai. Tokia staigmena ir tokia naujiena! Siūlymas gundantis: Bačiūnas — senosios išeivijos žmogus, aš — naujosios, taigi viliojantis derinys. O priedo — dar ir dvidešimt penki tūkstančiai dolerių, tokie pinigai nesimėto. Net su nieku nepasitaręs, sutinku. Taip pat rūpinuos ir iš-

rinkimu. Kandidatuojame keturi atstovai iš Clevelando — Stasys Barzdukas, Vytautas Kamantas, Alfonsas Mikulskis bei dr. Algirdas Nasvytis ir Juozas Bačiūnas iš Tabor Farmos. Visi penki esame išrenkami. Bet kartu pasigirsta ir priekaištai: Barzdukas "parsidavė"; "Susidėjo su masonu"; "Išdavė Kanadą"; ir t.t. Tačiau žingsnis žengtas, nepakeisi. Mikulskis siūlo pareigomis pasiskirstyti dar Toronte, į pirmininkus — mane. Siūlymui nepritariu: pareigomis pasiskirstysime grįžę namo, pailsėję, pagalvoję. Pirmojo posėdžio naujai išrinkta valdyba susirinko 1963 rugsėjo 16, pirmininku buvo išrinktas Bačiūnas, vykd. vicepirm. Barzdukas, visuomeninių reik. vicepirm. Nasvytis, švietimo reik. vicepirm. Mikulskis, organizacinių ir jaunimo reik. vicepirm. Kamantas. Du nariai kooptuoti — sekr. Milda Lenkauskienė, ižd. Julius Staniškis. Kultūros tarybos pirmininku pakviestas dr. Jonas Puzinas, reikalų vedėju Edvardas Karnėnas. Bačiūnas, jau kaip PLB pirmininkas, pasiūlė leisti "Pasaulio lietuvį", kurio uždavinys — "pradėkime nuo susipažinimo ir supažindinimo". Pastebėjo, kad darbas nebūsiąs lengvas:

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės seimai ir jų išrinktos vadovybės palyginti tėra labai jauni organai. Dar neturime daugiau tradicijų nei patyrimo. Lietuviai, priešingai žydams, dar nėra pripratę galvoti, kad mums visiems, po pasaulį išsiblaškiusiems, reikia jaustis vieningiems, turėti vienijančias vadovybes, būti drausmingiems ir jausti pagarbą, visada duoti paramą savo išsirinktosioms vadovybėms (PL, 1963 lapkritis).

(Pabaiga kitame numeryje)

ŠEIMOS REIKALAI JUNGTINĖS VALSTYBĖSE

Jungtinių Valstybių Gyventojų Surašymo Biuro studijos skelbia, kad 2% šio krašto šeimų yra nesantuokinės, kad per praeitus septynerius metus jų skaičius padvigubėjo: 1970 buvo 523,000, 1977 — jau 957,000, o per ateinančius dešimt metų jų skaičius dar patrigubės, ir kad apie dviejų trečdalių nesantuokinių šeimų namų ūkio šeimininkas yra vyras, o apie trečdalio — moteris.

Pagal Biuro studijas ateityje apie 40% santuokų, kuriose moteris bus tarp 20-30 metų amžiaus, baigsis divorsu ir 45% vaikų bus arba tik tėvo, arba tik motinos globoj.

Biuro studijų duomenimis jau 1975 20% visų neštumų buvo tyčia nutraukti (abortai), o kitų 20% neštumų nutraukimas buvo savaimingas. Iš 60% neštumų, pasibaigusių gimdymu, arti penktadalio (17%) buvo be santuokos.

Pats laikas pratęsti Į LAISVĘ prenumeratą!

IDĖJOS ir

Dvi studijų savaitės

Liepos 31 — rugpiūčio 7 dienomis Anglijoje, Kingswood Hall kolegijos patalpose, prie Londono, įvyko Europos lietuviškųjų studijų XXIV savaitė, o rugpiūčio 7-14 dienomis Dainavoje, Mich., tartum jos tęsinys, įvyko JAV ir Kanados LFB XXI poilsio ir studijų savaitė.

Europinė studijų savaitė vyko universitetinėje aplinkoje. Amerikinė — jaunimo vasarinės stovyklos, taigi daugiau spartietiškoje aplinkoje.

Europinė savaitė skaičiuoja apie 200 jaunesnio ir vyresnio amžiaus lietuvių net iš dvylikos valstybių: Anglijos, Australijos Austrijos, Belgijos, Ispanijos, Italijos, JAV, Kanados, Prancūzijos, Švedijos, Šveicarijos ir Vokietijos. Amerikinė susilaukė 128 lietuvių, neskaitant šeštadienio koncerto dalyvių, ir tik iš JAV, Kanados ir Brazilijos.

Nors amerikinė savaitė turi ir poilsio uždavinį, bet dominuoja studijinis.

Europinės lietuviškųjų studijų savaitės pradininkai buvo LF bičiuliai. Bet su laiku ji virto Europos lietuvių bendrine studijų savaite. Šių metų (XXIV) europinės studijų savaitės organizavimo pagrindinę naštą nešė socialdemokratai, tėvas ir sūnus, Vilčinskai. Tad europinė lietuviškųjų studijų savaitė šalia savo studijinio derliaus labai patraukliai praktiškai atstovauja ir tautiniam solidarumui. Amerikinė poilsio ir studijų savaitė lig šiol organizuojama tik JAV ir Kanados LFB valdybos iniciatyva bei rūpesčiu, nors faktiškai taip pat ir savo dalyviais ir prelegentais reprezentuoja daug platesniem sluoksniam. Kažin, ar nebūtų tikslinga ir amerikinę savaitę paversti bendrine? Ar nebūtų tikslinga JAV ir Kanados LFB valdybai imtis iniciatyvos XXII poilsio ir studijų savaitei organizuoti sudaryti atitinkamą komisiją kiek galint platesne visuomenine baze. Kas taip gražiai ir vaisingai reiškiasi Europos lietuviuose, kodėl negalėtų būti pritaikyta ir Amerikos lietuviam? Juoba, kad Amerikos lietuviuose jau daug per daug tarpusavio konfrontacijos. Tad LF bičiuliam vertėtų imtis iniciatyvos tai konfrontacijai pervesti ant tarpusavio fraternizacijos, atseit, ant tautinio solidarumo bėgių.

Europos studijų savaitės intelektualinio darbo krūvį sudarė 12 paskaitų: V. Bartusevičiaus apie Pasaulio lietuvių jaunimo IV kongresą; dr. K. Čeginsko — Dr. J. Basanavičius ir lietuvių tautinis atgimimas; dr. A. Geručio — Lietuva tarptautinėje bendruomenėje; dr. J. Girniaus — Lietuviškoji išeivijos bendruomenė; dr. J. Griniaus — Oskaras Milašius; S. Kuzminsko — Lietuvos ateities problemos; kun. dr. S. Matulio — D. Britanijos lietuviai; V. Natkevičiaus — M. Pečkauskaitė; kun. A. Rubiko — Dar-

DARBAI

vinas ir apreiškimas; dr. A. Štromo — Politinė sąmonė Lietuvoje; dr. V. Vasyliūno — Planetų magnetosfera ir T. Venclovos — Disidentų sąjūdžio perspektyvos Sovietų Sąjungoje ir Lietuvoje.

Paskaitų temos nesirikiavo, taip sakant, viena kryptimi, į vieną bendrą taikinį netaikė, bendro vardiklio neturėjo. Vis dėlto, išskyrus Griniaus, Rubiko ir Vasiliūno temas, kurios galima laikyti savo turiniu tarptautinėmis, atseit, be lietuviškos specifikos, visos kitos devynios paskaitos, t.y. 75% visų paskaitų, buvo skirtos arba vienam ar kitam Lietuvos netolimos praeities veidui ar padėčiai paryškinti (Čeginskas, Gerutis, Natkus); arba dabarties reiškiniam pačioje okupuotoje Lietuvoje ar Lietuvos okupanto aplinkoje paanalizuoti (Štromas, Venclova); arba rūpesčiui Lietuvos ateities problemoms (Kuzminskas); ar, pagaliau, susipažinti su mūsų išeivijos tikrove (Bartusevičius, Girnius, Matulis).

Panašus temų pasiskirstymas buvo ir amerikinėje studijų savaitėje. Čia buvo čiupinėjamos šios temos: E. Arbas — Ar galimas racionalesnis veiksnių persiorganizavimas; S. Barzdukas — Kultūros ir politikos santykiai išeivijoje; I. Damušytė — Baltiečių žygis į Washingtoną; K. Girnius — Sovietų moralinė filosofija; K. Jokūbynas — Gulagas ir okupuotos Lietuvos aktualijos; R. Kudukis — Naujai iškylančios rolės išeivijos visuomeninėje veikloje; A. Mačiulaitytė-Zerr — JAV LB uždaviniai ir jų vykdymas; V. Nakas — Jaunimas Lietuvos laisvinimo veikloje; kun. K. Pugevičius — Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos rezistencinis vaidmuo; A. Raulinaitis — Eurokomunizmas; ir L. Valiukas — Lietuvos laisvinimo darbų programa. Be to, kolektyvinėje paskaitoje dr. K. Ambrozaitis, dr. A. Damušis, J. Kojelis ir kun. K. Pugevičius nagrinėjo Lietuvių Fronto Bičiulių organizacinę padėtį, jų uždavinius Lietuvos vadavimo ir LB atžvilgiu, taip pat jų pareigas krašto pastangom kovoje dėl paties okupanto įstatymų pripažintų teisių vykdymo.

Neskaitant šios kolektyvinės paskaitos, taikytos tik bičiulių reikalam, iš vienuolikos kitų dvi (Girniaus ir Raulinaičio) galima priskirti tarptautinėm temom, kitas dvi (Jokubyno ir kun. Pugevičiaus) — okup. Lietuvos padėčiai, o likusios septynios sukosi apie JAV lietuvius, jų veiksnius ir veikimus.

Šias abiejų studijų savaičių, sakykime, apybraižas sutelkę krūvon ir atspausdinę, turėtume storą tomą. Tatai liudija ir prelegentų didelį intelektualinį darbingumą, ir savaičių dalyvių intelektualinio bendravimo paklausą. Tai labai simpatinga išeivijos intelektualinio gyvumo apraiška.

Negalėdami "Į Laisvę" skaitytojam perteikti tų studijų viso intelektualinio krūvio, vis dėlto norime, pasak "Tėviškės Žiburių" bendra darbio, praplėsti tų studijų dalyvių ratą "Į Laisvę" skaitytojais bent kai kuriom — redakcijos įsitikinimu pačiom aktualiausiom — temom.

DISIDENTŲ - REZISTENTŲ PASISAKYMAI

Šių metų lietuviškųjų studijų savaitėje, Anglijoje, disidentas Aleksandras Štromas kalbėjo apie okupuotos Lietuvos politinę sąmonę ir ateities vizijas ir disidentas Tomas Venclova — apie disidentų sąjūdžio kilmę, raidą ir perspektyvas. Savo ruožtu JAV ir Kanados LFB studijų savaitėje Dainavoje rezistentas Kęstutis Jokubynas papasakojo savo išgyvenimus sovietiniame kalėjime (konclageryje) ir savo patirtį okupuotoje Lietuvoje.

Šie okupuotoje Lietuvoje brendusių intelektualų pasisakymai ir patyrimai yra ne tik jų pačių liudijimai, bet ir okupuotos Lietuvos atitinkamų sluoksnių autentiškas balsas, į kurį mūsų išeivijai labai pravartu įsiklausyti.

Čia skelbiami jų pasisakymai yra truputį sutrumpinti.

Redakcija labai dėkinga bičiulei Alinai Grinienei už parūpinimą dr. A. Štromo ir prof. T. Venclovos pasisakymų tekstų iš įrašų juostoje ir bičiuliui J. Ardžiui už parūpinimą K. Jokubyno pasisakymo.

KĘSTUTIS JOKUBYNAS: GULAGAS IR OKUPUOTOS LIETUVOS AKTUALIJOS

Viena nuostabiausių žmogaus savybių — sugebėjimas atsiminti. Bet nemažiau nuostabus ir žmogaus sugebėjimas užsimiršti. Kokios sunkios pirmosios dienos ir savaitės kalėjime! Staiga išplėštas iš įprastos aplinkos, žmogus negali susitaikyti su nauja tikrove. Jo gyvenimas vis dar anapus grotų. Kalėjimas — lyg koks slogus sapnas. Ir, jei žmogus nesugebėtų užmiršti praeities ir priimti dabarties kaip vienintėlės tikrovės, jis dažnu atveju žudytųsi arba išprotėtų. Tačiau dauguma sugeba užmiršti praeitį. Buvęs gyvenimas už kalėjimo sienų pamažu nugrimzta į miglas. Tikrove tampa tik kalėjimo aplinka, nors joje kartais net oro trūksta.

Atsitinka ir dar keistesnių pasikeitimų. Dalykas, dėl kurio kovota, pradeda atrodyti ne taip jau svarbus, o kalėjimo smūgiai — ne tokie jau skaudūs. Ilgus metus praleidus kalėjime, pasidaro visai suprantamas Bairono "Šiljono kalinys", kurio herojus, ilgai stengęsis iš kalėjimo pabėgti, kai, pagaliau, atsiranda proga pabėgti, susigraudina, jam pasidaro gaila palikti kalinio grandines. Ir tai ne tik atskiro asmens išgyvenimas. Tai liečia ir visą tautą.

Ir okupuotoj Lietuvoj žmonės išgyveno labai sunkius metus. Bet jie jau praeity. Žaizdos užgijo. Viltys perdegė. Gyvenimas eina toliau. Dabartis stato savo reikalavimus, o praeitis, kai kieno atsiminimuose net žavinga, blėsta iš atminties. Ne vienas senas kolchozninkas paklaustas, ar norėtų atgauti savo buvusį ūkį ir savarankiškai ūkininkauti, kaip seniau, atsako neigiamai. Atrodo, tokių Lietuvoje šiuo metu jau yra nemažai. Tokiem ir pati Lietuvos nepriklausomybė kartais jau yra kažkokiose miglose nugrimzdusi. Tačiau greta tokių, dažnai toj pačioj šei-

moj, yra ir visai priešingų nuotaikų. Yra kovojanti Lietuva, Lietuva puoselėjanti šviesesnio rytojaus viltis.

Su šia gyvąja Lietuva kažkaip savaime sutapo ir mano jaunystės gyvenimas. Nuo pat pirmųjų gimnazijos klasių buvau įtrauktas į pogrindžio spaudos platinimą, vėliau ir į jos kūrimą. Už tai teko sumokėti dvidešimt pačių gražiausių gyvenimo metų kainą.

Visada stengiausi eiti per gyvenimą atviromis akimis. Nepriklausiau jokiai grupuotei. Ir mano vertinimas yra tik mano subjektyvus mastas. Apskritai sovietinėje sistemoje, arba, kaip sakoma, uždaroje visuomenėje yra labai sunku nustatyti tikrąsias visuomenės pažiūras vienu ar kitu tautiniu klausimu.

Pirmiausia noriu priminti, kad okupuotoje Lietuvoje kiekvienas sąmoningas lietuvis turi išspręsti dilemą — su kuo? Gyvenimas reikalauja daugiau, negu eilinis žmogus pajėgia. Gyvenimas verčia tapti arba didvyriu, arba niekšu. Taigi dilema sunkiai sprendžiama. Ir retai kam pavyksta išsilaikyti tame vidurio kelyje: tarp didvyrio ir niekšo. Oficialioji formulė, nors viešai neskelbiama, bet visiems gerai žinoma: kas ne su mumis — tas prieš mus.

Jauna moteris su paliegusia motina iš privataus savininko nuomoja kambarį. Nuoma labai brangi — trečdalis moteriškės uždarbio. Valstybinį ar kooperatinį butą įsigyti reikia laukti kelerius metus eilėje. Bet kaip visur, taip ir šioj srity, daug lemia pažintis, "blatas". Pataikius tinkamą kelią, galima ir buto gavimą žymiai paspartinti. Minėta moteris įsirašė eilėn kooperatiniam butui gauti ir, palyginti, per trumpą laiką jai tokia galimybė atsirado. Tik, kaip kooperatinio namo statyba jau buvo baigiama ir artėjo raktų gavimo diena, moteriškę išsikvietė KGB (saugumas) ir pasiūlė tapti bendradarbe. Girdi, saugumas žino, kad kooperatinį butą ji gaunanti už kyšį, atseit, yra nusikaltusi įstatymui ir galinti išvengti kalėjimo tik sutikdama "padėti" saugumui. Moteris atsidūrė prieš sunkią dilemą. Nenusilenksi saugumui — eisi kalėjiman. Kas tada žiūrės paliegusią motiną? Griūva visas moteriškės didelėmis pastangomis palaikomas gyvenimas. Galima suprasti tos moteriškės išgyvenimus ir galutinį nusistatymą pareikšti KGB savo atsisakymą bendradarbiauti. O kiek yra tokių atvejų, kai žmogaus valia ir nervai tokio KGB pasiūlymo nepajėgia atsisakyti? O toks būdas surasti saugumui bendradarbių naudojamas gana plačiai.

O dabar pažiūrėkime, kaip saugumas praktiškai veikia tuo atveju, kai nori sukliudyti susitikimą su laisvojo pasaulio žmogumi. Tai įvyko 1977 vasario 16 dieną. Apskritai, dauguma lietuvių vasario 16-ją pamini tik savo širdyse. Tik jaunimas — moksleiviai, studentai — ta proga nupiešia lietuvišką trispalvę, arba ją kur nors iškabina, arba išplatina lapelius. Po to mokytojams būna daug nemalonumų, o saugumui — daug darbo. Yra jau ir tokio jaunimo, kuris apie Vasario 16-ąją jau nebeturi supratimo. Bet man pačiam šių metų Vasario 16-oji tapo labai įsimintina.

Į Vilnių iš Maskvos buvo atvykęs britų "Financial Times" korespondentas David Satter. Su juo buvau jau pažįstamas ir jam rūpėjo

mane sutikti. Jo dienotvarkė buvo nustatyta Užsienių reikalų ministerijos Maskvoje. Laisvai po Vilnių judėti jis tegalėjo vakare. Todėl jis, paskambinęs man į darbovietę, kvietė susitikti 7 val. vakare prie "Neringos" viešbučio, kuriame buvo apgyvendintas. Aš pažadėjau ten būti, ir be penkių minučių septintą valandą, išlipęs iš troleibuso, Lenino prospektu žingsniavau į sutartą vietą. Staiga už nugaros rusiškai šūktelėjo: "Milicija! Kriminalinis skyrius!" Du, civiliais drabužiais apsitaisę, vyrai sugriebė mane už rankų, trečias pamojavo man po nosim savo tarnybinį pažymėjimą. Tuoj privažiavo "Volga". Mane įgrūdo ir nusivežė į milicijos skyrių Dzeržinskio gatvėje (buv. Kalvarijų). (Įdomus sutapimas, toj pat vietoj buvau suimtas ir pirmą kartą, 1947 m. gruodžio 8, eidamas į universitetą). Milicijos skyriuje nuvedė mane į tuščią kambarį ir tuoj atvedė dar du vyrus. Susodino visus tris greta. Esą būsiąs atpažinimas. Pasakiau, kad tokia komedija nereikalinga. Verčiau pasakytų atvirai, kad yra nurodymas mane kuriam laikui sulaikyti, neišleisti ir, aišku, aš ramiai sėdėsiu. Bet tuo metu pro duris įleido dar vieną vyrą, pamušta akimi ir jį tardytojas paklausė:

— Kurį iš sėdinčių vyrų jūs atpažįstate dalyvavusį praeitą naktį ginkluotame užpuolime?

— Šitą, — ilgai negalvojęs, žmogus pirštu dūrė į mane. Man liepė atsistoti, pasisukti šonu.

— Kaip jį atpažįstate? Pagal ūgį? Pagal eiseną? — tęsė tardytojas.

— Pagal ūgį, pagal eiseną, — kartojo žmogelis. Aš jį užsipuoliau, kodėl jis meluoja. Kur jis mane matė? Bet jam atsakyti neleido ir tuoj išvedė. Ir kitus du vyrus taip pat paleido, o man pradėjo rašyti "atpažinimo protokolą". Pasirašyti atsisakiau. Tada liepė nusirengti kratai. Aš pareikalavau prokuroro sankcijos kratai. Į tai vienas atšovė: "Kai šios durys užsidarė, visi įstatymai čia". Nusirengiau. Apkrėtė gana paviršutiniškai. Tik vienas tų, kurie mane sulaikė, kuris čia įeidavo, čia išeidavo paklausęs, ar gerai "pažiūrėję", bet gavęs nelabai tvirtą atsakymą, pats ėmėsi jau kaip reikiant krėsti, iščiupinėdamas visas siūles. Nieko neradę (eidamas į susitikimą dėl visa ko gerai patikrinau savo kišenes), ėmėsi rašyti apklausinėjimo protokolą. Berašant svaidėmės pastabomis.

Tardytojas: "Prieš vėją nepapūsi" . . .

Aš: "Aš ir nepučiu" . . .

Tardytojas: "Sapnuojasi jums ta vasario 16-oji" . . .

Aš: "Man tai ne. KGB tai tikrai sapnuojasi, jei tokių priemonių turi griebtis" . . .

Taip praėjo apie pusantros valandos. Ir šį protokolą atsisakiau pasirašyti, paaiškindamas, kad ši komedija suruošta man pagal KGB nurodymus.

"Tai jūsų žaidimas, ir aš jame nedalyvausiu", — atsakiau. Tada vienas pareigūnas pradėjo aiškinti, esą jis iš karto supratęs, kad čia ne "tas", bet milicija kartais suklystanti. Taip ir paleido, nors buvau "atpažintas" dalyvavęs ginkluotame užpuolime. Žinoma, susitikimas su David Satter buvo sutrukdytas, ačiū Dievui, ne visai. Jis, manęs nesulaukdamas, paskambino mano draugui ir su juo susitiko. Tik ir vėl buvo būdingas vairuotojo "nežinojimas" gatvės, kuri beveik pačiame

miesto centre, ir korespondentas, pats nepažinodamas Vilniaus, visą valandą buvo vežiojamas, kol susirado adresatą. Nežiūrint vėlaus laiko, vis tiek dar korespondentas spėjo aplankyti kai kuriuos žmones, kurie nepabijojo su juo susitikti. Per vėlu buvo aplankyti tik Rasų kapines, Basanavičiaus kapą, kuris tą dieną skendėjo gėlėse ir žvakėse. Basanavičiaus mirties metinių dieną daug kas prie jo kapo ateina paminėti ir kitą sukaktį. Kaip vienas saugumo majoras išsitarė:

— Tikrai nelemtas sutapimas, kad tas Basanavičius numirė vasario 16-tą dieną.

Nežiūrint trukdymų, David Satter, kaip nė vienas kitas užsienio spaudos korespondentas, turėjo progą daug ką sužinoti apie Lietuvą iš neoficialių šaltinių. Kitą rytą jis išskrido į Rygą. Čia mūsų draugai jį taip pat supažindino su padėtimi ir parodė tai, ko negali rodyti oficialūs pareigūnai. Ir Taline jo laukė atitinkami žmonės. Tačiau ir KGB pareigūnai nesnaudė. Korespondentui, į Taliną iš Rygos vykstant traukiniu, iš miegamojo vagono dingo jo lagaminas su visais užrašais. O Taline jį pasitiko tariami estų "disidentai", kurie svečią taip nuoširdžiai globojo, valgydino ir girdė, kad jis jau nebegalėjo ištrūkti. Korespondentui tai buvo gera pamoka. Gerai dar, kad, patyrę apie jo dingusį lagaminą, mes su latviais galėjome pražudytą informaciją maždaug atstatyti. Londono "The Financial Times" balandžio 5 galėjo paskelbti David Satter straipsnį "The Ghost in the machine", kurį gegužės 18 persispausdino ir "Le Matin de Paris". Suprantama, korespondentas nepanaudojo visos mūsų suteiktos medžiagos, bet vis tik pasakė labai daug.

Po to K. Jokubynas atsakinėjo į klausimus.

Kl.: Ar daug lietuvių tarnauja sovietiniam saugumui?

Ats.: Niekas to, išskyrus aukštuosius pareigūnus, nežino. Spėjama, kad daugiau kaip pusė yra nelietuviai. Lietuvoje daugiau negu kitose sovietinėse respublikose dar yra užsilikusių Stalino laikų pareigūnų. Aplamai tebegalioja taisyklė: viršininkas — lietuvis, pavaduotojas — rusas, arba atvirkščiai.

Kl.: Kurie saugumo pareigūnai simpatingesni — lietuviai ar rusai?

Ats.: Žmogaus simpatingumas tur būt nuo jo tautybės nepriklauso. Apskritai po Stalino saugumiečių elgsena su suimtaisiais yra pasikeitus. Stalino laikais nepasirašytum apklausinėjimo protokolo, tai primuštų, o dabar tik pagrasina. Daugiau konkrečių faktų apie sovietinį saugumą yra Terlecko laiške. Teisybė, dar dėl to simpatingumo galima pasakyti, kad turbūt nemalonu susidurti su lietuviu, kuris, aiškiai matai, nori tave sudoroti. Į rusą žiūri kaip į svetimą, kažkaip atlaidžiau.

Kl.: Ar daug kas okupuotoje Lietuvoje dalyvauja pasipriešinime?

Ats.: Atsakymas priklauso nuo to, kas kaip pasipriešinimą supranta. Sovietų Sąjunga stengiasi vaizduoti teisinę valstybę, kurioje veikia demokratiški įstatymai. Pvz. žmogų suimti arba daryti kratą pagal įstatymą reikalinga prokuroro vadinama sankcija. Bet, kai reikia, saugumas randa būdą įstatymui apeiti. Ir mane patį areštavo ir krėtė be prokuroro sankcijos. Vis dėl to, mokant įstatymus, kartais galima šio to atsiekti. Pvz., pagal įstatymą KGB

gali išsikviesti pilietį kaltinamuoju arba liudytoju konkrečioje byloje ir, prieš apklausinėjant, privalo supažindinti su bylos turiniu. Kitokio pobūdžio iškvietimai įstatymo nenumatyti ir kviečiamasis gali jų nevykdyti. Pvz. ir mane patį š.m. vasario 3 KGB papulkininkis Baltinas buvo kvietęs "pasikalbėti". Nėjau ir daugiau nejudino. Būtum taip pabandęs nepaklausyti Stalino laikais! O dabar jau galima. Vadinasi, pasidarė įmanomas šioks toks pasipriešinimas pačių sovietinių įstatymų rėmuose. Disidentinis sąjūdis tuo ir ribojasi. Ir Lietuvių Katalikų Bažnyčios Kronika kovoja už religijos ir tikinčiųjų reikalus sovietinių įstatymų ribose, už tai, ką pripažįsta sovietų konstitucija. Be abejo, yra ir tokių pasipriešinimo apraiškų, kurios jau sovietinių įstatymų rėmuose netilptų. Apskritai, Lietuvos rezistencija turi senas tradicijas, gilias šaknis ir didelius tikslus. Masė aktyvioj rezistencijoj, sakyčiau, nebedalyvauja. Jai rūpi sava buitis. O buitinės sąlygos, palyginti su tuo, kas buvo, yra pagerėjusios. Vokiečiai, anglai, italai, japonai, amerikiečiai aprūpina Sovietų Sąjungą modernia technologija, kurios bent dalis eina ir buitiniam reikalam. Pvz. šiemet Vilniuje, Dzeržinskio gatvėje, vokiečiai pastatė modernią žuvies parduotuvę, kuri nieku nesiskiria nuo tos rūšies moderniųjų Vokietijos ar Prancūzijos įmonių, išskyrus tai, kad žuvies toje Vilniaus parduotuvėje nevisada gausi. Eilinis žmogus vengia rezistencinės rizikos dar ir dėl to, kad jam susidaro įspūdis, kad Vakarai Sovietų Sąjungos bijo, jai nuolaidžiauja, net pataikauja.

Kl.: Kai kas okupuotos Lietuvos gyventojus skirsto į dvi kategorijas: parsidavėlius ir neparsidavėlius. Kaip iš tikrųjų yra?

Ats.: Negalima skirstyti tik į juodą ir baltą kategoriją. Parsidavėlių kategorijai, manyčiau, gal tiktų dalyvaujantieji valdžioje, bet ir tai, anaiptol, nevisi. Bet jokiu būdu neina į parsidavėlių kategoriją ta masė, apie kurią minėjau, kuri linkusi prisitaikyti, kuri susirūpinusi pirmiausia savo buitimi. Apskritai gyvenimas sovietinės sistemos sąlygomis yra daug komplikuotesnis, kad tilptų į schemą juoda-balta.

Kl.: "Akiračiuose" buvo straipsnis, lyg parašytas Lietuvoje, apie tai, ko Lietuva laukia iš išeivijos. Jei teko skaityti, kaip Jums atrodo tie Lietuvos lūkesčiai?

Ats.: Tame rašinyje nusakyti Lietuvos lūkesčiai išeivijos atžvilgiu turi pagrindo. Kaip plačiai paplitę visuomenėje — sunku nustatyti. Beje, valdžia įtaigauja visą laiką visuomenę, kad emigrantų triukšmas dėl padėties okupuotoje Lietuvoje esąs Lietuvai kenksmingas. Žinoma, skelbimas tiesos neatitinkančių dalykų išeivijoje Lietuvai nėra naudingas. Tačiau faktų skelbimas arba faktų interpretacija yra būtini. Yra taip pat nuomonė, kad išeivijos svarbiausias uždavinys yra kultūrinis. Vakarų laisvės sąlygomis ugdyti lietuvišką kultūrą. Bet lygiai yra balsų, kad labai svarbi išeivijos politinė veikla. Svarbu kelti triukšmas dėl žmogaus teisių pažeidimų, dėl atskirų žmonių persekiojimo. Nors sovietinė valdžia stengiasi ignoruoti užsienines reakcijas, pvz. lig šiol užsieninės reakcijos, įskaitant ir Valstybės departamento demaršus, dėl Orlovo ir Ginzburgo areštų teigiamų rezultatų neduoda, — vis dėlto reikia pripažinti, kad sovietinei val-

džiai rūpi išlaikyti užsienio akyse savo prestižą ir kad ji faktiškai užsienio priekaištų atžvilgiu, ypatingai kai tokie priekaištai paremti konkrečiais faktais, nėra abejinga. Mažiausiai apčiuopiama yra visuomenės politinių nusistatymų diferenciacija. Vieną galima justi — nepriklausomybės laikų politinių grupuočių ateitis vargu ar turi realių galimybių.

Kl.: Ar galėtumėt bent apytikriai nusakyti, kokia dalis Jūsų kalinimo aplinkoj sutiktų kalinių buvo patekę už tautinę rezistenciją, kokia už religinę ir kokia už veiklą grynai prieš sovietinę sistemą? Ir kas Jums kalėjime buvo sunkiausia pakelti: badavimas? darbo sąlygos? moralinės sąlygos?

Ats.: Man teko susipažinti su Stalino laikų lageriais ir su postalininių laikų. Stalino laikų lageriuose po karo buvo daug karo belaisvių — japonų, vokiečių, ir daug pačios Sovietų Sąjungos buvusių karių, patekusių į vokiečių nelaisvę, tarnavusių Vlasovo armijoje ar vokiečių daliniuose; buvo daug Baltijos kraštų ir Ukrainos partizaninio karo dalyvių, ar tokiais įtartų, tarp jų buvo ir Lietuvos dvasininkų. Juk tada užteko duoti partizanui maisto ar sutuokti partizanų porą — ir jau kalėjimas.

Po Stalino ir po bylų peržiūrėjimo Stalino lageriai pratuštėjo. 1960 buvo įsteigtas Mordovijoj lageris nubaustiesiems už religinę veiklą. Mano laikais iš apie 500 kalinamųjų daugiausia buvo Jehovos liudininkų, paskum iš eilės ėjo baptistai. Katalikų buvo nedaug, dar mažiau — protestantų. Užsieniečiai jau buvo atskirti. Chruščiovo-Brežnevo laikų lageriai, palyginti su Stalino lageriais, yra nedideli, turi tik po kelis šimtus kalinių, kurių daugumą sudaro dar iš Stalino laikų likę, nubaustieji 25 metų bausmėmis. Papildymai ateina iš disidentų, bet negausūs. Matot, dabar vengiama kaliniui taikyti polit. kalinio straipsnį. Vietoj to, stengiamasi jį padaryti arba kriminalistu, arba bepročiu. Pvz. už dalyvavimą riaušėse po Kalantos susideginimo suimtieji studentai buvo apkaltinti chuliganizmu. Chuliganizmu apkaltinti ir šių metų kovo mėnesį nuo bendrabučio nuplėšę sovietinę vėliavą studentai. O disidentų "gydymas" beprotnamiuose yra dažnas reiškinys.

Man nežinomos kalinimo sąlygos Vakaruose. Todėl negaliu palyginti su kalinimo sąlygomis Sovietų Sąjungoje. Stalino laikais didelė pramonės dalis rėmėsi kalinių darbu. Apgyvendinta tundra, iškirsti miškai, nutiesti geležinkeliai, po kurių kiekvienu pabėgiu, kaip sakoma, guli kalinio kaulai, pastatyti miestai, iškasti kanalai — viskas kalinių rankomis. Darbo sąlygos buvo baisios. Darbas sunkus ir tik už duoną. Kai vienam kanadiečiui papasakojau, kad lageryje dienai duodavo po svarą ir daugiau duonos, jis nustebo, kad tiek daug. Jis pats tiek niekada nesuvalgąs per dieną! Jis nesuprato, kad sunkiai dirbančiam kaliniui, negaunančiam jokių riebalų, net ir dviejų ar trijų svarų duonos per dieną būt mažai. Stalino laikų lageriuose alkis ir man buvo sunkiausia pakelti. Alkis užgožia visas mintis.

Paskutinių dešimtmečių lageriuose, nors maisto vis dar tebetrūksta, bet alkis jau netaip kankina. Nėra ir tokių sunkių darbų. Dabar, saky-

TOMAS VENCLOVA: DISIDENTŲ SĄJŪDŽIO PERSPEKTYVOS SOVIETŲ SĄJUNGOJE IR LIETUVOJE

Disidentas — žmogus išdrįsęs rizikuoti

Maždaug prieš penkioliką metų įvyko pašnekesys dviejų sovietinių žmonių (berods, dar abu yra tenai, nors, laikui bėgant, gal būt atsiras čia) ir vienos belgės ar olandės, gerai neprisimenu. Šitie žmonės jau anuomet nebijodavo su užsieniečiais pasikalbėti. Ir jiedu tai užsienietei nupasakojo padėtį Sovietų Sąjungoje, kokią jie ją mato. Tada ta užsienietė, labai prislėgta to, kas jai buvo išdėstyta, paklausė: "Tai kodėl jūs nieko nedarote? Kodėl nedemonstruojate, nedalijate lapelių, neorganizuojate spaudos, ir t.t.?" Vienas iš pokalbininkų priėjo prie lango, — o pokalbis vyko Maskvoje, didelio namo devintame ar dešimtame aukšte, — ir pasakė: "Jūs gi žinote, kad, jeigu iššoksite pro langą, jums sparnai neišaugs, nukrisite ir užsimušite. Ir mes žinome nuo vaikystės, kad negalime iššokti pro langą ir nuskristi, kitaip sakant, negalime kurti spaudos, demonstruoti ir t.t. Tai yra tikra pražūtis, ir kiekvienas nuo vaikystės tai labai gerai žino".

Bet praėjo penkiolika metų, ir nors tai labai keista, kai kurie žmonės pradėjo "skraidyti". Buvo keletas tokių atvejų, kai žmogus iššokdavo pro langą ir nuskrisdavo. Tai yra, jis kažką esmingo ir vertingo padarydavo, rizikuodamas, labai dažnai patekdamas į kalėjimą ar net žūdamas, bet parodydamas, kad kai ką galima padaryti. Ir tas procesas pradėjo po truputį augti. Savilaidoje kursavo net apsakymas ta tema: girdi, atsiranda skraidantys žmonės, o kiti neskraido, kitiems sparnai neužauga, ir dėl psichologinių priežasčių niekad neužaugs. Tokie skraidančių nesupranta ir sako: "Jūs esat bepročiai, nenormalūs. Jūs kliudote mums. Jūs kliudote visam kam. Jūs, gal būt, tenkinate savo smulkią savimylą ir tuo pačiu metu beprotiškai rizikuojate ne tik savimi, bet iš viso visa situacija. Nuo jūsų pokštų darysis vis blogiau ir blogiau".

Pastarųjų penkiolikos metų patyrimas rodo, kad "iššokimas pro langą" turi prasmę. Turi prasmę aiškus, atviras, viešas pareiškimas savo nesutikimo su valdžia, ar bent su kai kuriais jos politikos aspektais. Jis daro rimtą įtaką bendrai atmosferai Sovietų Sąjungoje.

Pats žodis "disidentas" ne visai tikslus, nes jis reiškia atskalūną. O jie nėra atskalūnai. Jie yra žmonės, kurie atstovauja tam, ką visuomenė iš dalies savo sąmonėje, iš dalies pasąmonėje turi.

čiau, sunkiausia pakelti nuolatinės administracijos pastangos kalinį "perauklėti", palaužti jo įsitikinimus, įsiskverbti į jo vidinį pasaulį, žodžiu, politinį kalinį padaryti sovietinės sistemos klusniu įrankiu.

Kaip žmogus virsta disidentu? Kaip žmogus virsta tokiu opozicionierium, kuris aiškiai netelpa į sistemos rėmelius ir bando skraidyti? Tai painus ir palaipsnis procesas. Žymia dalimi viskas priklauso nuo žmogaus charakterio, nuo jo socialinės kilmės, vaikystės situacijos, nuo patyrimo. Kartais atrodo, kad tai yra genetinė tendencija, kad yra tam tikra "biologinė grupė" žmonių, kurie kitaip negali. Pvz. savo laiku Martynas Liuteris. Šioks psichologinis tipas labai daug yra davęs žmonijos istorijai, nors kartais jis veda ir į fanatizmą ir į nemažas klaidas. Bet be jo nebūtų jokio žmonijos judėjimo į priekį.

Rašiau tuo klausimu "Draugo" kultūriniame priede. (Tai pirmasis mano interview Vakaruose). Žmogus mato gyvenimą, mato, kas aplink jį vyksta. Jis pradeda piktintis. Bando kažką gerinti sistemoje, bet iš to nieko neišeina. Paskui žmogus pasiskaito šiek tiek neoficialios literatūros, ir pats gal būt jau šiek tiek jos parašo, padaro spontaniškų gestų, nesutikdamas su esančia aplinka. Staiga vieną dieną supranta, kad jis jau disidentas, kad jis jau šalia sistemos.

Tam tikru momentu žmogus pasiryžta būti laisvas. Jis pasiryžta nesekti automatiškai, vergiškai istorijos vingių. Komunistų ideologija remiasi tuo, kad istorija automatiškai plėtojasi komunizmo linkme. Žmogus turi palaikyti laimėtojus, tada jis bus teisus, tada jis atneš naudą aplinkai ir eis su visuomenės progresu, o visi kiti bus nušluoti. Bet vis daugiau žmonių nesutinka palaikyti tų, kurie šiandien laimi. Žmogus sako NE: aš turiu savo principus, savo sąžinę — krikščioniška sąžinę ar tiesiog žmogišką sąžinę. (Sacharovas, kuris yra, atrodo, labiau krikščioniškas siela, negu daugelis kitų, formaliai yra ateistas. Jis netiki Dievo, bet vis tiek sako, kad dėl savo vidinių principų negali eiti su tuo, neva laiminčiu istorijos arkliu, kuris perdaug pridaro eibių).

Dažniausiai žmogaus perėjimą į situaciją šalia sistemos išprovokuoja pati valdžia. Valdžia anksčiau negu pats žmogus pajunta, kad tas ar anas jau yra disidentas ir kad ant jo faktiškai reikia "dėti kryžių". Pastaruoju metu valdžia kartais tą kryžių padeda, leisdama žmogui išvykti arba jį išvarydama.

Mūsų sąlygomis disidentas yra truputį patologiškas, nors kitoj visuomenėj toks nebūtų. Jam yra sumažėjęs baimės ir kontrolės jausmas. Valdžia žino, kad nepatenkinti beveik visi — vienokiu ar kitokiu mastu. Bet, kol žmoguje veikia kontrolės mechanizmas, — žmogus nepatenkintas, bet viešai to nereiškia, — valdžia su tuo taikstosi ir leidžia jam gyventi. Bet pasitaiko žmonių, kuriems tas kontrolės mechanizmas sugenda, arba dėl kai kurių socialinių priežasčių veikia netaip, kaip visiems kitiems. Ir štai tie žmonės palaipsniui, žymia dalimi pačios valdžios iniciatyva, išstumiami į atvirų disidentų tarpą. Per praėjusius penkiolika metų tas procesas pradėjo stiprėti. Aleksandras Ginzburgas buvo vienas pačių pirmųjų. Mes sakydavom, kad jis vienintelis profesionalas revoliucionierius Sovietų Sąjungoje. Žinoma, revoliucionierius, nepripažįstąs prievartos metodų. Buvo aišku, kad jis pateks kalėjiman, atsėdės, kalėjime taip pat kažką darys, paskum, išėjęs iš kalėjimo, darys tą patį. Jis ligi šiol

vaidina labai svarbų vaidmenį. Vienas iš pačių žymiausių, iškilusių jau po Ginzburgo, buvo Bukovskis, apie kurį plačiai čia, Vakaruose, buvo rašoma. Natalija Gorbanevskaja panašaus tipo žmogus, taip pat Litvinovas, Amalrikas.

Disidentų sąjūdžio raida

Po Stalino mirties, ryšium su Chruščiovo reformų bandymais, labai greitai atsirado kažkas panašaus į kultūrinę ir iš dalies technologinę opoziciją. Žmonės ilgokai stengėsi reikštis sistemos ribose, kažką daryti, kažką gerinti. Daugelio nuotaikos buvo optimistiškos. Girdi, opozicija darosi konstruktyvia sistemos dalimi, ir sistema gali gerėti. Buvo tam tikrų vilčių. Kai kurie atgijimo, palengvėjimo momentai buvo, ir tos nuotaikos buvo gana stiprios.

Tada ir Lietuvoje atsirado tam tikras kultūrinis pagyvėjimas. Iš inercijos jis tebejaučiamas net ir dabar, nors padėtis dabar pablogėjusi. Tada atsirado žmonių, kurie kažką darė sistemos rėmuose — literatūros, dailės, muzikos, mokslo ir daugelyje kitų sričių, — darė tai, ko Stalino laikais nebuvo ir negalėjo būti.

(Beje, kai kultūrai, ir aplamai visuomenei, nukertama galva, nors tai ir keista, ji po kurio laiko atauga — maždaug po 25 metų. Tai galima net vadinti "istorijos biologijos" dėsniu. Jis pasiteisino ne tik Sovietų Sąjungoje. Tik ta nukirstoji galva niekada neatauga tokia pat, kokia buvo. Anot lenkų rašytojo Lemo, kultūra ir visuomenė nėra kaip laikrodis, kad galima būtų 25 metus laikyti stovintį, o paskum vėl užvesti, ir eis, kaip anksčiau. To nėra. To nebuvo Chruščiovo metais).

Bet nuo labai ankstyvo meto toje kultūrinėje ir technologinėje opozicijoje reiškėsi dvi pakraipos. Viena flirtavo su valdžia ir stengėsi būtinai išsilaikyti lojalumo rėmuose, dažnai už tai mokėdama labai brangią moralinę kainą, kartais aiškiai per brangią, neleistiną moralinę kainą. To nestigo nei okupuotoj Lietuvoj, nei pačioj Rusijoj. Pvz. Javtušenko, Voznesenskis, arba Mieželaitis, Marcinkevičius.

Antroji kryptis linko į savilaidą. Nevengė griežtesnio konflikto su valdžia ir pasiryžo nemokėti tos moralinės kainos, kurios reikalaujama už sistemos viduje leidžiamą opoziciją.

Šios antrosios krypties ankstyviausias pavyzdys buvo "Sintaksės" žurnalas, suorganizuotas Ginzburgo. "Sintaksėje" buvo spausdinami eilėraščiai, nepraėję arba ir negalėję praeiti pro oficialią cenzūrą. "Sintaksės" buvo leidžiama šimtas egzempliorių, padauginant rašomąja mašinėle. Turinys — grynai poetinis.

1960 gale Ginzburgas atvyko į Vilnių, — buvo jis tada dar labai jaunas, — ir pasakė, kad nusprendęs leisti žurnalą ir jame atspindėti ne tik rusų, bet ir kitų Sovietų Sąjungos tautų poetus. Pradžiai norįs sudaryti lietuvišką numerį. Kai tas numeris buvo sudarinėjamas, Ginzburgas buvo areštuotas. (Tai buvo jo pirmasis areštas. Po to jis nukentėjo labai daug, bet nuo savo kelio nesitraukė. Šiuo metu jis vėl areštuotas Kalugos kalėjime laukia teismo, kaip Maskvos Helsinkio grupės dalyvis).

"Sintaksės" žurnalas buvo pirmasis bandymas užmegzti ryšius tarp Maskvos kultūrinės opozicijos ir okupuotos Lietuvos kultūrinės opozicijos.

(Kai sakau "Lietuvos kultūrinės opozicijos", tai neturiu galvoje lietuviškojo pogrindžio, kuris tada, atrodo, dar egzistavo, ar bent jo likučiai egzistavo, bet apie jį aš nieko nežinojau ir dabar mažai ką težinau, — o turiu galvoj tik kultūrinę opoziciją, kuri nebetilpo sistemos rėmuose).

Visa ta istorija su "Sintakse" ir Ginzburgo areštu atsiliepė ir Štromui ir man pačiam. Justinas Marcinkevičius, naudodamasis saugumo medžiaga, parašė apysaką "Pušis, kuri juokėsi". Joje Štromas Gocvingerio personažu pavaizduotas kaip pavojingas gundytojas, o aš — kaip jaunuolis Staugaitis, einąs klystkeliais, bet dar galįs pasitaisyti. Apysakos gale kalbama: štai, ateis toks lietus, kuris nuplaus nuo šventos lietuviškos žemės šiukšles, tai yra, visus disidentus. Knygos "message" — nesipriešinkite. Jūs būsite labai protingi, jei nesipriešinsite. Dabar lietus ir mane "nuplovė". Faktiškai aš apie tai žinojau jau tos apysakos rašymo metu. Tik, žinoma, nežinojau, kad įvyks tokia forma. Maniau, kad baigsis žymiai blogiau.

Savilaida Sovietų Sąjungoje pradžioje buvo literatūrinė ir kultūrinė. Į savilaidą ėjo tai, kas nepraeidavo arba iš anksto buvo aišku, kad nepraeis pro cenzūrą. Tačiau po kurio laiko buvo įsidrąsinta. Tokių žmonių atsirado vis daugiau ir daugiau, — dalykas užkrečiamas. Žmogus ima galvoti: o kuo aš blogesnis? Ir aš galiu "skraidyti", jei jis gali. O Sovietų Sąjungoje tokia atmosfera, kad ir grynai moralinės bei kultūrinės vertybės iš esmės gali būti politinė opozicija. Kur viešpatauja prievarta, pilkuma, nuobodybė, tuščių žodžių valdžia — ten paprastas eilėraštis, normalus geras paveikslas, arba dainelė, arba anekdotas — ypatingai anekdotas! — arba net normalus draugiškumo gestas gali virsti politinės opozicijos faktais. Taip suvokia tatai valdžia ir patys žmonės. Valdžiai tokia žmogiška, humaniška, kultūrinė ir moralinė opozicija faktiškai net baisesnė nekaip pogrindis, nes su pogrindžiu per ilgą savo praktiką valdžia įgudo susidoroti, įgudo jį infiltruoti, turi sukūrusi stiprų pogrindžio naikinimo mechanizmą. O štai prieš eilėraščio, žmogiško gesto ar dainelės, arba enekdoto opoziciją valdžia nelabai žino, ko griebtis, ypatingai, kai tokių reiškinių vis daugėja.

Riba tarp kultūrinės ir politinės savilaidos labai neaiški. Kulturinė savilaida faktiškai yra ir politinė. Bet su laiku pradėjo stiprėti ir grynai politinė savilaida. Šiuo metu jos turime apsčiai, ypač Lietuvoje.

Kova su drakonu ir laisvės zonos praplėtimas

Chruščiovo laikais — jo valdymo pirmojoj pusėj — buvo pasmerktas Stalino kultas, milijonai žmonių grįžo iš kalėjimų ir lagerių, egzistavo liberalėjimo tendencijos kultūroje. Tik žmogus, pergyvenęs Stalino laikus, gali suprasti, kaip mums tai atrodė. Atrodė, kad jau beveik visišką laisvę gavom. Okupuotoje Lietuvoje buvo aiškios iliuzijos: reik tik išlaukti, reik saugoti tautą, tautos kultūrą, reik elgtis atsargiai. Esą egzistuoja kažkoks natūralus, imanentiškas, veik automatiškas procesas komunistinėje struktūroje, ir ji su laiku gerės. Laisvės plotelis vis didės ir didės. Tik nereik provokuot tamsiųjų stalinistinių jėgų. Atvirkščiai, dera netgi šiek tiek padėti valdžiai. Šiokia linija buvo stipri

okupuotoje Lietuvoje ir dar stipresnė Rusijoje. Ir dabartinis disidentų vadas Sovietų Sąjungoje akademikas Sacharovas tais laikais nebuvo atviras disidentas. Jis bendravo su Chruščiovu, su valdžios sluoksniais ir bandė juos veikti savo žodžiu, savo patarimais, savo diskusijomis.

Bet jau Chruščiovo eros antrojoj pusėj ėmė ryškėti, o Brežnevo eroj dar labiau išryškėjo, kad tikėjimas išlaukimu iš esmės yra beviltiškas. Sistema visiškai sustabarėjusi. Jokio savaime ateinančio socializmo su žmonišku veidu laukti netenka. Arba sistema grius, arba liks labai ilgiem laikam tokia, kokia yra. Pamažu ji pus, irs, bet tai labai ilgas procesas. Gyventi tokioje puvimo bei irimo atmosferoje labai sunku. Ji nuodija dvasią, ir gali nuodyti ištisas kartas, jei reikalas bus paliktas natūraliai raidai.

Kartu pradėjo aiškėti, kad iš tos padėties vis tik yra išeitis. Kadangi demokratijos negalima susilaukti iš viršaus, sistemos imanentiškos plėtotės rezultate, tai galima, atsiduriant šalia sistemos, daugiau ar mažiau demokratiją bandyt vykdyti iš apačios. Ir atsirado žmonių, kurie praktiškai pradėjo demokratiją vykdyti iš apačios. Ir valdžia to be galo bijo.

Sovietų Sąjungoje yra tokie rašytojai du broliai Strugackiai. Jiedu rašo mokslo fantastikos romanus. Viename romane vaizduojama tokia istorija. Kažkurioje planetoje gyventojams dukart per dieną leidžiamos tam tikros radijo ar panašios bangos, kurių veikiamas žmogus pasijunta tarsi gavęs baimės, drebėjimo porciją ir nebetinka jokiam visuomeniniam aktyvumui. Planetą valdo tironų klika, kuri sugalvojo tą bangų sistemą, kad tuo būdu žmones laikytų savo priklausomybėje. O kad tos bangos jų pačių neveiktų, kai jos paleidžiamos, jie gula į šaltas vonias. Tuo pasinaudoja disidentai, kurie nusprendžia, kad kaip tik tuo metu, kai leidžiamos bangos, kažką galima padaryti.

Romano pagrindinis "message" yra tas, kad į valdžią tas baimės ir paralyžiaus mechanizmas yra įmontuotas stipriau, negu į bet kurį pilietį. Todėl ir galima demokratija iš apačios.

Su laiku iš tokių žmonių, kaip Ginzburgas, Bukovskis, Amalrikas atsirado tam tikras reiškinys, įprastai vadinamas demokratiniu sąjūdžiu. Sąjūdis turėjo platų politinį "samizdatą", bet neturėjo aiškios organizacijos. Ir dabar neturi. Buvo tik aktyvistai. Apie juos žmonės daugiau sužinodavo iš Vakarų radijo. (Vakarų radijo įtaka be galo svarbi. Žmonės jo klausosi, juo domisi ir daug sužino apie savo pačių šalį).

Yra gana didelė sąjūdžio prieauglio bazė: tai žmonės, kurie patys nedrįsta pereiti į atvirų disidentų statusą, arba dar nėra perėję, bet yra pasiryžę su didesniais ar mažesniais rezervais, su didesne ar mažesne baime disidentus palaikyti. Aš pats labai ilgai toks buvau. Galutiniai sąjūdžio tikslai nėra aiškūs ir preciziški, jie, turbūt, ir negali tokie būti. Tiek tegalima pasakyti: *kovok su drakonu (totalitarizmu, stalinizmu) ir, kiek įmanoma, varyk jį lauk. Kitaip sakant, plėsk laisvės zoną.* Kiekvienas gražus ir atviras poelgis yra tam tikras laisvės zonos praplėtimas. Anksčiau to negalima buvo padaryti — o štai kažkas padarė, ir pasirodė, kad galima, net jeigu tas žmogus ir nukentėjo. Vistiek kažkoks psicho-

loginis tabu, psichologinis barjeras po to dingsta. Tai labai svarbus dalykas.

Niekur sovietiniuose įstatymuose nėra parašyta, kad negalima bendrauti su užsieniečiais. Yra tik parašyta, kad jiems negalima išdavinėti paslapčių. Žmogus pradeda bendrauti — taigi, vykdo demokratiją de facto. Įstatymuose nėra parašyta, kad negalima piešti abstrakčių paveikslų, bet yra tokia "sovietinė tradicija", kad jie viešai nepriimami. Niekur nėra parašyta, kad negalima organizuoti privačiam bute jų parodos. Gerai, organizuosim parodą! Ateina policija ir tą parodą likviduoja. Kyla triukšmas. Sekančios parodos jau nebelikviduoja. Tai ir yra demokratijos vykdymas de facto. Niekur nėra parašyta, kad negalima studijuot idealistinės arba religinės filosofijos, net rašyti apie ją rankraščių ir juos duoti skaityti savo draugams. Žinoma, tai rodo, kad žmogus nesutinka su viešpataujančia ideologija, bet nėra pasakyta, kad tai negalima. Ir žmogus tai daro. Vienas dėl to nukenčia, kitas nukenčia, o paskui tai virsta masiniu reiškiniu, ir jau žmonės nuo to nebenukenčia, arba nukenčia mažai. Tai nepaprastai įdomus procesas — laisvės zonos plėtimas, kuris per ištisus 15 metų vyko ir tebevyksta.

Reikia pasakyti, kad disidentai — tos grupės, kurios man yra pažįstamos ir prie kurių aš pats save ir dr. Štromą priskiriu, — visada stengiasi pabrėžti, kad veikia įstatymų ribose. Įstatymai suteikia tam tikrą galimybę veikti ir net labai daug nuveikti; ir jeigu valdžia baudžia žmogų, veikiantį įstatymų ribose, ji pati laužo savo įstatymus. Tai, žinoma, ne naujiena. Šiuo atžvilgiu Sov. Sąjunga yra viena iš įdomiausių pasaulio šalių, nes joje ne tiek pavojinga laužyti įstatymus, kiek juos vykdyti. Mat, vyrauja papročio "teisė". Pvz., konstitucija numato demonstracijų laisvę socializmo stiprinimo tikslu. Žmonės išeina į demonstraciją. Ar jie nori susilpninti socializmą, ar sustiprinti — dar reikėtų įrodyti. Bet juos išsklaido, areštuoja — valdžia paneigia savo pačios įstatymą; ji pasielgia pagal papročio "teisę".

Prieš kurį laiką Amerikoj turėjau ginčą. Skaičiau paskaitą Berkeley universitete ir pasakiau, kad mes, disidentai, nesame Sovietų Sąjungos priešai. Tas sukėlė vieno ten buvusio lietuvio didelį pasipiktinimą. Jis parašė "Dirvoje": jei nesi Sov. Sąjungos priešas, nesi ir disidentas, o tik jos šnipas ar pan. Į tai aš atsakiau tame pačiame laikraštyje. Pakartojau, ką šnekėjau paskaitoje, bet ko jis kažkodėl neišgirdo: nesame Sov. Sąjungos priešai, nes norime ją paversti normalia valstybe, kuri gerbtų žmogaus teises ir tautų teises. Tai atrodo beviltiška, gal būt net yra beviltiška, bet tai yra mūsų kryptis, mūsų idealas ir reikalavimas. Nesu, pvz., ir Ugandos priešas, nors ją valdo Idi Amin, su kuriuo dar sunkiau susikalbėti, negu su mūsų vadovais.

Reikia žmonių, kurie yra tiek saugūs savyje, kad gali pripažinti ir savo klaidas; kurie gali dirbti, kai niekas negiria, bandyti tai, kas nauja ir tikėti tuo, kas nepopuliaru.

Dr. Juozas Girnius

Jeigu Sov. Sąjunga grįžtų į normalių valstybių tarpą, tai Lietuvos suverenumo klausimas būtų daugiau negu aktualus, ir aš esu įsitikinęs, kad jis išsispręstų teigiamai ir teisingai.

Disidentinės prielipos ir grupės

Žinoma, prie atviro disidentizmo prilimpa atsitiktinių žmonių, avantiūristų ir net agentų. Laikui bėgant, kai kurie iš tokių agentų išryškėjo. Pačiu pastaruoju metu, kai valdžia vėl šoko naikinti demokratinį sąjūdį, keletas asmenų — Petrovas-Agatovas, Liparskis — pasireiškė kaip valdžios agentai, ar bent išsigandę žmonės. Bet jei pogrindžio organizacija išaiškinama, tai yra jau jos galas, tuo tarpu atviro disidentizmo sąjūdžiui infiltracija dar nėra galas. Tai savotiška struktūra, kuri remiasi daugiau moralės principais, be aiškios hierarchijos, be aiškios organizacijos, ir jokia infiltracija ten faktiškai nepadeda. Na, ir kas, jei paaiškėja, kad kažkas buvo infiltruota ar kažkas susmuko? Sąjūdis egzistuoja toliau. Pogrindžio organizacija tokioj situacijoj žlugtų. Tiesa, ir pogrindis pastaraisiais metais įgijo daug patyrimo, ir jį sunku sužlugdyti.

Disidentų sąjūdyje, bent Rusijoje, yra keletas stambių grupių. Bene pirmiausia atsirado grupė, kurios Lietuvoje faktiškai nėra — marksistinė. Marksizmas suprantamas šiuo atveju nevisai tradiciniu pavidalu; tai žmonės, kuriems labiau už kitas problemas rūpi socialiniai klausimai, žmonės, išauklėti internacionalistiškai ir racionalistiškai. Prie jų priklauso (ar priklausė ilgą laiką) gen. Grigorenko, Pliuščas. Lietuvoje, kiek žinau, atviro disidento marksisto, apie kurį galėčiau kalbėti kaip apie rimtą žmogų su rimta politine programa, nėra.

Antrąją grupę galima vadinti liberaline. Man buvo pasakyta, kad Vakaruose žodis liberalas kartais turi gana abejotinų konotacijų, bet pas disidentus jis turi teigiamų konotacijų. Gal vadinsiu šią grupę tiesiog demokratais. Jos centre stovi akademikas Sacharovas. Toj pačioj grupėj yra Orlovas, jau minėti Ginzburgas ir Gorbanevskaja bei daugelis kitų. Šiai grupei norėčiau priskirti ir save patį ir dr. Štromą, taip pat Lietuvos Helsinkio grupę.

Trečioji grupė — krikščioniškoji. Jos vėliava, sakyčiau, — Solženicinas. Nuo šios grupės dabar atskilo rusiška tautinė grupė. Ši turi nemažai abejotinų idėjų. Rusiškas nacionalizmas, krypstąs į šovinizmą, yra abejotinas ir net pavojingas.

Yra dar atskiras žydų sąjūdis už išvykimą Izraelin.

Centrinį ir net organizuojantį vaidmenį, atrodo, vaidina demokratų liberalų grupė. Ji jungia visus. Prie jos gali prisijungti ir marksistas. Gali prisijungti krikščionis. Gali prisijungti ir nacionalistas, jei tik pripažįsta bendrą liberalinį principą. Negali, atrodo, prisijungti tik prieštvaniniai komunistai, kurių kaip ir nebėra, ir kraštutiniai, į fašizmą pakrypę, kurių yra gana daug. Jų dauguma išauga iš pačių komunistų.

Okupuotoje Lietuvoje disidentizmas nėra toks atviras, kaip Rusijoje, nes Lietuva stinga ryšio su Vakarų korespondentais ir t.t. Vis tik ir Lietuvoje išsiskiria dvi grupės: katalikų ir tautinė.

Totalitarizmo akivaizdoje žmonės pasirenka įvairius laisvės modelius.

Laisvės modelis gali būti racionalistinis, einąs nuo prancūzų revoliucijos, gali būti einąs nuo anglų ir amerikiečių demokratinės tradicijos (jį pasirenka liberalai demokratai), gali būti krikščioniškas. Nors krikščionys ir liberalai, pvz. masonai, ilgą laiką kovojo ir kartais tebekovoja, pasirodė, kad tarp liberalinio humanistinio laisvės modelio ir krikščioniškojo galima rasti bendrybių. Abu tiedu modeliai veikia prieš totalitarizmą. Tad galima rasti bendrą kalbą tarp krikščionių ir liberalų-demokratų. Jie jokiu būdu nėra šiuo metu priešai. Jų kelias yra bendras. Jie turi tą patį priešą.

Sąjūdžio istoriniai momentai

Disidentinis sąjūdis turėjo keletą istorinių momentų. Pvz. demonstracija dėl invazijos į Čekoslovakiją, kai keletas žmonių, jų tarpe Gorbanevskaja su mažu kūdikiu ant rankų. išėjo į Raudonąją aikštę, iškėlė (pirmą kartą Raudonosios aikštės istorijoje per 50 metų) transparentus, plakatus, protestuodami prieš tą įsiveržimą. Tuoj pat visi, išskyrus Gorbanevskają, buvo areštuoti. (Gorbanevskaja buvo suimta vėliau ir pateko į beprotnamį). Tas momentas Rusijos mastu reiškia tą pat, ką Lietuvos mastu reiškia Kalantos susideginimas. Vakaruose kažkas yra teisingai pastebėjęs, kad ta moteris savo šaliai padarė daugiau negu Brežnevo tankai.

Kitas istorinis momentas buvo Solženicino "Gulago" pasirodymas, kurį sekė Solženicino ištrėmimas. Visi suprato, kad valdžia prieš Solženiciną kapituliavo. Jis nežuvo. Jis dirba savo šaliai ir veikia pasaulio nuomonę gal daugiau, negu būdamas tenai.

Trečias istorinis momentas buvo Bukovskio išvadavimas. Pasirodė, kad Vakarų visuomenės spaudimas turi didžiulę reikšmę. Disidentų rateliuose diskutuojant Bukovskio klausimą, visi, neišskiriant nė Sacharovo, teigė: "Apie Bukovskio išvadavimą nėr ko ir kalbėti. Tas visas triukšmas Vakaruose nepadės. Tuščias reikalas. Tai beprasmiška, beviltiška. Deja, tasai žmogus žus". Ir vis tik Bukovskis buvo paleistas.

Tokie dalykai kuria istoriją, kuria visuomenę, kuria tradiciją. Tokie dalykai įkvepia viltį.

1972 sąjūdis patyrė sunkių smūgių. Vyko Krasino byla. Jakiras ir Krasinas, gana aktyvūs sąjūdžio dalyviai, per tardymą susmuko ir pasidavė. Ta byla kaip tik sutapo su disidentų išvažiavimu į užsienį. Dėl to atrodė, kad sąjūdis labai susilpnėjo. Bet demokratinis sąjūdis, turbūt, yra tokia hidra, kuriai, nukirtus galvą, atauga dvi. Netrukus po to prasidėjo naujas jo etapas. Pradėjo kurtis viešos demokratinės asociacijos: Žmogaus teisių gynimo komitetas su akademiku Sacharovu priešakyje, Amnesty International Maskvos grupė su Tverdochlebovu priekyje, Helsinkio grupė su Orlovu priešakyje. Tos asociacijos veikia atvirai. Bet jos aiškiai yra šalia sistemos.

Helsinkio susitarimai Sovietų Sąjungoje ir Lietuvoje iš pradžių kėlė pesimizmą. Atrodė, kad jie patvirtina *status quo* sienas, tuo pačiu ir Lietuvos aneksiją, o kalbos apie žmogaus teises — toks pat popieriaus gabalėlis, kaip kad ir kitos Sovietų Sąjungos pasirašytos sutartys. Bet atsirado grupelė įdomių žmonių, kurie pasiryžo fiksuoti Helsinkio susitarimų pažeidimus Sovietų Sąjungoje ir apie tai informuoti pasau-

lio visuomenę. Dabar jau aišku, kad ta veikla duoda vaisių. Buvo išgelbėti Pliuščas, Bukovskis. Pavyko man išvykti. Pavyko Kęstučiui Jokubynui. 'Publicity' ir triukšmas Vakaruose daro didelę įtaką. 'Publicity' turi būti didesnė.

Disidentinio sąjūdžio sunkumai ir bėdos

Pagrindinis disidentinio sąjūdžio sunkumas — didelė visuomenės, pirmiausia inteligentijos, demoralizacija. Tas amžinas pojūtis, kad kakta sienos nepramuši, yra įėjęs daugeliui į kūną ir kraują. Prisideda dar materialinės gerovės siekimas, valdininkiška psichologija, kaip kadaise Hitlerio Vokietijoje. Prisideda žmonių neigiama atranka. Ilgą laiką geriausi žmonės buvo tiesiog naikinami. Tatai gal net palietė ir genetinį fondą Sovietų Sąjungoje. Ir tikrai tatai palietė žmonių socialinę savijautą. Kas dirba daugiau ar mažiau atsakingą darbą, tas paprastai atrenkamas ne iš geriausių, bet iš blogiausių, taigi pagal atvirkštinę atranką. Pagal Darviną išlieka geriausieji, o pagal sovietinę situaciją išlieka blogiausieji, negabiausieji, taigi silpniausieji. Ši Amalriko mintis, atrodo, teisinga.

Tokia neigiama atranka, cinizmas, gerovės siekimas, valdininkiška psichologija ir Lietuvai labai kenkia. Beje, Lietuvai kenkia dar vienas lietuviškas dalykas. Tai menkystės kompleksas: mes esam maži, silpni, mes esam dideliame pavojuje, mes nieko negalime. Faktiškai lietuviai yra kaip tik tokia tauta, kuri labai daug padarė, kurios istorija sukirpta pagal didelį mastelį. Lietuvos istorija, tradicija ne menkesnė negu Lenkijos. Lietuva yra su normalia, didele ir vertinga politine ir kultūrine tradicija. Laikas atsikratyti baimės, silpnumo ir rezignacijos.

Dar viena Rusijos demokratinio sąjūdžio bėda — jis neturi pakankamo kontakto su mase. Tik paskutiniu metu ta padėtis ima keistis. Sustiprėjo dar nelabai sąmoningas ir nelabai išmintingas darbininkų sąjūdis. Sacharovas pradėjo gauti laiškus ne tik iš inteligentų, kaip seniau, bet ir iš darbininkų.

Okupuotoje Lietuvoje disidentinis sąjūdis turi didesnę masinę bazę, negu Rusijoje. Čia jis nėra tik inteligentijos sąjūdis, o reiškiasi kaip stiprus tautinis ir religinis sąjūdis, iš dalies kaip tęsinys pokarinės rezistencijos, kuri praėjo įvairias fazes, pasikeitė, įstojo į naują vagą.

Bet toliausiai liaudies masių kontaktas su disidentizmu yra pažengęs Lenkijoje. Atrodo, kad šiuo metu Lenkija yra pati svarbiausia grandis Rytų Europoje. Bet nevisada taip buvo. 1968 Varšuvos teatras pastatė Adomo Mickevičiaus "Vėlines". Veikalas turi daug analogijų su dabartine padėtimi. Jame caro žandarai užgniaužia Vilniuje lenkų ir lietuvių tautinį sąjūdį. Didžioji veiksmo dalis vyksta kalėjime. Po "Vėlinių" vaidinimo Varšuvos studentai išėjo į gatves su šūkiais. Bet čia jie susidūrė ne tik su policija, bet ir su darbininkais, kurie studentus apkaltino sionizmu. Girdi, jie dirbą ne lenkų tautos, o sionizmo reikalui. Tai buvo labai tragiška situacija. Šiuo metu užsiundyti darbininkų ant studentų jau neįmanoma. Mažiau kaip per dešimt metų įvyko reikšminga evoliucija.

Dėl ūkinių sunkumų vienas po kito buvo net du darbininkų sukilimai. Ir kai darbininkai pamatė, kad inteligentija, studentai juos palaiko, — atsirado bendra kalba. Susidarė

vadinamas darbininkų gynimo komitetas. Trečiasis veiksnys — bažnyčia šiuo atveju suvaidino jungiamąjį vaidmenį. Katalikų bažnyčia Lenkijoje yra labai stipri, labai atvirai kalbanti, labai savarankiška.

Nors darbininkų sąjūdžio pagrinde yra ūkiniai reikalavimai, bet nuo šių neatsiejami ir politiniai reikalavimai — protestas prieš neviešą okupaciją. Darbininkų protestas, inteligentijos protestas ir bažnyčios protestas susilieja į vieną stiprią srovę. Lenkijoje susidarė labai sudėtinga situacija, kurioje kryžiuojasi trys skirtingų interesų jėgos: disidentų jėga, valdžios jėga ir Sovietų Sąjungos jėga. Jos visos yra atsidūrusios aklavietėje. Visos nenori kraujo praliejimo. Visos priverstos tenkintis kompromisu. Disidentai nenori kraujo praliejimo — tai natūralu. Valdžia nenori kraujo praliejimo, nes ir nuraminusi tokiu būdu bet kokį didesnį maištą, ji pati būtų sulikviduota ir jos vietoj, panašiai kaip Vengrijoje ar Čekoslovakijoje, atsirastų nauja. Sovietų Sąjunga neabejotinai nori Lenkijos disidentinį sąjūdį likviduoti, bet taip pat vengia kraujo praliejimo. Ne dėl moralinių skrupulų — ji daug kartų liejo kraują — bet dėl savo tarptautinės padėties. Jai tebėrūpi nenutraukti ryšių su Vakarais, išnaudoti detente politikos galimybes.

Kokia nepastovi tų trijų jėgų pusiausvyra, rodo disidento Michniko istorija. Kai jis, pavažinėjęs po Vakarų pasaulį, grįžo Lenkijon, buvo areštuotas. Bet kai šeši ar septyni Nobelio laureatai ir daugybė kitų žymių žmonių bendru raštu pareikalavo Michniką paleisti, buvo paleistas ne tik jis pats, bet kartu ir areštuotieji darbininkai. Reiškia valdžia žengė žingsnį atgal. Lenkijos raida verta ypatingo dėmesio.

Disidentų sąjūdis perspektyvoje

Pati svarbiausia disidentinio sąjūdžio perspektyva — disidentinių jėgų susiliejimas. Susiliejimas liaudies protesto, išplaukiančio didele dalimi iš ūkinių sumetimų, su inteligentijos protestu, išplaukiančiu iš kultūrinių - politinių sumetimų, ir su bažnyčios protestu, išplaukiančiu iš religinių ir iš dalies iš politinių sumetimų. (Bažnyčiai reikalinga politinė atmosfera, kurioje ji galėtų normaliai reikštis).

Šioje situacijoje inteligentijos uždavinys, atrodo, būtų masių nepasitenkinimą kreipti tam tikra pozityvia vaga, įnešti sąmoningumo, konstruktyvumo ir net humaniškumo elementą. Antraip masių nepasitenkinimas, ypatingai Sovietų Sąjungoje, gali ilgainiui išsilieti siaubingais įvykiais, prieš kuriuos nublanktų ir pilietinis karas Rusijoje ir mūsų partizanų karas. O tai gali būti labai žalinga Lietuvai.

Atsimenu, kai 1976 rudenį pas mus atvažiavo Maskvos Helsinkio grupės narė Liudmila Aleksejeva (šiuo metu ji jau yra Vakaruose), ir mudu su Viktoru Petkumi parodėme jai mūsų provinciją, bažnyčias, buvom nuvežę ir į Šiluvą, — ji buvo pritrenkta to masiško protesto, kuris juntamas Lietuvos žmonėse. Okupuotoje Lietuvoje žmonės turi tiesesnį stuburą, negu Rusijoje. Kai Aleksejeva atvyko į Vakarus, nemažai kalbėjo, kokį gilų įspūdį jai padarė Lietuva. Tačiau bet koks rimtesnis pagerėjimas vis tiek neįmanomas, kol Maskvoje bus dabartinė situacija. Ir jeigu Maskva tuo tarpu vengia malšinti Lenkiją, Lietuvą ji malšins, jei reikės.

Todėl Lietuvos laisvėjimo procesas turi būti bendras su Rusijos. Todėl bendravimas su rusų disidentais labai svarbus. Tokia dabar reali mūsų tautos padėtis. Lietuvos ir Rusijos tarpusavio santykių istorijoje yra labai žiaurių datų. Viena iš jų yra 1655 metai, kai caras Aleksejus (pramintas Romiausiuoju) su savo kariuomene užėmė Vilnių ir išskerdė apie trisdešimt tūkstančių vilniečių. Yra spaudos draudimo data. Yra ir daugiau tolygių datų. Tai vis tokios datos, kurios Lietuvos santykiams su Rusija uždeda sunkų antspaudą. Bet štai atsirado data, turbūt pirmoji tokia, kuri kalba apie tai, kad lietuvių ir rusų tautų susitaikymas ir dviejų nepriklausomų demokratinių valstybių draugiškas egzistavimas yra įmanomas. Tai 1975 gruodžio data, kai akademikas Sacharovas atvyko į Kovaliovo teismą; kai rusas Kovaliovas Vilniuje buvo teisiamas už pagalbą lietuviams. Sacharovą stotyje lietuviai bandė sutikti su gėlėmis. Sacharovas su jais bendravo, kalbėjo apie Lietuvos reikalus, apie Lietuvos ateitį, patvirtino savo ne kartą viešai reikštą nusistatymą, kad kiekviena tauta, kuri to nori, turi pilną teisę egzistuoti laisva ir nepriklausoma. Tas pirmiausia taikintina Baltijos tautoms, tautoms su stipriausia valstybingumo sąmone. Jeigu Sovietų Sąjungoje oficialioji tautų draugystė neegzistuoja, o, priešingai, egzistuoja tautų santykiuose didžiulė įtampa, tai disidentiniame sąjūdyje pastaruoju metu kaip tik prasideda nuoširdi tautų draugystė. Svarbu, kad ir mūsų išeivija tatai suprastų.

Lietuvos Helsinkio grupės ir kitų grupių padėtis labai sunki. Pats grupės atsiradimas — pirmas toks įvykis per 30 metų. Keletos žmonių viešas pareiškimas apie savo asociaciją ir savo veiklos uždavinius turi tam tikrą simbolinę ir moralinę reikšmę. Pats grupės buvimas savaime turi reikšmę, net jeigu jai nepavyktų didesnio konkretaus darbo atlikti. Faktiškai keletas dokumentų jau paskelbta. Atseit, tam tikras konkretus darbas jau padarytas.

Dar būdamas Lietuvoje ir klausydamas Vakarų radijo, kartą išgirdau, rodos, BBC rusų kalba pranešimą, kad pastaruoju metu labai sustiprėjęs disidentinis sąjūdis šešiose Europos šalyse: Rytų Vokietijoje, Lenkijoje, Čekoslovakijoje, Rusijoje, Ukrainoje ir Lietuvoje. Man buvo ne tik malonu, kad mūsų kuklios pastangos pastebėtos, bet ir ypatingai džiugu, kad Lietuva įrikiuota lygiomis į platesnį Rytų Europos kontekstą.

Ir dar vienas dalykas, apie kurį Lietuvoje mes labai rimtai galvojome. Galvojome apie Helsinkio grupės kiek galint platesnę bazę. Norėjome, kad būtų ir tautinių mažumų atstovai. Vienas jų įėjo. Jo straipsnis "Akiračiuose" įgalina suprasti dabartinę Lietuvos padėtį.

Žodžiu, įsirašymas į kuo platesnį Europos kontekstą, kiek galint didesnis reprezentatyvumas, kiek galint gyvesnis bendravimas su tais rusų ir kitų tautų disidentais, kurie supranta ir palaiko mūsų reikalą, — štai pagrindinė šiuo metu mūsų disidentinė perspektyva.

*

Nors režimu nepatenkintųjų Sovietų Sąjungoje, pasak Bukovskio, yra visi 250 milijonų, tačiau atvirų disidentų, tariant tokių, kurie ne tik disidentiškai nusiteikę, bet ir aktyviai pasireiškę ir atitinkamų organų sučiupti ar užregistruoti kaip disi-

DR. A. ŠTROMAS:
POLITINĖ SĄMONĖ LIETUVOJE IR JOJE ATSISPINDINČIOS LIETUVOS ATEITIES VIZIJOS

Apsiėmiau gvildenti temą, kurią, gyvendamas kelis dešimtmečius krašte, atrodė, žinojau iki detalių, bet dabar, kai norisi konkrečiai paremti tą ar kitą teiginį, atrodo, kad nieko nežinau. Lietuvoje žmonės labiausiai slepia savo tikrąją politinę sąmonę. Saugumas (KGB) turi daug vargo išaiškinti žmonių asmenines tikrąsias politines nuotaikas. Ir čia tenka tik bendrybėmis bandyti nusakyti tai, kas visų yra labiausiai slepiama.

Tiesa, šiandieną jau turime tam tikrų masinių išstojimų. Turime nemažą kiekį opozicinių faktų, suregistruotų "LKB Kronikose" ir netgi oficialiuose šaltiniuose. Turime, pagaliau, ir literatūriniais bei kitokiais būdais metaforomis ir Ezopo kalba išreikštos krašto žmonių galvosenos pavyzdžių. Mes galime tai analizuoti ir išvadoje pasakyti: štai čia tikrosios nuomonės, tikrosios nuotaikos. Tačiau iš karto iškyla problema: kiek yra reprezentatyvu visa tai? Neturint objektyvesnio masto reprezentatyvumui, klausimą tenka dažnu atveju spręsti impresionistiškai, kaip liudytojui.

Ačiū Dievui, aš nesu vienintelis toks gyvas liudininkas — vertintojas. Mano senas bičiulis ir poros dešimtmečių bendrapokalbininkas Tomas Venclova tik prieš kelis mėnesius išvyko iš Lietuvos. Jau ketveri metai praėjo apytikriai nuo tada, kai su juo paskutinį kartą svarstėme Lietuvos

---

dentinės veiklos vykdytojai, tokių per visą Sovietų Sąjungą, įskaitant taip pat okupuotas šalis, dr. Štromo duomenimis yra ne mažiau kaip 30 tūkstančių.

O kokia jų konkreti rolė? — paklausite. Pirmoji jų rolė yra moralinė. Jie liudija, kad ir sovietiniame režime yra galima KITAIP. Ir tuo KITAIP galima net kai kas praktiškai pasiekti. Antroji jų rolė — parlamentinė. Disidentai nuolat svarsto alternatyvas eventualiai demokratinei ateičiai. Trečioji jų rolė — atkreipimas Vakarų dėmesio. Ir ketvirtoji jų rolė — sutramdyti drakoną, šiuo atveju — sovietinį totalitarizmą. Drakonas yra pasaulinis blogis. Jis niekad nemiršta. Bet jį galima įvaryti giliai į žemę ir ten laikyti. O kai tik iš urvo lenda, varyti jį atgal.

Yra sena Vilniaus legenda apie drakoną, gyvenusį Bokšto gatvėje. Nuo jo žvilgsnio žmogus suakmenėdavęs. Ir sovietijoje pažiūrėjai valdžiai į akis, ir baisu. Vilniaus legenda baigiasi tuo, kad vienas supratingas jaunuolis drakonui parodė veidrodį, ir drakonas, jame pamatęs save, suakmenėjo. Ir Solženicino "Gulagas", ir Sacharovas ir visi disidentai drakonui rodo veidrodį.

politinės sąmonės klausimus. Kai prieš kelis metus paskutinį sykį tuo klausimu kalbėjome, sunku buvo net sapne įsivaizduoti, kad susitiksime vėl. Bet, matyt, Dievo, sovietų valdžios bei Helsinkio ir aplamai detantės politikos dvasios dėka tas nesapnuotas stebuklas visgi pasidarė įmanomas.

Oficiozinės politinės sąmonės pirminė atrama

Kalbant apie politinę sąmonę Lietuvoje, turbūt reikia pradėti nuo oficiozinės, kuri viena tepasireiškia visuomenės gyvenimo paviršiuje, kuri visomis masinės informacijos ir komunikacijos priemonėmis be perstojo brukama ir kuri, atrodo, yra visuotinai viešpataujanti okupuotos Lietuvos žmonėse. Bet tai tik paviršutinis įspūdis. Ir klaidingas įspūdis. Oficiozinė politinė sąmonė Lietuvoje niekada neturėjo gilesnių šaknų, buvo svetima. O su sovietų okupacija tautos idėjinė orientacija staigiai pasikeisti negalėjo. Antra vertus, būtų taip pat klaidinga galvoti, kad oficiozinė, komunistinė sąmonė iš viso neturėjo Lietuvoje jokių šaknų, kad jos nepalaikė nė tam tikri sluoksniai.

Lietuvos inteligentijoje nepriklausomybės laikais galima buvo įžiūrėti dvejopas nuotaikas. Vienų atstovai aukščiausią vertybę matė lietuviškume, Lietuvos valstybinėje nepriklausomybėje. Antrųjų atstovai socialinę lygybę, visuomenės pažangą statė aukščiau už bet kuriuos tautinius tikslus bei vertybes. Tautinę orientaciją jie siejo su provincializmu, atžagareiviškumu, XX-ojo amžiaus sąlygomis, jų nuomone, netoleruotinais. Nemažai tokių inteligentų buvo atvirai nusivylę Lietuvos nepriklausomybe. Jų nepatenkino Lietuvos socialiniai pasiekimai. Jiems atrodė, kad, jeigu Lietuvos nepriklausomybė vienu užsimojimu nepajėgė pašalinti krašto atsilikimo, neįveikė skurdo ir nesukūrė Lietuvoje rojaus sąlygų, tai visa byloja prieš ją, prieš jos santvarką. Jų nuotaikos Lietuvos valstybės atžvilgiu buvo kritiškai destruktyvios. Po 1926 gruodžio 17 perversmo Smetonos įvestas patriarchalinės diktatūros režimas šiokiom nuotaikom davė apsčiai papildomų argumentų. Tilvyčio "Dičius", Cvirkos "Frank Kruk" ir panašūs kūriniai yra tokių kritiškai destruktyvių, nihilistinių nusistatymų pavyzdžiai. Bet tokie inteligentai nebūtinai buvo tiesioginiai Lietuvos nepriklausomybės priešai. Jie nieko prieš pačią nepriklausomybę neturėjo. Svarbiausia jiems buvo ne tai, kad Lietuva nepriklausoma, bet kad ji būtų, pagal jų skonį, gražesnė, internacionališkesnė, socialistiškesnė, liaudiškesnė. Tokių, kurie atvirai būtų siekę Lietuvą įjungti į "didžiąją TSRS tautų socialistinę šeimą", buvo tik vienetai ir tie patys be didesnio vardo ar įtakos. Kiti, kad ir simpatizavo komunizmui bei Sovietų Sąjungai, kad ir matė Sovietų Sąjungoje besąlyginį pažangos įsikūnijimą, visgi nepriklausomybės atsižadėti nesiruošė. Lietuvos nepriklausomybės klausimas realiai jiems, atrodo, bus iškilęs tik 1933, kai Vokietijoje į valdžią atėjo Hitleris. Tada tokių radikalių inteligentų simpatijos Sovietų Sąjungai, jos "socialistiniams laimėjimams" daugelį jų skatino priimti Lietuvos inkorporacijos į Sovietų Sąjungą galimybę kaip realią ir pageidautiną alternatyvą jos galimai inkorporacijai į hitlerinę Vokietiją. Neatsitiktinumas,

kad apie 1934-1937 LKP pasisekė įsigyti platesnę įtaką bei autoritetą tam tikroje dalyje tradicinės Lietuvos inteligentijos. Pradėjo LKP palaikyti ne tik vadinamieji nepartiniai pažangieji inteligentai, bet ir ryškiau antitautininkiškai nusiteikusieji politinių grupių asmenys. Pvz. Justas Paleckis ir Juozas Vaišnoras, abu aktyvūs liaudininkai. Tada jiedu dar netapo LKP nariais, tik glaudžiai su LKP bendradarbiavo. Ogi toks liaudininkas kaip Mečys Gedvilas jau 1934 įstojo į LKP. (Paleckis su Vaišnoru įstojo 1940 rugpjūtyje, o Marijonas Gregorauskas su ištisa buvusių liaudininkų grupe, rėmusia komunistus dar nepriklausomybės laikais — 1958).

Ir neteisinga būtų galvoti, kad pvz. Liudas Gira, Petras Cvirka, Salomėja Neris, ar Antanas Venclova užėmė aktyvaus sovietinės valdžios rėmimo poziciją tik prisitaikėliškais ar karjeristiniais sumetimais. Iš pradžių jų motyvai greičiausiai buvo nuoširdūs ir gal net idėjiniai. Tik vėliau . . . Bet vėliau jau buvo per vėlu, o gal ir per patogu, o gal ir per baisu, o gal ir visko po truputį. Šie žmonės, nepriklausomybės sąlygomis buvę nepataisomais romantikais, sovietinės tikrovės sąlygomis išmoko būti dar labiau nepataisomais realistais.

Šalia kairiosios radikaliosios inteligentijos komunistinė politinė sąmonė nepriklausomybės laikais buvo populiari ir tam tikroje dalyje Lietuvos tautinių mažumų, pirmoje eilėje, rusų ir žydų tarpe.

Didžioji dalis Lietuvos rusų buvo ištikimi stačiatikiai, dalis jų — pabėgėliai iš Rusijos nuo bolševikų. Jie bijojo bolševikų ir nekentė sovietinės valdžios gal labiau už viską. Vis dėlto dalis Lietuvos rusų jaunimo simpatizavo Sovietų Sąjungai, tikėdamiesi, kad, Lietuvą inkorporavus į Sovietų Sąjungą, Lietuvos rusų vaidmuo visuomenėje žymiai išaugtų, gal net būtų vadovaujantis.

Lietuvos žydai daugumoje buvo visiškai lojalūs Lietuvai. Žinomas jų vaidmuo savanorių judėjime, lietuvių tautos kovose dėl nepriklausomybės. Nepriklausomos Lietuvos visuomenėje žydų mažuma apskritai buvo visai gerai integruota. Ogi Lietuvos vidutinių klasių sąrangoje žydų lyginamasis svoris buvo didelis. Jau vien dėl to Lietuvos žydai negalėjo būti sovietų valdžios šalininkais. Tatai, be ko kita, rodo ir palyginamai didelis sovietinio okupanto pačiais pirmaisiais metais represuotų Lietuvos žydų skaičius. Tačiau ir LKP žydų skaičius taip pat buvo palyginamai didelis. Daugiausia tai buvo tokie žydai, kurie per socialistinius pertvarkymus tikėjosi pasiekti pilietinį pilnavertiškumą ir faktinį lygiateisiškumą su lietuviais. Socializmu jie vylėsi pašalinsią religines pertvaras, skyrusias žydus nuo lietuvių, vylėsi taip pat apeiti savo lietuviškosios kultūrinės integracijos stoką, trukdžiusią jiems nepriklausomos Lietuvos visuomenėje visapusiškai pareikšti savo kūrybines jėgas. Neabejotinai jie galvojo, kad su socializmu bus galutinai pašalintas ir antisemitizmas, bus įgyvendintas internacionalistinis idealas, ir jie bus įgalinti "be likučio" asimiliuotis ir užmiršti savo žydiškumą. Koks žiaurus apsirikimas su tokiais įsitikinimais žydui atsidurti Sovietų Sąjungoje, vienoje antisemitiškiausių visuomenių pasaulyje. Kaip ten bebuvę, labai nežymi Lietuvos žydų dalis (vidutiniškai apie 0,5% Lietuvos

žydų) sudarė gana stambią proporciją Lietuvos kompartijoje.

Žodžiu, pirminę socialinę atramą Lietuvos visuomenėje sovietų okupacinei valdžiai ir santvarkai sudarė tam tikra dalis Lietuvos kairiosios inteligentijos ir Lietuvos mažumų nuobiros.

Oficiozinės ir nepriklausomybinės sąmonės konfrontacija

Po karo, anot liaudies posako, "prie antrųjų rusų", sovietų valdžiai Lietuvoje įsigalėjus, prie oficiozinės politinės sąmonės pirminės atramos šliejosi įvairaus plauko konformistai bei karjeristai, taip pat tam tikra dalis žmonių, pirmiausia iš lietuviško jaunimo. Pastarasis perėjo į sovietinės santvarkos pusę visiškai nuoširdžiai. Kilęs daugiausia iš žemesniųjų visuomenės sluoksnių, Lietuvos jaunuolis — ir ne tik jaunuolis — sovietinėje santvarkoje staiga išvydo perspektyvą išeiti mokslą, įsijungti į aktyvų socialinį gyvenimą, įkopti į aukštesnę visuomenės pakopą. Tradicinėje Lietuvos visuomenėje apie tai jis nė svajoti nedrįstų. Pagunda buvo didelė. Jai atsispirti buvo sunku. Juo labiau, kad atsiveriančioje sovietinėje perspektyvoje toks jaunuolis buvo linkęs matyti ir paties socialinio teisingumo įsikūnijimą. Todėl nenuostabu, kad daugelis tokių žmonių nuoširdžiai tapo entuziastingais komjaunuoliais ar partiečiais, besąlyginiais Lietuvos įsijungimo į "didžiąją Sovietų Sąjungos tautų šeimą" šalininkais.

Atsiminkime, kad "lietuviškų darbininkų ir darbo valstiečių vaikams", kurie bet kuriais motyvais — idėjiniais ar savanaudiškais — nesvarbu — pasiryžo tapti naujo sovietinio gyvenimo veiksniais, buvo sudarytos tikrai neblogos sąlygos. Vilniuje ir Kaune pradėjo veikti vadinamieji "rabfaksai", t. y. stipendijas duodantieji gimnazijai baigti sutrumpinti kursai (aštuonerių metų gimnazijos kursas — per trejus mokslo metus), be to, visuose miestuose buvo įsteigtos vakarinės darbo jaunimo mokyklos, kurias galima lankyti ir kuriose galima įsigyti brandos atestatą, nenutraukiant darbo įmonėje ar įstaigoje, ir pan. Maža to. Šių mokyklų abiturientams buvo sudarytos privilegijuotos sąlygos ir aukštajam mokslui eiti. Be to, atsidarė įvairios "akademijos", "savų" specialistų pagreitinto ruošimo kursai. Pvz. vos rašyti mokantį kaimo žmogų pasiųsdavo šešiems mėnesiams į Vilnių, į vadinamąją "Bacharovo akademiją" (Bacharovas buvo tada LTSR prokuroras), ir iš jos tas žmogelis jau išeidavo prokuroru ar teisėju. Dar ir mano advokatavimo metais teisėjas ar prokuroras su aukštuoju mokslu buvo retenybė. Buvę kalviai, kareiviai, staliai, artojai ir panašių profesijų žmonės, be išimties mažaraščiai, absoliučiai dominavo okup. Lietuvos teismą ir prokuratūrą. Panašiu būdu buvo formuojamos ir kitos sovietinio aparato grandys Lietuvoje. To neišvengė netgi lietuvių sovietinė literatūra. Žodžiu, komjaunuoliškos "ugnelės" įkaitinti, ar tiesiog susivilioję galimybe įkopti į visuomenės viršūnę, Lietuvos naujieji bolševikai pasidarė ištikimais LKP talkininkais. O kokiame bare — saugumo, teismo ar poezijos? — ta talka vyko, jie sau galvos nekvaršino. Kur patys jautė patraukimą ar kur kompartija statė — ten ir ėjo. Iš tokių tipingų kompartijos talkininkų literatūroje minėtini poetai Vladas Grybas ir Justinas Marcinke-

vičius. Abudu talentingi, ir iš pradžių visai nuoširdūs savo komunistiniais įsitikinimais. Grybas mėgdžiojo Majakovskį, šlovindamas klasių kovą ir kompartiją, kaip tos kovos pagrindinį veiksnį. Bet, žiaurios neteisybės persunkto gyvenimo faktai sueidavo vis į didesnį konfliktą su Grybo įsitikinimais. Nenorėdamas prarasti mito, į kurį šventai tikėjo, Grybas stengėsi tų prieštaravimų nepastebėti. O tai buvo sunku. Be alkoholio pagalbos net ir neįmanoma. Tad Grybas pradėjo gerti. Gerti be perstojo. Pasidarė alkoholikas. O kai nė alkoholis nepadėjo jam paslėpti nuo savęs fakto, kad ne tiems dievams tarnauja, kad visas gyvenimas yra ne tik klaida, bet ir nusikaltimas, — jis nusižudė.

Marcinkevičius nenusižudė Tačiau nuo ankstyvų komjaunuoliškų eilėraščių ir dar 1961 pagal saugumo pavedimą parašyto romano "Pušis, kuri juokėsi", jis, nors ir per spekuliatyvinį, bet visgi jau per lietuviškai spekuliatyvinį "Mindaugą", išsivystė iki "Katedros", kurią, kad ir galima vadinti konformizmo manifestu, bet vis dėlto manifestu, pagrįstu jau toli gražu nebe bolševikine, o tautine politine sąmone.

Grybas ir Marcinkevičius ir tūkstančiai panašių į juodu Lietuvos jaunuolių — ir ne tik jaunuolių — nuoširdžiai ir sąmoningai tapo oficiozinės politinės sąmonės nešėjais. Žinoma, Lietuvos visuomenės — tiek vyresniosios kartos, tiek ir jaunesniosios — didžiulės daugumos politinė sąmonė pasiliko tautinė ir nepriklausomybinė.

Ištisus aštuonerius metus (1944 - 1952) Lietuvoje vykęs pilietinis karas buvo ne kas kita, kaip dviejų politinės sąmonės formų susikirtimas. Aš vadinu jį pilietiniu karu, o ne tautos pasipriešinimu okupantui todėl, kad visgi pačioje tautoje atsirado jėgų, idėjiniais sumetimais perėjusių į okupanto pusę ir kariavusių už jo atneštą naują tvarką. Žinoma, abiejose pusėse buvo žmonių, kuriems pirmiausia rūpėjo tik nuosavas kailis. Miestuose gyventojai rėkė valio sovietinei valdžiai iš baimės. Daugelis jų bijojo netgi slapčia padėti partizanams. Tas pats galima pasakyti ir apie daugelį kaimiečių, kurie dėl šventos ramybės norėjo, kad pilietinis karas kuo greičiau pasibaigtų, ir todėl atsisakinėjo partizanus maitinti, o kartais net įskųsdavo. Iš baimės ir iš noro užimti sovietiniame gyvenime deramą vietą kruvinais provokatoriais tapo tokie tautinio pasipriešinimo dalyviai kaip Kostas Kubilinskas ir Juozas Markulis.

Partizanuose buvo ir tokių, kurie kovojo ne tiek už Lietuvą, kiek už savo asmeninį saugumą, žinodami, kad su jais sovietinė valdžia dėl vienokių ar kitokių priežasčių tikrai susidoros. Žinoma, tokių konformistinių savanaudiškų elementų kur kas daugiau buvo okupacinės valdžios pusėje. Partizaniniame judėjime visgi dominavo idealistai. Bet idealistiškai nusiteikusių žmonių buvo abiejose pusėse. Taip pat abiejose pusėse buvo ir konformistų.

Svarbu čia betgi pabrėžti, kad partizaninis judėjimas buvo nepriklausomybinės sąmonės savotiška jungiamąja grandimi. Partizaninis sąjūdis ir konfrontacija su juo akivaizdžiai išryškino to meto Lietuvos politinės sąmonės prieštaringumą. Tatai galėjo būti stebima, registruojama ir atitinkamai vertinama. Ir faktas, kad, nors Lietuva tuo istoriniu laikotarpiu jau

buvo pusėtinai pasikeitusi, — visgi nemažai jau buvo atsiradę sovietinės santvarkos rėmėjų, — vis dėlto savo visumoje Lietuva tebebuvo ta pati, kokią ją paliko pasitraukusieji į Vakarus.

Padėtis šia prasme iš pagrindų pasikeitė su pilietinio karo pabaiga. Aktyvosios rezistencijos jėgos iki 1952 buvo likviduotos. (Nors turbūt paskutinis Lietuvos partizanas Kraujelis sugebėjo išsilaikyti net iki 1965. Jis buvo saugumiečių vietoje nušautas). Bet su aktyviosios rezistencijos likvidavimu Lietuva anaiptol sovietinei valdžiai nekapituliavo ir jos peršamų vertybių bei oficiozinės politinės sąmonės organiškai nepriėmė. Tie kruvini aštuoneri partizaninio karo metai praktiškai įrodė, kad tarptautinio taikaus sambūvio sąlygomis ginkluotas pasipriešinimas okupacijai yra ne tik be perspektyvos laimėti, bet ir stato į tiesioginį pavojų pačios tautos egzistenciją. Nutraukti aktyvų pasipriešinimą okupantui tautai diktavo politinio realizmo jausmas. Tauta tarsi instinktyviai pajuto būtinumą prisitaikyti prie okupacijos sąlygų, kad išliktų gyva iki geresnių laikų, kurie, savo ruožtu, pačios vienos mūsų tautos pastangomis ir negali būti sukurti.

Oficiozinės politinės sąmonės padėtis

Apie vidinę lietuvių tautos kapituliaciją Sovietų Sąjungai negali būti nė kalbos. Tautos nepriklausomybinė politinė sąmonė neišnyko. Su pilietinio karo pabaiga išnyko tik jungiamoji grandis, kuri nepriklausomybinę politinę sąmonę darė apčiuopiamą, gyvenime aktyviai besireiškiantį veiksnį. O be šios jungiamosios grandies tautos nepriklausomybinė politinė sąmonė tarsi susiatomino ir persikėlė į žmonių asmeninį vidinį pasaulį. Savo ruožtu visą socialinį paviršių užvaldė oficiozinė politinė sąmonė. Ji vienintelė viešai pastebima visuomenėje idėjinė jungiamoji grandis. Konfrontacijoje tarp šios, socialinį paviršių dominuojančios, oficiozinės politinės sąmonės ir asmeninės žmonių nepriklausomybinės politinės sąmonės atsirado susvetimėjimo, alienacijos reiškiniai. Oficiozinė politinė sąmonė priimama kaip socialinio elgesio tam tikra konvencijonali forma (tai yra kaip prisitaikymas). Tačiau žmogaus vidiniam pasauliui, jo elgesio motyvacijai ji neturi jokio poveikio. Ir, kas yra turbūt svarbiausia, tas idėjinio susvetimėjimo, alienacijos reiškinys po partizaninio karo pabaigos tapo visuotinis ir absoliutus. Jei anksčiau su oficiozine politine sąmone savo asmeninę politinę sąmonę dar galėjo identifikuoti nors tam tikri visuomenės elementai, tai su laiku tokių elementų nebeliko. Paradoksalus faktas: oficiozinė politinė sąmonė, pasiekusi totalinės pergalės visuomenės paviršiuje, ilgainiui susilaukė totalinio žlugimo žmonių asmeninėje politinėje sąmonėje.

Gyvenimo patyrimas turbūt yra geriausias politinis mokytojas, ypač idealistams. Idealai ir lūkesčiai, kuriuos puoselėjo Lietuvos komunistinių įsitikinimų žmonės, nepasiteisino visiškai. Laisvės — mažiau, neteisybės — daugiau. Upės kraujo pralietos, pasirodo, tik tam, kad į privilegijuotas pozicijas būtų pasodinta saujelė komunistinių "aparačikų" ir jiems besąlygiškai atsidavusių prasimušėlių (parvenu), kurie, anot rusų posakio, iš purvo iškilo į ku-

nigaikščius ("iz griazi v kniazi"). O ir tie patys "aparačikai" bei jų pakalikai yra atsidūrę svetimųjų valioje ir priežiūroje, be jokio savarankiškumo, be teisės rodyti bet kurią savo iniciatyvą.

Tautinio ir asmeninio beteisiškumo sąlygomis, kurių jau negalima teisinti nei karo, nei klasių kovos, nei kitomis ypatingomis aplinkybėmis, net ir komunistinių įsitikinimų žmonės pradėjo blaivėti. Grybas nusišovė. Tuoj po Sniečkaus mirties "Akiračiuose" (1974. Nr. 3/57) T. Ženklys, kuris, atrodo, Sniečkų gana intymiai pažinojo, rašė, kad per pastaruosius 20-25 metus Sniečkus irgi neatpažįstamai pasikeitęs. "Iš pradžių Maskva ir svajoti negalėjo apie uolesnį jos valios įgyvendintoją Lietuvoje" — rašo Ženklys. Tačiau "kuo toliau, tuo labiau Sniečkaus veikloje pastebima tautinė orientacija, partikuliarių Lietuvos interesų gynyba, pastangos pirmoje eilėje rūpintis Lietuvos, kaip krašto, vystymu, jos gyventojų gerbūvio kėlimu". Vadinasi, dvasinė evoliucija, nusivylimas sovietine santvarka ir praregėjimas, kad ne tiems dievams tarnauta, liečia net patį fanatiškiausią Lietuvos komunistą! Tad ką jau bekalbėti apie kitus. O pažiūrėkite į mudu su Venclova! Ar mudu nebuvome komjaunuoliai? Ar netikėjome šventai į marksizmo - leninizmo tiesą? Į šviesų komunistinį mūsų šalies rytojų? O toks Jurašas ar daug kuo skyrėsi nuo mūsų? Būdinga, kad tie, kurie žiūrėjo į sovietinę santvarką kaip į savo, kurie ja tikėjo, o ne šiaip dėl patogumo prie jos taikėsi, kai ja nusivylė, pirmieji ir stojo ją kritikuoti. Tradicinė nacionalinė opozicija buvo išmintingesnė, o todėl ir tylesnė, nesimetanti taip akysna. Vlado Grybo 1954 sau į kaktą paleistas šūvis buvo tarsi simbolinis paskutinio idėjinio Lietuvos komunisto susidorijimas su pačiu savim. Po jo Lietuvoje nebeliko nė vieno lietuvio, ar net ir nelietuvio, susijusio su tradicine Lietuvos visuomene, kuris idėjiniais sumetimais remtų Lietuvoje sovietinę santvarką, ar tikėtų sovietinės valdžios bei komunizmo idealais.

Oficiozinė politinė sąmonė šiuo metu Lietuvoje egzistuoja visiško susvetimėjimo, visiškos alienacijos sąlygomis. Ji nieko bendra neturi su tautos gyvąja politine sąmone. Ji yra praradusi su ja ir tą ploną saitelį, kuris kadaise visgi egzistavo.

Oficiozinė politinė sąmonė ir apolitiškumas

Bet jei oficiozinė politinė sąmonė nesugebėjo nei organiškai įsiskverbti į žmonių vidinį pasaulį, nei, organiškai įsiskverbti nepavykus, paveikti jį dėka savo monopolinės padėties visuomenėje, — ar tuo pačiu ji neužgožė ir nesunaikino iš viso bet kokios politinės sąmonės liekanų? Oficiozinė politinė sąmonė neleidžia viešumoj reikštis nei visos tautos plotme, nei kurios grupės plotme jokiai kitai skirtingos politinės sąmonės formai. Tuo pačiu bet kurie visuomenėje pastebimi idėjiniai pasireiškimai tegali vykti arba oficiozinės politinės sąmonės rėmuose, arba pogrindžio ar atviros rezistencijos sąlygomis.

Tokios padėties neišvengiama išdava — politinė rezignacija, apolitiškumas, socialinis uždarumas. Kai vienintelės totaliai viešpataujančios politinės doktrinos, jos vertybių sistemos nepriimi, net ir kvestijonuoti negali, o kitokios taip pat ne-

gali pareikšti, — imi nuo politikos instinktyviai trauktis. Saugiai jos prisiliesti šlykštiesi kaip rupūžės, o nesaugiai — bijai kaip gyvatės su mirtinu geluonim. Tačiau visiškas apolitiškumas perdėm supolitintoj visuomenėje, vis tiek kuo jį bedangstytum, yra tolygus moraliniam cinizmui, geriausiu atveju — bėgimui nuo tikrovės. Štai kaip tokiu atveju samprotaujama:

Mes aštuoneris metus kariavome ir nieko neiškariavome, o tik praradome tautos gražiausią žiedą. Dabar nekariaujame ir gyvename. Daug geriau gyvename. Kraštas vystosi. Šiokia tokia gerovė pasiekta. Galvoti apie politiką — bergždžias užsiėmimas. Vis tiek nieko neišgalvosi. Čia sprendžia jėga, ne mintis. O jei ką ir sugalvotume, savo jėgomis vis tiek nieko nepadarysime. Tad neverta nė prasidėt. Gyvenkime, kol leidžiama gyventi. Ir nėr čia ko! Šakotis ar priešintis ne mūsų, o neišmanėlių ir kvailių užsiėmimas .

Vis dėlto žmogus yra žmogus, ne galvijas. Jis negali gyventi tik tuo, kuo gyventi leidžiama. Neturėdamas galimybės savo žmogiškumui reikšti oficialiame visuomeniniame gyvenime, žmogus ieško įvairių kompensacijų. Vienas užsidaro savyje, savo šeimoje. Kitas pažinties ar kokio bendro intereso pagrindu pritampa į kokią neformalią grupę. Labai retai tokia grupė susidaro politinių interesų pagrindu. Inteligentijos kai kurie sluoksniai koncentruojasi į "gryną" meną, "gryną" kultūrą, į estetiką, kartais ir į etiką. Vėl kitų dėmesys skiriamas sportui, buities reikalams, ir t.t. Bet visas tokias grupes vis tiek kamuoja tuštuma, slogaus beprasmiškumo, nerealizuotumo jausmas. O tokia padėtis žmogui nepakenčiama. Jis bando užpildyti tuštumą, pabėgti nuo beprasmiškos kasdienybės arba ir nuo savo sąžinės balso. Jis pradeda gerti. Pamažu alkoholis tampa jo interesų centru. Daugelis minėtų neformalių grupių susispiečia galų gale prie butelio degtinės. Rusų "sobutylnikas" be vertimo įėjo į lietuvių kalbą.

Gėrimas ypač paplitęs partiniuose viršininkuose ir oficialiuose menininkuose bei literatuose. Ir nenuostabu. Jie daugiausia meluoja, daugiausia trypia savo sąmonę ir sąžinę. Jiems gėrimas pasidarė savotišku kultu, ištikimybės simbolio pakaitalu greta dalyvavimo "ideologinėse priemonėse": susirinkimuose, mitinguose, deklaracijų priėmime ir pn. Jei negeri — įtartinas, greičiausiai — priešas. Tavęs reikia atsikratyti. Kazys Saja net pjesę apie tai parašė. Jos vyriausias herojus toks sąžiningas vaikinas, pakeltas rajono komjaunimo atsakingu darbuotoju, stengiasi dirbti stropiai, sąžiningai, kuo tiksliau vykdyti partijos direktyvas. Bet viršininkai jį už tai tik uja, tik pjudo. Net bylą teisme suprovokuoja. Tik vėliau pjesės herojus supranta, kad kolegos nekenčia jo dėl to, kad jis su jais negeria.

Gėrimas nėra pigus laiko leidimas. Jam reikia nemenkų pinigų. Iš čia prasideda korupcijos bei grobstymų klestėjimas. Bet ne tik iš čia. Oficiozinės politinės sąmonės visiško susvetimėjimo aplinkoje nelieka pagarbos aplamai jokioms oficialiai pripažintoms vertybėms, neišskiriant nė visuomeninio turto. "Grobk, kas prigrobta!" — itin populiaru. Grobsto, kas tik gali ir kiek išgali. O prižiūrinčius aprūpina gerais kyšiais. Anot sovietinės patarlės, pats vienas

rysi — paspringsi. Net ir tie, kurie nelabai geria, grobsto netgi labai. Jų šūkis: turtėkite! Ir valdžia tam šūkiui nelabai prieštarauja, tik priduria: bet nepolitikuokite. Susidaro gausios neformalios grobstytojų grupės, savotiškos mafijos. Jų nariai, gerai įgėrę, pradeda rusiškai koliotis, bet kai vienas kitą keikia, tai jau lietuviškai: "Kad tu, rupūže, visą savo gyvenimą tik iš savo algos gyventumei". Moralinio cinizmo išplitimas visuomenėje yra vienas pagrindinių padarinių monopolinės oficiozinės politinės sąmonės susvetimėjimo sąlygomis.

Moralinis cinizmas, kaip kad ir apolitiškumas, politinės sąmonės betgi neužmuša. Ji vis tiek egzistuoja. Nors bėgimas į "grynus" meninius ar mokslinius, "skudurinius" interesus užima žmoguje šiokią tokią vietą, bet ir taip užgožta politinė sąmonė egzistuoja, dažnai egzistuoja ir po apolitiškumo skraiste, kad ir ne pirmutinėse sąmonės pakopose. Suprantama, žmogui siekiant savo tikslų ne politiniais būdais, o per moralinio cinizmo ir jam gimininga apraiškas, jo sąmonėje politinis laukas susilpnėja. Lietuvoje tai yra pastebėję ir užsienio spaudos korespondentai.

Aplankęs Lietuvą liberalaus anglų dienraščio "The Guardian" korespondentas atkreipė dėmesį į, palyginti, aukštą gyventojų materialinę gerovę ir priėjo išvadą, kad "Baltijos respublikų problemos yra šiuolaikinės besivystančios visuomenės problemos, kurios nieko bendra neturi su klausimu, ar jų reikalas būtų galėjęs susiklostyti kitaip praėjusio karo metu". Visgi korespondentas priverstas taip pat konstatuoti, kad "kiekvienas Baltijos respublikų lankytojas, būdamas tenai, tuoj pat susiduria su kontroversinėmis nepriklausomybės ir nacionalizmo problemomis. reiškiamomis čia atvira, čia paslėpta forma". O apsilankęs "Neue Zuericher Zeitung" korespondentas buvo nustebintas tuo, kad Lietuvos visuomenėje vyrauja noras praturtėti, vyrauja gobšumas, kad žmonės yra "sulindę į privataus uždarumo kiautą, į materialinių vertybių kaupimą", kad nepriklausomybės ir aplamai nacionalinės egzistencijos problemos juos jaudina kur kas mažiau nekaip asmeninė gerovė ar pasisekimas.

Nepaisant skirtingo vertinimo, abu korespondentai iš esmės padėtį suprato teisingai. Kad ir susilpnintas apolitiškumu pasireiškiančio eskapizmo bei su kraštutiniu moraliniu cinizmu susisiekiančio savanaudiškumo politinis laukas visgi egzistuoja. O tai reiškia, kad egzistuoja ir gyva politinė sąmonė. Monopolistinė oficiozinės ideologijos padėtis, nors ir turėdama tai gyvai politinei sąmonei neabejotinos ir gana stiprios neigiamos įtakos, vis dėlto nei jos absorbuoti, nei jos likviduoti nepajėgia.

Kaip turėtų nusistatyti išeivija?

Iš vienos pusės tenka susidurti su išeivijos pažiūra, kad gyva politinė sąmonė krašte esanti išlikusi beveik tokia, kokia buvusi prieš 1944. Išeivijai tereikią apsiriboti tuo, kad ta sąmonė būtų atstovaujama užsienyje. O kraštas, palankiom sąlygom atsiradus, savo problemas išspręs savo paties jėgomis. Kaip tas feniksas iš pelenų atgimsiąs savo pirmykščiu pavidalu. Išeivijos vaidmuo krašto gyvenime vykstančiuose procesuose

nesąs ir neturįs būti reikšmingas.

Iš antros pusės tenka susidurti su visai priešinga, bet faktiškai į tas pačias išvadas vedančia, pažiūra, būtent, kad bolševikams vienokiu ar kitokiu laipsniu esą pavykę pavergtąją tautą indoktrinuoti ir paversti ištikima sovietinei sistemai. Iš čia nepasitikėjimas krašto žmonėmis, siekimas išsaugoti tautines vertybes bei tautinę ideologiją izoliuotai nuo krašto, tačiau su viltimi bei noru jas kraštui grąžinti, kai jis bus laisvas.

Šios abi išeivijos pažiūros netikroviškos. Pirmoji ignoruoja, be kitų, ir "Neue Zuercher Zeitung" korespondento pastebėtus faktus. Ignoruoja politinio lauko reliatyvų silpnumą okupuotos Lietuvos žmonių sąmonėje. Taip ignoruojant prieinama gana patogi išvada, kad išeivijai nėra ko labai rūpintis krašto politine sąmone. Bet tai klaida. Ypač klaida visuomeninės politinės sąmonės atžvilgiu. Jau vien stoka krašte jungiamosios grandies, kuri įgalintų individualią politinę sąmonę reikštis visuomenės plotmėje, turėtų kelti išeivijos susirūpinimą ir pastangas pačiai politinei išeivijai tapti gyvosios krašto politinės sąmonės jungiamąja grandimi visos lietuviškosios visuomenės mastu. Dar daugiau. Pats politinio lauko silpnumas krašto žmonių individualios sąmonės struktūroje reikalauja, kad politinė išeivija savo nuolatine į kraštą atkreipta veikla tenykštį politinį lauką kiek įmanydama stiprintų. Stiprintų per radiją, per spaudą (ją visais kanalais pristatydama kraštui), per asmeninius kontaktus, taip pat įvairiais politiniais veiksmais, diplomatiniais demaršais, laisvės maršais, reakcijomis į politinius įvykius krašte, ir t.t. (Į krašto problemas atkreipti išeivijos politiniai veiksmai be galo stiprina Lietuvos žmonių sąmonėje politinį lauką, kreipia jų dėmesį į politinį vyksmą, mažina desperaciją ir politinio vienišumo jausmą, teikia naujų laisvės vilčių, rodo, kad "tautiečiai užsienyje mūsų neužmiršta, veikia mūsų labui" ir tuo skatina "kažką veikti čia").

Antrosios pažiūros žmonėms norėčiau tik šaukti:

"Nustokite, susimildami! Argi nematote, kad bolševikai Lietuvoje yra visiški idėjiniai bankrotai, idėjiniai impotentai, nieko apvaisinti ar indoktrinuoti nebesugebantys? Ar nematote, kad jie jūsų bijo kaip mirties angelo, ir kad jums visai nėra ko jų bijoti? Jūs ofenzyvoje. Jūs puolate. Ar nesuprantate, kad ligšioline savo pažiūra į krašto stovį jūs reiškiate okupantui neužtarnautus komplimentus ir faktiškai atiduodate tėvynę jos priešams? Kraštas laukia jūsų paramos. Ieško su jumis ryšio. Tiki jumis. Nejaugi jūs nusisuksite nuo krašto ir palaidosite jo viltį ir tikėjimą jumis?"

Šios tirados išvada paprasta. Oficiozinė politinė sąmonė krašte neturi jokios rimtesnės bazės. Todėl išeivija turi griežtai skirti tautą nuo jai užkartos politinės sistemos. Turi matyti tautoje tos sistemos antipodą.

Priėmę šia išvadą, neišvengiamai turėsime priimti ir atitinkamą savo

Kraštutinumas dažniausiai stokoja protingos įžvalgos, ir visada yra kenksmingas išmintingam vidurio nuosaikumui.

politinės veiklos programą, kurios centre bus Lietuva, jos problemos. Ryšiai su kraštu visokeriopai skatintini, visokeriopai puoselėtini, kad išeivija ir kraštas galėtų tapti vieninga jėga veikti laisvės kryptimi.

Kiti oficiozinės politinės sąmonės poveikiai

Oficiozinės politinės sąmonės manopolinės padėties poveikis gyvajai krašto žmonių politinei sąmonei pasireiškia ne tik silpninimu politinio lauko pačioje žmonių sąmonės struktūroje, bet ir kitomis neigiamomis pasekmėmis gyvojoje krašto politinėje sąmonėje. Jų dvi svarbiausias pavadinčiau bukumo pasekme ir antagonizmo pasekme.

Bukumo pasekmė yra bene labiausiai tiesioginis oficiozinės politinės sąmonės monopolinės padėties padarinys. Visa politinė, istorinė, kultūrinė informacija, kurią skleidžia visam kraštui masinės komunikacijos priemonės, yra visiškai pajungta oficiozinei politinei sąmonei diegti žmonėse. Atitinkamai tiems uždaviniams kai kuri informacija nuslepiama. Kai kuri iškreipiama, kai kuri sufalsifikuojama. O kiti informacijų šaltiniai rūpestingai blokuojami. Ne kiekvienas žmogus knaisiosis po archyvus, bibliotekas, stengdamasis nustatyti tikrąją padėtį. Beje, ir archyvuose bei bibliotekose kontroversinės medžiagos jis negaus. Ji arba specfonduose po raktu, arba jos, ypač jei tai bus užsieninė, iš viso nebus. Atkirstas nuo informacijų šaltinių, žmogus, kad ir nepriimdamas oficiozinės politinės sąmonės ir instinktyviai atstumdamas per jos filtrus teikiamas žinias, vis tiek lieka be tikros informacijos, tuo pačiu ir be tikros orientacijos tautinių ir tarptautinių reikalų padėty. Dažniausiai žmogui truks teisingos nuovokos net apie padėtį savo paties respublikoje. Nors užsieninį radiją klauso beveik visi, bet nevisada sistemingai. Be to, vien radijo informacijos nepakanka. Ji lakoniška ir praskiesta. Joje trūksta elementarių žinių iš tautos istorijos, apie tautines tradicijas, ir ypačiai tų žinių, kurias valdžia specialiai slepia. Trūksta žinių orientacijai krašto ir pasaulio politinėje situacijoje.

Savo keliu politinio lauko žmonių sąmonėje susilpnėjimas silpnina ir domėjimąsi tais visais klausimais. Taigi tuo pačiu dar labiau didina bukumo efektą.

Tiesa, Lietuvoje yra nedidelis skaičius labai gerai — kartais net daug geriau už laisvus vakariečius — informuotų žmonių. Bet tai elitas. Oficialiosios informacijos vienašališkas ribotumas juos skatina ieškoti objektyvios informacijos šaltinių. O kas ieško — randa. Bet tai galima tik labai nedaugeliui. Masė žymiu mastu yra praradusi tikrą nuovoką ir tautos, ir Sovietų Sąjungos, ir pasaulio politikos, istorijos ir kultūros atžvilgiu.

Ryšium su tuo aktualus išeivijos uždavinys yra silpninti tą sovietinio bukinimo efektą visomis įmanomomis priemonėmis ir būdais. Ne tik per spaudą, radiją ir asmeninius kontaktus. Tam reikia sutelkti išeivijos intelektualines bei kultūrines jėgas Lietuvos politinėms, socialinėms ir ūkinėms problemoms nagrinėti, Lietuvos istorijai studijuoti, literatūriniam ir aplamai kultūriniam paveldėjimui bei dabarties procesui analizuoti. Ir šio darbo vaisiai pirmoje eilėje turi pasiekti pačią tautą. Reikia tvirtai įsisąmoninti, kad sovietų vienašališkų informacijų bukinama

tauta savo dvasines funkcijas gali atlikti tik labai ribotai. Išeivijai čia priklauso labai svarbus vaidmuo.

Apolitiškumo ir bukinimo rezultatas yra agresyvaus antagonizmo kompleksas. Eilinis žmogus, totaliai nepriimdamas oficiozinės politinės sąmonės diegiamų idėjų ir neturėdamas kitų laisvai prieinamų šaltinių sau priimtinai politinei sąmonei formuoti, į supančią savo aplinką reaguoja instinktyviai neigiamai. Ir juo labiau jis verčiamas prie tos jam užkartos aplinkos prisitaikyti, juo labiau auga jo instinktyviai negatyvios reakcijos potencialas. Išsivysto gana pastovus emocinis negatyvizmo kompleksas, kuris atitinkama proga automatiškai iššaukia antagonistinę agresyvią reakciją. Atsiranda "atpirkimo ožio" ieškojimo kompleksas. Lietuvoje jis pirmiausia pasireiškia ultraksenofobija. Kartu auga kerštingumo bei neapykantos jausmai viskam, kas nesava, kas atrodo grasu ar net tik gerai nesuprantama. Socialinė psichologija tokį nuotaikų pobūdį sieja su fašistiniais politiniais nusistatymais. ("Superreagavimas" į "supernepakenčiamą" ar "supergrasią" padėtį). Reikia pripažinti, kad tokio pobūdžio nusiteikimų gyvojoje krašto politinėje sąmonėje yra.

Neseniai iš Lietuvos svečiavęsis žmogus guodėsi sunkumais su savo mažamečiu sūnum. Tik pradėjęs lankyti mokyklą, sūnus parsinešė namo biaurų rusišką keiksmažodį ir be perstojo kartojo tėvų akivaizdoje. Iš pradžių tėvai nekreipę į tai dėmesio, manydami, kad vaikas, pamatęs tėvus nereaguojant, liausis, bet sūnus tik atkakliau keiksmažodį kartojęs, aiškiai tėvus provokuodamas, kad jį paklaustų, kągi tas žodis reiškiąs. Kai tėvai, pagaliau, jį to paklausę, išgirdę šitokį atsakymą: "Ką reiškia tas žodis? O štai ką: kai pasigauni kokioj pakampėj ar tarpuvartėj kokį ruskį ir pili jam iš viso vieko į kailį, tai tą žodį visą laiką turi jam kartoti. Tai toks užkeiktas žodis, kuris jam pasako, kad jį ne be reikalo muši, o jis todėl tau ir nesipriešina kaip reikiant. Duok jam tada į kailį, kiek tik įgalėdamas, kol jis nepargrius. Tik tą žodį vis kartok ir kartok".

Tas pavyzdys turbūt gerai nusako, ką reiškia agresyvaus antagonizmo kompleksas. Štai kokią moralę skiepija mums ir mažamečiams mūsų vaikam tos niekam nepriimtinos oficiozinės politinės sąmonės monopolizmo padariniai.

Išeivija turi ruošti pagrindus ateičiai

Daug mūsų visuomenėje yra pykčio, neapykantos, kerštingumo ir nesutaikomumo. Per daug. Bijau, kad, laisvės valandai atėjus, kokiam naujam Brazdžioniui netektų vėl "šaukti tautą GPU užguitą", kaip kad 1941 Brazdžionis šaukė: "Gana tulžies, gana mirties, gana!", ir "Nekeršykit, kad keršto kraujo dėmės nekristų prakeiksmu ant jūs vaikų vaikų!". Labai norėčiau, kad tokio šauksmo niekada ir niekam Lietuvoje nereikėtų kartoti. Ir šioje plotmėje didžiulis, atsakingas uždavinys gula ant mūsų politinės išeivijos pečių.

Nėr abejonės, kad gyvoji krašto politinė sąmonė iš pagrindų yra tokia pat, kaip kad išeivijos. Dominuoja ją nacionalistinės nuotaikos. Tačiau monopolinės oficiozinės politinės sąmonės bukinamojo ir antagonizuojančio poveikio rezultate tautos masių gyvoji politinė sąmonė yra daugiau instinktyvi ir emocionali, ne-

kaip susiformavusi objektyvios informacijos ir racionalios analizės pagrindu. Tik išeivijoje gali vykti gyvosios politinės sąmonės formavimas išbalansuotais, visapusiškai informuotais, racionaliais ir pakankamai civilizuotais pagrindais. Sovietinės sistemos viduje tai neįmanoma. O kadangi gyvoji politinė sąmonė krašte ir išeivijoje yra iš esmės tapatinga, tai šį uždavinį išeivija ir gali ir gal net privalo atlikti.

Pirmoje eilėje išeivija turi paruošti ateities Lietuvos politinius pagrindus, nepriklausomybinės programos bendrus principus ir jų vykdymo varijantus, atspindinčius pliuralistinę politinę sąrangą, daugiapartiškumą. Ruošdama ir pateikdama tokią programą ir jos varijantus kraštui, išeivija atliks savo politinės kultūros misiją krašto gyvosios politinės sąmonės formavimo procese, o sykiu pasidarys ir gyvosios krašto politinės sąmonės jungiamąja grandimi, kurios Lietuvai šiuo metu labai trūksta.

Tam tikruose išeivijos sluoksniuose gana populiari krašto primato koncepcija turi būti patikslinta. Kraštui nieko negalima iš šalies primesti. Politinę savo ateitį laisvai pasirinks tik pati Lietuva, jos žmonės. Tačiau paruošti ir pasiūlyti kraštui jo politinės ateities pagrindus ir variantus privalo išeivija, ir jau šiandieną. Niekas už ją to nepadarys. Tuo tikslu reikia kuo atidžiau studijuoti gyvosios krašto politinės sąmonės pasireiškimus. Reikia tuo tikslu nuolat komunikuoti su Lietuva ir atsižvelgti į kritiką, kurios išeivijos projektai iš ten gali susilaukti. Nepriklausomybinės programos paruošimas nėra tik vienkartinis aktas. Jis yra ir turi būti nuolatinis procesas.

Neteisinga galvoti, kad kraštas dėl to gali palaikyti išeiviją įžulia, norinčia kraštui diktuoti. Krašto primato koncepcija, atpalaiduojanti išeiviją nuo krašto problemų sprendimo, buvo sukurta ne Lietuvoje, bet išeivijoje. Lietuva apie tokią koncepciją net nė nežino. Lietuvos žmonėm ji net į galvą negalėtų ateiti. Atvirkščiai, Lietuva tiki, kad išeivija atsidėjusi rūpinasi krašto politine ateitimi ir atlieka kraštui tą funkciją, kurios jis pats atlikti negali.

Pirmaeilės svarbos išeivijos uždaviniu ir Ženklys laiko "organinės tautos politinės struktūros išlaikymą bei vystymą tokiame lygyje, kad ji galėtų tarnauti kaipo paruošta alternatyva politinei krašto dabarčiai (ogi pastaroji praktiškai prilygsta politinės anihiliacijos stoviui)... Tik išeivija gali šiandieną puoselėti gyvą tautos sielą, kad laikui atėjus, ji vėl galėtų susijungti su tautos kūnu. Ir tai, mūsų akimis žiūrint, ir yra pagrindinė išeivijos, kaip organinės tautos dalies funkcija". "Iš visko atrodo, — tęsia Ženklys, — kad išeivija šią funkciją atlieka... Tačiau konkretesnių žinių apie tai mums stinga". ("Akiračiai", 1975 Nr. 2/66).

Ženklio lūpomis čia išreikšta, ko kraštas iš savo išeivijos tikisi ir tiki ją darant, nors ir neturi apie tai žinių. Ačiū Dievui, dėka "Sėjos" vyr. redaktoriaus L. Šmulkščio iniciatyvos Lietuvos nepriklausomybinės programos išeivijoje paruošimo reikalas, pagaliau, yra pajudintas. Eilė pirmųjų pasisakymų apie tai, kokia ta programa turėtų būti, pasirodė spaudoje. ("Sėja", 1977 Nr. 1). Tai yra labai gero darbo pradžia. Kraštui būtino, krašto laukiamo darbo. Turi būti visiškai aišku, kad Lietuva, atsidūrusi tokiose sąlygose, ku-

TOMAS VENCLOVA: DĖL DR. A. ŠTROMO PASKAITOS

"Išsigimė visi velniai"

Dr. Štromas pradėjo nuo to: daug išeivių galvoja, kad Lietuvoje ištisai viešpatauja vad. oficialioji sąmonė. Man rodos, populiaresnė yra kita nuomonė: oficialioji indoktrinacija lietuvių tautai jeigu ir padarė įtakos, tai labai mažai; lietuvių tauta yra už nepriklausomybę. Ta nuomonė irgi nėra šimtaprocentiškai teisinga. Aš sutinku su dr. Štromu, kad oficialiosios sąmonės prievarta įgyvendintas absoliutus įsiviešpatavimas, pagal Hegelio dialektikos dėsnį, virto jos absoliučiu išnykimu iš žmonių vidaus. Liko tik tam tikras, iki gyvo kaulo įkyrėjęs, oficialusis žodinis apdaras. Žmonių viduje oficialiosios sąmonės nėra. Ji tenai nepateko, arba pateko tomis neigiamomis formomis, kurias dr. Štromas labai teisingai nušvietė: cinizmas, atbukimas, dezinformacija ir agresyvumas.

Dr. Štromas gal ne visiškai pilnai pavaizdavo mūsų visuomenės kitėjimo procesą. Dėl Chruščiovo bandymų kažką reformuoti ir kažką gelbėti, dėl techninės pažangos, dėl visuomenės sudėtingumo ir diferenciacijos, dėl ryšių su Vakarais, dėl režimo senėjimo, (vadovai visi yra labai nukaršę) — dėl visa to, pasak Balio Sruogos, "išsigimė visi velniai". Dėl to ir įvyksta faktai, kurie anksčiau nebūtų galėję įvykti. Nei dr. Štromas, nei aš niekada nebūtume galėję kalbėtis čia su jumis, o būtume kalbėjęsi kur nors Kolymos stovykloje, jei būtume anksčiau elgęsi daugiau ar mažiau taip, kaip elgėmės pastaruoju metu. Išeivija šitą "visų velnių išsigimimą" — gal būt nėra pakankamai pajutusi. Daug kas vaizduojasi, kad Stalino laikų režimas mažai pasikeitė. Vis dėlto gerokai pasikeitė. Dabartinė padėtis Sov. Sąjungoje truputį primena padėtį Franco Ispanijoje, jau antroje režimo pusėje, kada žmonės faktiškai nieko nebijojo, šnekėjo, ką norėjo, ir laukė Franco mirties.

Sąmonės tipai

Dr. Štromas sustojo prie minties, kad Lietuvoje egzistavo kairysis sluoksnis, kuriam socialinis klausimas buvo aukščiau už nacionalinį. Tas sluoksnis, jo manymu, buvo nemažas, ir jis "per pirmuosius rusus" išėjo į priekį. Man rodos, čia reikėtų įvesti daug patikslinimų.

Teisingai buvo kalbėta apie tautines mažumas. Tautinėse mažumose buvo elementų, kurie pradžioje tikrai laikė, jog nauja padėtis geras dalykas, teikiąs naujų perspektyvų.

---

riose laisvės bei nepriklausomybės atstatymas pasidarys įmanomas, neišvengiamai ieškos politinei sąrangai alternatyvų išeivijoje. Kur kitur nėr ko ieškoti. Prisiminkime Ženklio žodžius, kad dabartinė krašto politinė padėtis praktiškai prilygsta politinei anihiliacijai ir pasidarykime iš to atitinkamą išvadą. O išvada čia tegalima viena: laisvės atgavimo galimybės valandą Lietuva rizikuoja atsidurti politiniame vakuume ir gali nepajėgti ta galimybe tinkamai pasinaudoti arba tą pasinaudojimą gali lemti iracionalūs ekstremistiniai elementai.

(Antroji dalis kitame numeryje)

Bet labai greitai susigriebė ir didelė dalis tų mažumų. O iš lietuvių kai kas perėjo Stalino pusėn iš cinizmo, ieškodamas sau privilegijų naujoje padėtyje, arba iš baimės. Buvo ir tokių, kurie, kaip sakoma, įkliuvo ir pasimetė. Jie anksčiau flirtavo su kairiąja ideologija; dabar jie užsidėjo kaukę, kuri vėliau priaugo prie veido. Buvo dar vienas momentas, apie kurį man yra Lietuvoje pasakoję. Nežinau, ar tai tikra istorija, bet ji atitinka tam tikrą sąmonės tipą tuometinėje Lietuvoje. Girdi, sykį prof. Leoną paklausę prieš jo mirtį (mirė 1938), ar jis nesutiktų palaikyti kažkuria prasme komunistų. Į tai jis atsakęs: Lietuva stovi kryžkelėje, prieš ją atsiveria du keliai: arba vokiečių okupacija, arba rusų okupacija. Vokiečiai su būdingu jiems pedantizmu sulikviduotų mūsų tautą maždaug per 25 metus. Rusija yra šalis chaotiška, netvarkinga, ir toje situacijoje mes turime šansų ilgiau išlikti. Todėl iš šitų dviejų blogybių aš jau verčiau pasirinkčiau rusus. Manau, kad tokia sąmonės forma egzistavo, ir "pirmųjų rusų" laikotarpyje suvaidino tam tikrą vaidmenį. Apie ją dr. Štromas neužsiminė.

Dr. Štromas: Bet buvo žmonių, kurie tikrai tikėjo komunizmu.

Venclova: Jų buvo. Tačiau komunizmas perėjo keletą tarpsnių. Buvo žmonių, kurie tikėjo tradicinę marksistinę ideologiją; buvo žmonių, kurie tikėjo leninistinę tos pačios ideologijos interpretaciją. Jie atsidūrė stalinizmo atmosferoje, o stalinizmą jau sunku pavadinti ideologija, nes stalinizmas yra rinkinys visiškai sustabarėjusių ir kartu guminių formulių, kurios dangsto pliką valdžios praktiką.

Vienas sąmojingas bičiulis Lietuvoje man sakė, kad judaizmas, iš dalies ir krikščionybė, suvedami į dešimt Dievo įsakymų, o stalinizmo ideologija suvedama tik į du įsakymus: pjauk ir plėšk. Žmonės, kurie tikėjo socialinės lygybės idealais, labai greitai pamatė, kur jie pateko. Toliau jų likimas buvo įvairus. Kai kurie nusprendė: "Na, ką darysi. Jei nori likti gyvas ir gal net kam nors padėti, reikia prisitaikyti". O kai kurie, kaip minėjo dr. Štromas, net nusižudė, pvz. poetas Vladas Grybas. Jis buvo aktyvus komjaunuolis, aktyvus sovietinis poetas, pretendavęs į lietuvišką Majakovskį. Jis rašė pagal Majakovskį, ir Majakovskio likimą gana tiksliai nukopijavo, su tuo skirtumu, kad Majakovskis alkoholikas nebuvo, o Grybas buvo. Kada Stalino režimo pačioje pabaigoje buvo areštuoti gydytojai, kuriuos įskundė Kremliaus ligoninės daktarė Timašuk, kiekvienam buvo daugiau ar mažiau aišku, — turėjo būti aišku mano tėvui, Sniečkui ir daugeliui kitų, — kad tai signalas represijoms tokio tipo, kaip 1937, o gal ir blogesnėms, kuriose žus naujos dešimtys milijonų žmonių. Kiek žinau, vienintelis Vladas Grybas tada parašė apie dr. Timašuk eilėraštį, kurį išspausdino "Tiesa".

Dr. Štromas: Parašė ir Mieželaitis apie dr. Timašuk! Jo buvo garsiausia poema! Po to Mieželaitis buvo Rašytojų Sąjungos pirmininku!

Venclova: Tada aš tikrai Vladą Grybą žymiai aukščiau vertinu, nes jis po to nusižudė. Čia galiu prasitarti ir apie maždaug tos pačios kartos atstovą Justiną Marcinkevičių. Kad jo "Katedra" atstovauja jo autentiškai, adekvačiai sąmonei, aš abe-

joju. Šiuo metu ideologiniai vadovai Lietuvoje leidžiai rašyti "Katedras", kad patriotiniai jausmai neišsilietų į pogrindinę spaudą.

Nemažas sluoksnis pateko, kaip rusiškai sakoma, iš purvo į kunigaikščius. Stalino laikais jie suprato, kad tas kunigaikščiavimas yra be galo netikras. Šiandien tu kunigaikštis, rytoj tu esi purvas, ar blogiau negu purvas. Lietuvoj šito beveik nebuvo, bet visi matė, kas darosi Estijoj, Latvijoj, Rusijoj. Chruščiovo reformų procese Lietuvos vadovai suprato, kad šitam reikia užkirsti kelią. Jei esame elitas, tai ir turime būti elitas, ir visada būsime. Ir privilegijas perduosime savo jaunajai kartai. Tiesa, pasitaiko atvejų, kada jaunoji karta nenori tų privilegijų. Bet, palyginti, nedaug tokių.

Tas elitas labai dažnai yra absoliučiai ciniškas, susirūpinęs tik savo gerove ir iš esmės neturįs politinės nuomonės; jis iš esmės nemąsto apie tautos reikalus, neturi tautos ateities vizijos. Turi tik savo asmeniškos ir, gal būt, dar savo vaikų ateities viziją. Jam svarbu, kad faktiškai niekas nesikeistų, nes jam ir jo vaikams, be abejo, bus geriausia tokioje situacijoje, kokia dabar yra. Idealistų buvo, bet jie jau išmirė. Tai vienas iš svarbiausių veiksnių, kurie stumia visuomenę į stagnaciją, o ji šiuo metu dusina šalį taip, kad ten darosi nebeįmanoma. Justinas Marcinkevičius, juo labiau Mieželaitis, man rodos, priklauso šitai grupei.

Kaip jau sakiau, daugelis kairiosios arba bent kairesniosios ideologijos žmonių Stalino laikais Lietuvoje nešiojo kaukę, kuri paskui priaugo prie veido — gal kai kas ir įtikėjo į komunizmą. Tokių žmonių tarpe buvo labai populiari laikysena — kiek įmanoma, kad ir su daugeliu kompromisų, palaikyti tautinę kultūrą. Jų karta turėjo tam tikro, neretai labai perversiško idealizmo ir patriotizmo. Atėjus naujai, ciniškesnei kartai, matyt, jo bus mažiau. Jeigu naujoji karta pajus, kad kultūros palaikymas gresia jų pačių padėčiai, momentaliai nustos tą dariusi.

Partizanai ir pasipriešinimas

Nesutikčiau su dr. Štromu, kad Lietuvoje po 1945 m. vyko pilietinis karas. Lietuvoje ši terminologija tam tikruose sluoksniuose populiari. Ta sąmonės forma atsispindėjo, pvz., lietuviškuose filmuose, ypač filme "Niekas nenorėjo mirti", kuris buvo laikomas netgi disidentizmo pirmąja kregždute. Esu matęs padorių ir protingų asmenų, — tiesa, paprastai nelietuvių, — kurie sakė: "O, čia visai disidentiškas filmas". Jame implicistiškai išdėstyta tokia teorija: tauta kariavo prieš save pačią, maždaug kaip Ispanijoj. Viena tautos dalis nugalėjo kitą. Na, ir nieko čia ypatingo. Specialiai nutylima, kad Lietuva nebuvo palikta "pati sau", bet aneksuota. Pilietinio karo sąvoka ex definitione netinka aneksuotai šaliai. Pilietinis karas gali vykti tiktai vienos visuomenės viduje, kada svetima struktūra nespaudžia. Žinoma, pilietinio karo atspalvis buvo, nes dalis tautos vis dėlto palaikė tą svetimą struktūrą.

Toliau buvo sakyta, kad tasai karas baigėsi kapituliacija. Man rodos, jis baigėsi ne tiek kapituliacija, kiek partizanų išnaikinimu. Tai viena. Antra, jis baigėsi Stalino mirtimi. Jeigu Stalinas nebūtų miręs, ma-

tyt, reikalai eitų į galutinį tautos likvidavimą, ir beliktų jam beviltiškai priešintis. Chruščiovo laikais atsirado ir kitokių galimybių.

Buvau ne kartą klausiamas apie pasipriešinimą. "Akiračiai" klausė mane, ar reikia veikti tik sistemos ribose, ar nežalingi tokie aktai, kaip susideginimai, demonstracijos, "LKB Kronika" ir t.t.

Niekas neturi moralinės teisės — nei krikščionišku, nei kokiu kitu humanišku požiūriu — rekomenduoti kam nors susideginti. Gali nebent pats tam ryžtis, ir tai dar yra sudėtingas moralinis klausimas. Bet jeigu jau toks aktas įvyko, tai yra vienas iš tų aktų, be kurių tauta negyvena. Negalima tokio akto reikalauti, bet, sykį įvykęs, jis formuoja tautą, formuoja istoriją, komunikuoja apie tautą ir apie jos egzistavimą bei nusiteikimą. Tai yra itin svarbu.

Dr. Štromas: Bet vis tik antikalantininkai daug stipresni už mudu.

Venclova: Antikalantininkai labai stiprūs Justino Marcinkevičiaus, Kazakevičiaus ir panašių žmonių sluoksniuose. Daug kas tvirtina: reikia sėdėti sistemos viduje, kakta sienos nepramuši, sieną reikia minkštinti po truputį, kadangi kitaip tik prasiskelsi galvą, o gal praskelsi galvas ir daugeliui, nes siena užgrius. Pripažįstu, galima dirbti ir sistemos ribose, bet tik trimis sąlygomis: jei dirbama ištvermingai, jei dirbama protingai, ir jei dirbama nepasiduodant demoralizacijai. Bet tuos tris reikalavimus kartu įvykdyti be galo sunku. Aš jų neįstengiau vykdyti, dėl to aš esu čia, o ne tenai. Neištvėrė nei Jurašas, nei Žilius. Ir aš gerai suprantu, kaip galima neištverti. Pagal Solženiciną: jei ko nevaro, kaip jį išvarė arba Bukovskį, reikia sėdėti ir dirbti vietoje.

Solženicinas dar sako: kam negresia mirties pavojus arba ilgamečio kalėjimo pavojus, tas turi likti vietoje. Aš labai gerbiu Solženiciną, bet šičia aš su juo nesutinku. Tai kiekvieno žmogaus individualaus apsisprendimo reikalas. Absoliučiai jokių bendrų formulių čia negali būti.

Dar grįžtant prie pasipriešinimo. Esu tikras, kad prievarta klesti pirmiausia ten, kur visuomenė pasyvi, kur nėra pasipriešinimo. Pasipriešinimas ne tiek išprovokuoja priespaudą, kiek ją stabdo. Žinoma, esu tik už Mahatma Gandhi ir Sacharovo krypties pasipriešinimą. Šiaip jau mūsų žmonės yra be galo nugąsdinti. Dažnai atrodo, kad mūsų valdžia nieko negali. "LKB Kronikos" sutvarkyti negali, išmaitinti žmonių negali, pasiekti didelių laimėjimų užsienio politikoje negali. Bet vienas dalykas jai pavyko. Pavyko įgąsdinti žmones, sukurti tam tikrą tipą, kuriam baimė įterorizuota labai giliai. Yra tokia nuomonė, kad, jeigu priešinsies, deginsies, leisi "Kronikas", demonstruosi, anksčiau ar vėliau vėl pradės žudyti tautą. Esu tikras, kad dabartinėje tarptautinėje situacijoje tautos tikrai nežudys. Atvirkščiai, gali jai duoti kai kurių lengvatų. Pamokomas dalykas: Kalantos demonstracijos praėjo be didesnio kraujo praliejimo. Valdžia be galo vengė lieti kraują. Stengėsi demonstracijas numalšinti kiek galint taikingiau, nors ir buvo iššaukta kariuomenė ir t.t. Žuvusių, rodos, nebuvo. Ir valdžia, — tai yra beprecedentinis atvejis, — kreipėsi į gyventojus per televiziją, prašydama aprimti. O jei tarp-

tautinė ir vidinė Sov. Sąjungos situacija vėl atvirstų į stalinizmą — kuo sunku tikėti, — tas atkritimas nebūtų išprovokuotas disidentų, būtų valdžios imanentinės plėtotės rezultatas. Tada jau nepadėtų net ir ramiausia laikysena.

Dr. Štromas: Reikalas ne tas, kad pradės tautą stalinistiškais metodais žudyti. Pagal antikalantininkus ir be žudymo užtrauks veržles ir neduos nei kultūriškai, nei ūkiškai reikštis. Tai jų argumentas.

Venclova: Už to visko, mano manymu, slepiasi egoistiškas naujojo elito noras apginti savo privilegijas. Jis bijo, kad jį padarys atsakingu už Kalantą ir pan. ir išvarys iš šiltų vietų. Daug ką ir išvarė. Bet bijančių yra dar žymiai daugiau.

Dr. Štromas: Tie, kurie rašo, o nieko nesprendžia, sako: dabar cenzūra sustiprės, mums neleis dainų kurt, pjesių statyt, mokslo kurt.

Venclova: Tai dažniausiai sako žmonės, su kūnu ir krauju įsijungę į oficialų, cinišką elitą. Demoralizacijos būsenoje tokie įvykiai kaip Kalantos aktas arba "LKB Kronika" yra didžiulis moralinis pavyzdys.

Lietuvoj mes kartais sakydavome, kad, deja, yra toks liūdnas mūsų tautos bruožas: sėdi ir lauki. O gal kas nors tau atneš nepriklausomybę. Gal iš kokio debesio Lietuvai išlis nepriklausomybę. Neišlis! Jei patys nieko nedarysim, nieko nebus. Turi būti pasikeitimų Maskvoje, bet tie pasikeitimai nieko mums neduos, jei mes patys nepareikšime savo pozicijos.

Dr. Štromas: Jei tu nepareikši, tai Maskvos įvykiai tavęs nepalies. Jie gali paliesti tikrai, jeigu tu būsi pasiruošęs.

Venclova: Nors Ženklys sako, kad pogrindinių organizacijų Lietuvoje nežino ir ypatingai jų nepasigenda, aš manau, kad jų yra. Nors apie jas irgi nieko nežinau, — o jei ir žinočiau, nieko nesakyčiau, — bet jos egzistuoja. Gal būt, kai kurios iš jų yra infiltruotos. Būtų keista, jei taip nebūtų.

Apie Sniečkaus vaidmenį

Sniečkaus mirtis sukėlė tautoje gana autentiškų jausmų priepuolį. Vilniuje mačiau jo laidotuves ir stebėjau tą daugelio nuliūdimą. Yra net gandas, greičiausiai klaidingas, bet rodąs žmonių nuotaikas: girdi, ant Sniečkaus kapo pasirodo užrašai: "Antanai, atsikelk ir pažiūrėk, ką su mumis padarė". Atseit "prie Antano" buvę žymiai geriau.

Tikrai egzistavo specifiška Sniečkaus ir aplink jį susigrupavusių žmonių linija, ir jis kai kuriuos oficialios, lojalios inteligentijos atstovus panaudodavo tos linijos tikslams. Buvo norima užkonservuot, išsaugot tautos bent jau ekonominį aukštesnį lygį, iš dalies ir kultūrinį. (Leisti klasikus, "Lituanistinę biblioteką" ir t.t.). Lietuvoje pasiekta daug daugiau, negu Rusijoje ar Latvijoje. Pokario laikotarpy Latvijoj viskas buvo dar neblogai, o Lietuva gyveno pusbadžiu. Dabar, kai prieš metus buvau Rygoje, mačiau, kad ji gyvena pusbadžiu, o Lietuva vis dėlto ne. Žinoma, blogiau negu Sniečkaus laikais, bet vis dėlto ne pusbadžiu. Žymiai geriau negu Ryga, ir žymiai geriau negu Voronežas ar Tambovas. Truputį blogiau negu Maskva.

BENDRUOMENININKAI PASISAKO IŠEIVIJOS RŪPESČIAIS

AUŠRA MAČIULAITYTĖ-ZERR: JAV LB UŽDAVINIAI IR JŲ VYKDYMAS

Per savo 25 metų reiškimosi praktiką JAV LB organizacija savo pagrindiniu dvilypiu uždaviniu laikė (1) išeivijos lietuvybės ugdymą, sudarant sąlygas tautinės kultūros kūrybai ir lietuviškam jaunimo švietimui, ir (2) išeivijos talką savosios tautos pastangom išsivaduoti iš sovietinės nelaisvės.

Šių abiejų uždavinių vykdymo progos, galimybės bei sąlygos yra tokios įvairios, kad ir jaunas, ir subrendęs ir net seno amžiaus sulaukęs lietuvis lengvai gali susirasti sau tinkamą darbo dirvą, savo lietuviškam pasirodymui tinkamą sritį.

LB organizacijai vadovaujantieji sluoksniai jaučia, kad lig šiol LB organai, pirmiausia LB apylinkių vietiniai organai, per mažai pastangų yra darę savo aplinkos tautiečiam socialinės globos srityje. Labai retais atvejais mūsų tautinis solidarumas konkrečiai pasireiškia savo susenusiųjų ar susirgusiųjų tautiečių paglobojimu. Tai dar labai menkai paliesti veiklos dirvonai.

Šio meto LB organizacijos svarbus uždavinys yra jaunesniąją kartą įtraukti į Lietuvos vadavimo darbą. Šiuo atžvilgiu LB organizacija yra sėkmingesnė už kitus mūsų veiksnius. Tą sėkmingumą iš dalies galima paaiškinti LB organicazijos demokratine sąranga. Demokratinis procesas įgalina jaunimą dalyvauti sprendimuose, reikšti savo nuomonę, daryti įtakos, kandidatuoti į bendruomenės organų pareigūnus. Jaunimą tatai patraukia. Bet tas nevisada patinka senimui ir tom organizacijom, kurių sprendimus lemia ne visuomenė, o, tarkime, diduomenė, tam tikrų centrų žmonės. LB organai ir pareigūnai susilaukia priekaištų ir kaltinimų. Tačiau atsisakyti jaunimui sudaryti galimybes reikštis, sprendžiant išeivijos lietuviškumo klausimus ar talką mūsų tautai išsivadavimo kovoje, LB organizacija negali. Juo labiau, kad beveik visas senosios mūsų išeivijos prieauglis, išskyrus nedidelę jo dalį, susitelkusią Lietuvos Vyčiuose, yra iš mūsų išeivijos tautinio potencialo visiškai dingęs, nuo lietuviškos veiklos visiškai nurašytas. Tai yra be galo didelis tautinis nuostolis mūsų išeivijai. Tuo būdu esame netekę keliasdešimt, o gal ir kelių šimtų tūkstančių išeivijos tautinio prieauglio. Galime įsivaizduoti lietuviškos mūsų veiklos apimtį ir rezultatus, jei tą žuvusį išeivijos prieauglį šiandieną turėtume savo tarpe, savo veikloje.

Tik paskutiniu metu Jungtinėse Valstybėse prasidėjo sąjūdis ieškoti savo kilmės šaknų. Jis jau spėjo ir lietuviškam gyvenimui prikelti ne

vieną "mirusią" sielą. Tam išeivijos tautinio atgimimo sąjūdžiui stiprinti ir akstinti JAV LB valdyba pradėjo leisti anglų kalba "Bridges" biuletenį. Nei mūsų tauta, nei mūsų išeivija nėra tokios gausios, kad galėtume būti abejingi nuo savo lietuviškumo atitrūkusiem savosios tautos vaikam. Atvirkščiai, turime rimtai su atsidėjimu ieškoti priemonių tokiam nubyrėjimui sustabdyti ir bent dalį nubyrėjusiųjų susirasti ir susigrąžinti. "Bridges" ir yra sykiu ir priemonė ir bandymas tam uždaviniui vykdyti. O tas uždavinys šiandieną apima ne tik senosios išeivijos prieauglį, bet neretu atveju ir buvusių tremtinių vaikus. Reikia tikėtis, kad "Bridges" savo uždavinį atliks. Savo ruožtu ir LB Švietimo taryba prieauglio nubyrėjimu yra labai susirūpinusi ir daro savo atitinkamų pastangų tam sustabdyti. Pvz. ruošia vadovėlius šeštadieninei mokyklai, kurią lanko lietuviškai nekalbantieji lietuvių vaikai. Žodžiu, LB organai daro, ką galėdami, kad mūsų išeivijos prieauglis būtų lietuviškas, jei ne savo kalba, tai bent savo nusiteikimais ir sąmone.

Žvelgiant į antrąją dvilypio LB organizacijos uždavinio pusę, į talką savosios tautos pastangom išsivaduoti iš sovietinės okupacijos, pirmiausia tenka pažymėti LB organų pastangas formuoti Lietuvai palankią viešąją amerikiečių opiniją, taip pat pastangas reaguoti į Lietuvą liečiančius įvykius. Šioji veiklos sritis įprasta vadinti politinės veiklos sritimi, nors faktiškai čia veikia ir literatūra, ir menas, ir teatras, ir net sportas, o taip pat ir religija. Nė vienos gyvenimo srities negalima ir nevalia išjungti iš priemonių, talkinant pavergtajai tautai išsivadavimo kovoje. Ir Vasario 16-sios, ir Birželio 15-sios minėjimuose vieningai reiškiasi ir politinės, ir religinės, ir kultūrinės mūsų išeivijos pastangos. LB organai tiem minėjimam paruošia anglų kalba informacinės medžiagos pavyzdžius, radijo programų anglų kalba pusvalandžius ir t.t.

Amerikiečių viešajai opinijai formuoti LB organai turi ir naujų planų. Pirma, jau montuojama "mašina" anglų kalba knygai apie sovietų kultūrinį genocidą okupuotoje Lietuvoje išleisti. Veikalo turinio pagrindą planuojama sudaryti iš Mokslo ir kūrybos simpoziumo atitinkamų paskaitų. Jau pakviestas veikalo redaktorius ir gautas dr. P. Kaladės pažadas finansuoti leidinio redagavimą.

Antra, jau spausdinama dr. T. Remeikio veikalas "Dissent in Lithuania". Veikalas eina Lituanistikos Instituto vardu. Jį finansuoja LB valdyba.

Trečia, planuojamas paruošti ir išleisti anglų kalba dokumentinis veikalas apie Lietuvos santykius su nacine Vokietija ir apie nacių režimą okupuotoje Lietuvoje II-jo pasaulinio karo metais.

Ketvirta, ir toliau planuojamas leisti, metraščiu virtęs, "Violations of Human Rights in Soviet-Occupied Lithuania" leidinys.

Tęsiant jau turimą patyrimą, bus stengiamasi plėsti kontaktus su JAV kongreso ir administracijos žmonėmis bei įstaigomis, su demokratų ir respublikonų partijomis, taip pat su atitinkamomis privatinėmis amerikiečių institucijomis; bus stengiamasi toliau plėsti bendradarbiavimą su sovietų pavergtųjų tautų or-

ganizacijomis; bus bandoma sumegzti ryšius ir su "lobbying" grupėmis.

Visa tai, kas čia buvo suminėta Lietuvos klausimu veikti, galima būtų daug sėkmingiau atlikti bendromis visų mūsų veiksnių pastangomis. Jau prieš ketverius metus kun. K. Pugevičius, berods kaip tiktai LFB stovykloje, yra pasiūlęs bent "public relations" bei informacijos veiklą sujungti. Lig šiol tas siūlymas, kaip sakoma, negauna eigos. Kai kurie veiksniai nenori atsisakyti savo savarankiškumo, nors jis pačios Lietuvos reikalui ir žalingas.

Ko LB organai laukia iš mūsų išeivijos? Pirmiausia laukia talkos. LB organai gali parūpinti pavyzdinę medžiagą — atitinkamų laiškų, rezoliucijų pavyzdžius, gali išleisti knygų ir brošiūrų. Bet kad medžiaga patektų tinkamiem adresatam ir atliktų savo uždavinį, tam yra reikalinga visos išeivijos talka. Ligi šiol, deja, mūsų išeivijos susidomėjimas ta talka ir rodoma iniciatyva, toli gražu, yra nepakankama. Yra LB apylinkių, kuriose tik vienas kitas lietuvis tokiai talkai rodo savo iniciatyvą. O be gausių asmeninių kontaktų iš mūsų pusės, negalime laukti iš amerikiečių pusės susidomėjimo lietuviškais reikalais, juo labiau palankumo lietuviškiem reikalam. Metas išmesti iš galvos pasiteisinimą, kad tai tik veiksnių reikalas.

Antra, LB organai yra įsitikinę, kad mūsų išeivijai yra tikslinga ir Lietuvos reikalui naudinga kiek galint daugiau angažuotis amerikiečių politinėm partijom, organizuojant lietuvių demokratų, lietuvių respublikonų klubus savo gyvenamose vietovėse.

Trečia, LB organai aiškiai mato, kad mūsų išeivijos visuomeniniam abejingumui nugalėti reikia didelių pastangų. Tylinčioji išeivija — be jokios reikšmės. Dar blogiau. Tada visuomeniniame gyvenime atsiranda savotiška tuštuma, kurioje veisiasi demagoginis ekstremizmas ir kitos visuomeninės negerovės. Tylinčioji išeivija demoralizuoja ir mūsų spaudą. Jei radaktoriai dėl šmeižiančių straipsnių spausdinimo pajustų savo laikraščių skaitytojų gyvą pasipiktinimą, savo liniją tuoj pat pakeistų.

Tylinčioji išeivija yra nepaslanki ir finansiškai Lietuvos vadavimo darbų paremti. Dėl to ir LB metinis tam tikslui numatytas biudžetas tesiekia inžinieriaus metinį uždarbį, o Alto ir Vliko biudžetai tesiekia vidutiniškai sėkmingo gydytojo metinį uždarbį.

Pagaliau, jei tylinčioji mūsų išeivija prabiltų ir pajudėtų iš savo inertiškos padėties, jos opinija neabejotinai teigiamai veiktų mūsų veiksnių susikonsolidavimą sėkmingesnei išeivijos talkai dėl savo laisvės ir gyvybės kovojančiai mūsų tautai.

Redakcijos pastaba:

Nors kai kas galvoja, kad du ar trys arkliai lengviau veža vežimą, nekaip vienas, atseit, kad du ar trys veiksniai visada daugiau padarys, nekaip vienas, nors tokią prielaidą kaip ir patvirtina Vasario 16-sios aukos, kurių dabar, sudėjus Alto ir LB gaunamas sumas, susidaro, palyginti, žymiai daugiau, nei seniau, kai Altas turėjo monopolį, ir, pagaliau, nors galima ginčytis dėl to, ar pvz. Valstybės departamentas rodys daugiau susidomėjimo lietuviškam reikalui, kai jį prezentuos tik vienų vienas veiksnys, ar kai jį kartos vienas po kito du ar trys veiks-

RAIMUNDAS KUDUKIS: NAUJAI IŠKYLANČIOS ROLĖS LIETUVIŲ VISUOMENINĖJE VEIKLOJE

Mes, vadinamieji naujieji ateiviai, išeivijoje esame jau 30 su viršum metų ir vis dar sugebame išlaikyti bei ugdyti savo tautinį savitumą, savąją kalbą, savuosius tautinius papročius, žodžiu, sugebame tęsti savo tautinį paveldėjimą. Mūsų lietuviškos organizacijos mus auklėja, mus įtaigauja ir mus orientuoja, kad ištesėtume savo ištikimybę savajai tautai, savajam tautiniam paveldėjimui.

Kartais mes žiūrime į tai, kaip į savaime suprantamą dalyką. Bet faktiškai išeivijos tautinių organizacijų veikimas nėra lengvas, nors yra būtinas. Todėl pravartu pasvarstyti, kokia gali būti mūsų išeivijos organizuoto veikimo ateitis, kokios organizuoto išeivijos veikimo naujos rolės.

Išeivijos vadinamosios akultūracijos procesas, atrodo, nesulaikomas. Tik vienur jis vyksta sparčiau, kitur lėčiau. Išeivijos akultūracijos proceso sulėtinimas pirmiausia pareina nuo pačios išeivijos, nuo jos organizuotos tautinės veiklos. Išeivijos akultūracija vyksta sparčiau tada, kai išeivija praranda savo tautinį kūrybingumą.

Senoji mūsų išeivija, čia atvykusi XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje, labai energingai ėmėsi steigti įvairias savo organizacijas. Net amerikiečių rašytojai, pvz. Francis Brown, Joseph Roucek, yra konstatavę, kad "Lietuvių tendencija spiestis į gausesnes kolonijas sudaro jiems sąlygas savo visuomeniniam, literatūriniam, religiniam, karitatyviniam ir versliniam gyvenimui susiorganizuoti, kopijuojant kiek galima atitinkamas savo namų (Lietuvos) institucijas".

Mūsų išeivijos visuomeninė veikla čia buvo plati bei įvairiopa, kad šalia savo tautinių parapijų prieš antrąjį pasaulinį karą skaičiavo per 2000 įvairių lietuviškų organizacijų. Bet šiuo metu daugelis tų organizacijų jau yra tik istorija ir tai dėl to, kad jos nesugebėjo žengti sykiu su gyvenimu.

Organizacijos tikslai gali būti aktualūs ir reikalingi. Bet jeigu jų siekimas nebus pritaikytas besikeičiančiom gyvenimo sąlygom, organizacija bus pasmerkta sunykimui, jos tikslai nebus pasiekti.

Kodėl iš tų poros tūkstančių anuometinių organizacijų šiuo metu turime tebeveikiančių tik keletą ar kelioliką? Todėl, kad šios tebeveikiančios organizacijos sugebėjo visą laiką eiti su gyvenimo reikalavimais, sugebėjo išlaikyti tas savybes, kurios palaiko tęstinumą, kai šimtai kitų jų amžiaus organizacijų tų tęstinumo

---

niai, — tačiau veiksnių pliuralizmą nuolat tyko viena didelė grėsmė — susikirsti dėl pačios Lietuvos vadavimo koncepcijos. Tokio susikirtimo ženklų jau matyt Alto — LB prieštaringuose nusistatymuose Helsinkio galutinio akto atžvilgiu. O toks susikirtimas okupuotos Lietuvos reikalui tikrai būtų žalingas).

savybių nesugebėjo išlaikyti arba su jomis išvis nesiskaitė.

Visi mes žinome Vliką, Altą, bendruomenės organizaciją. Žinome jų siekimus bei uždavinius. Šios organizacijos mūsų išeivijos gyvenime jau nėra naujokės. Jos visos čia reiškiasi jau daugiau kaip dvidešimt metų. Jas iš arčiau stebinčiam, nesunku matyti jų reiškimosi raidą, jų, taip sakant, jaunystės, subrendimo ir, pagaliau, susenėjimo tarpsnius, o pagal tai ir išeivijos nuotaikų jų atžvilgiu atitinkamą kitėjimą.

Kad organizacija būtų veiksminga ir patraukli, ji turi atitikti visuomenės nuotaikas ne tik savo tikslais, bet ir jų siekimo metodais, priemonėmis bei organizacija. Ji turi sugebėti, kaip sakoma, komunikuoti su visuomene, jausti su visuomene, atitikti visuomenės, ar bent jos daugumos valią. Geras tokios organizacijos pavyzdys yra LB organizacija. Jos struktūra yra sukurta demokratiniais principais. LB organizacijoje visuomenės valią reiškia visuotiniu, lygiu ir slaptu balsavimu rinkti atstovai. Čia ir yra vienas iš pagrindinių skirtumų tarp LB organizacijos ir kitų organizacijų, kurių veiklos gaires, metodus ir dalykus nulemia ne visuomenės valia, o tik tam tikrų centrų iš viršaus padiktuoti sprendimai. Toks, tarkime, autoritetinis organizacijų sąrangos pobūdis savo laiku gal buvo neišvengiamas, tikslingas ir remtinas. Bet šiuo metu padėtis jau yra kitokia. Mūsų dienų Amerikos lietuvis jau nelinkęs nuolankiai priimti autoritetinius patarimus iš viršaus. Jis nori pats aktyviai dalyvauti organizacijos uždavinius nustatant bei vykdant.

Kad mūsų išeivijos organizacijų visuomeninė veikla būtų sėkminga ir plėstųsi, reikia joms įdiegti demokratinės sąrangos principus. Tos mūsų organizacijos, kurios veikia autoritetiniais principais, turėtų savo sąrangą peržiūrėti iš pagrindų.

Kiekvienam aišku, kad bet kurios visuomeninės organizacijos tęstinumas priklauso nuo prieauglio, nuo jaunimo dėmesio organizacijai. Daugelis išeivijos senųjų organizacijų sunyko ir susilikvidavo dėl to, kad nebeturėjo prieauglio, nebuvo kas, kaip sakoma, perima estafetę. Labai didelė ir labai per didelė dalis mūsų išeivijos jaunimo tapo akultūracijos aukomis, nuskęsdama amerikiečių masėje. Kodėl tas atsitiko? Didele dalimi tas atsitiko dėl to, kad tėvai nesirūpino savo vaikų lietuviškumu, nejautė tuo atžvilgiu savo tautinės atsakomybės ir nesuvokė, kad akultūracijos grėsmė jų vaikam yra sykiu grėsmė ir pačiai mūsų tautai. Pasroviui su tėvais tekėjo ir organizacijų veikla.

Daugelis mūsų organizacijų ir šiuo metu savo veikloje neturi aiškių gairių jaunimui į tautinę veiklą įtraukti. Neturi nei metodo, nei mechanizmo. Jaunimas paliekamas tarsi miglose. O tokios miglos jaunimui veikiai nusibosta. Organizacijų tęstinumui ir jaunimo dėmesiui jomis, atrodo, būtų tikslinga atsisakyti geto uždarumo, izoliavimosi savame kiaute. Dėl savo getinio uždarumo mūsų išeivija yra atsidūrusi šalia kai kurių Amerikos politinių bei ekonominių dalykų, kurie faktiškai mūsų išeivijai kaip tiktai būtų naudingi ir galėtų padėti mūsų išeivijos įtaką padidinti šio krašto gyvenime.

Be abejojimo, išėjimas iš savo tautinio geto turi ir tam tikros rizi-

kos. Tačiau, kas nerizikuoja, paprastai nieko reikšmingesnio ir nepasiekia. Todėl, atrodo, būtų tikslinga, nepamirštant ir nepaliaujant puoselėti savo tautinio identiteto, geriau susipažinti ir su pačių Jungtinių Valstybių problemomis ir daugiau susidomėti lokaliniais reikalais. Tuo būdu mes galėtume susidaryti natūralią bazę savo įtakai amerikiečiuose ir pačios Lietuvos atžvilgiu.

Šiandieną mūsų įtaka Amerikos gyvenime yra, sakyčiau, proginė, ne nuolatinė. Kai iškyla koks svarbus lietuviškas reikalas, mūsų išeivija subruzda įtakoti atitinkamus Jungtinių Valstybių kongreso, administracijos, visuomenės sluoksnius. Bet, kai tik reikalas praeina, mūsų įtakojimas pasibaigia, kol vėl naujas reikalas neiškils. Tad esame panašūs į gaisrininkus.

Tokia mūsų išeivijos padėtis rodo, kad mūsų išeivija dar nepajėgia reikšti nuolatinės, taip sakant, nenutrūkstamos įtakos amerikiečių visuomenėje ir valstybės institucijose. Tokia nuolatinė, nenutrūkstama įtaka yra ilgų ir sunkių pastangų vaisius. Ji reikalinga, palyginti, ilgesnio laiko tarpo, nekaip 30 metų. Tokią įtaką pasiekti jau atiteks mūsų vaikams. Bet kad mūsų išeivijos įtaka šio krašto gyvenimui taptų nuolatinė, ne proginė, turime jau ir dabartinė karta daugiau susidomėti amerikietišku visuomeniniu gyvenimu. Tas nereiškia prie amerikiečių pritapti ir suamerikonėti. Tas tereiškia suprasti, kad išeivija turi savo uždavinius ir pareigas, taip sakant, dviem ponam: (a) savo tautai ir tautiniam paveldėjimui ir (b) savo gyvenamam kraštui. Kaip senatorius Javits JAV senate kartą yra pareiškęs, mes esame žmonės su dvilypiu lojalumu — Jungtinėm Valstybėm ir savajai tautai. Dėl to ir mūsų išeivija savo visuomeninėje veikloje neturi išleisti iš akių ir amerikietiškojo gyvenimo, žinoma, atitinkamai derindama tai su savo tautinio identiteto išlaikymo interesais. Tik veikdama dviejose plotmėse — lietuviškoje ir amerikinėje — mūsų išeivija gali išplėsti ir sustiprinti savo įtakos pastovumą viešajam šio krašto gyvenimui. Tik tada mums nereikės vis iš naujo mobilizuoti savo tautines jėgas, kad iškilusiam lietuviškam reikalui atkreiptume atitinkamą dėmesį Washingtone ar kitur.

Reikia pripažinti, kad jau nemažai lietuvių, ypatingai jaunesniosios kartos lietuvių, tą svarbų reikalą yra supratę. Vienur kitur jau yra susidarę organizacijos, kurios stebi ir reaguoja į amerikinio gyvenimo reiškinius. Pvz. Clevelande yra toks "Lithuanian Civic Club", susiorganizavęs prieš keletą metų. Jo tikslas — ginti lietuviškus interesus per amerikinius kanalus. Į klubo susirinkimus prie vakarienės stalo apsilanko vietiniai veikėjai, politikai. Vykstant rinkimams, klubas daro kandidatų apklausinėjimus ir tinkamiausius aktyviai paremia. Ta parama paremtąjį angažuoja. Ir kai tokio paremtojo aplinkoje — JAV kongrese ar vietinio miesto taryboje — iškyla koks lietuviškas reikalas, jo sprendimas jau turi garantuotą tam tikrą palankumą.

Nors mūsų išeivijos visuomeninis gyvenimas nėra apsaugotas nei nuo savųjų pakvaišėlių bei ekstremistų išpuolių, nei juoba nuo svetimųjų rafinuotos infiltracijos paraustinių pastangų, vis dėlto turime pripažinti, kad šiuo metu jis tebėra dinamiš-

EDMUNDAS ARBAS:
AR GALIMAS RACIONALESNIS VEIKSNIŲ SUSITVARKYMAS?

Šio klausimo atsakymas neatsiejamas nuo mūsų išeivijos gyvenimo įvairių įtampų. Todėl pirmiausia pora pastabėlių apie tas įtampas.

Įtampa gali būti pozityvi ar negatyvi. Pozityvi įtampa tiek asmens, tiek bendruomenės gyvenime, tiek kultūros, tiek politikos veikloje yra kūrybingumo variklis, ieškant tinkamiausių būdų pasiimtam uždaviniui įvykdyti. Pozityvioji įtampa dažnai kyla, kai į tą patį tikslą pasirenkami skirtingi keliai, bet išlaikomas praktinės veiklos nuoširdus koordinavimas, išlaikoma pagarba tarpusavio santykiuose.

Negatyvioji arba piktybinė įtampa dažniausiai atsiranda dėl kai kurių žmonių savotiško charakterio. Tokie žmonės yra liguistai kritiški ir liguistai įtarūs kitų veikimui. Antrasis negatyvios įtampos šaltinis — ir labiausiai humaniškos valstybės politika. (Šia prasme yra būdingas "Chicago Tribune" 1977.IX.11 vedamojo tvirtinimas, kad "tie, kurie atvyko į šį kraštą ieškoti taikos, o siekia įamžinti savo skirtumus nuo šio krašto kitų žmonių, užmiršta, kad mūsų laisvė buvo sukurta dėl to, kad buvo užtikrinta vienybė. Jei kraštą įtakos etninės grupės ir separatistiniai judėjimai, tai ir laisvė nukentės". Red.). Trečioji negatyvios įtampos priežastis — lietuviškas konservatyvumas. Lietuvis labai stipriai prisiriša prie to kas yra, ką jis turi, ir vengia naujovių. Tai tvirtina mūsų tautos istorija. Tas mūsų, jei taip galima išsireikšti, tautinis nesugebėjimas išlaikyti gyvenimo raidos tempą, neatsilikti nuo gyvenimo brangiai yra kaštavęs mūsų tautai ir brangiai kaštuoja mūsų išeivijai. Ne be pagrindo ir ne be reikalo prof. Pakštas savo laiku šaukė, kad

---

kas ir optimistiškai nuteikia savo ateities atžvilgiu. Nors kai kurios mūsų organizacijos yra sušlubavusios, užtat kai kurios kitos savo veikimą yra daug plačiau išskleidusios, kaip kad buvo, palyginti, prieš 20 metų.

Mūsų šio meto išeivijos visuomeninės veiklos dinamika bent iš dalies priklauso nuo to, kad mūsų organizacijos yra atviros besikeičiančiom sąlygom ir prisiima gyvenimo diktuojamas naujas roles.

Kita proga ir kitoj vietoj man teko pabrėžti LB organizacijos kai kurias savybes, kurios yra lemiančios reikšmės, bet kurios lygiai tinka kiekvienai mūsų išeivijos organizacijai. Todėl norėčiau ir čia tas lemiančios reikšmės savybes priminti. Pirmoji jų — sugebėjimas neatsilikti nuo gyvenimo bendrosios raidos, sugebėjimas žengti sykiu su gyvenimu. Antroji jų — sugebėjimas sugyventi su tolygių uždavinių lygiagrete organizacija. Trečioji — organizacijai būtina demokratinė sąranga, kurioje galutinis sprendimas priklauso visuomenės valiai, nes tik demokratinė organizacijos sąranga atveria duris jaunesniosios kartos susidomėjimui bei įsijungimui.

mūsų tauta savo laikrodį pavarytų 100 metų į priekį. Šiandien mūsų tautos laikrodis yra Maskvos valioje, bet mūsų išeivijos laikrodį kai kas net bando atsukti, kad rodytų padėtį, kokia buvo 1939. O vis dėlto privalome eiti su gyvenimo raida. O toji raida šaukte šaukia racionalesnio mūsų veiksnių susitvarkymo ir bent kai kurios piktybinės įtampos likvidavimo.

Todėl principiškai arba teoretiškai svarstant, atrodo, racionalesnis mūsų veiksnių susitvarkymas ne tik galimas, bet ir neatidėliotinai būtinas, ir vykdytinas labai paprastai: mūsų vyriausiasis veiksnys — Vlikas, pasitelkęs ekspertų iš įvairių sluoksnių, aptaria du klausimus: Lietuvos vadavimo programos klausimą, ir Lietuvos vadavimo organizacijos klausimą. Po to Vlikas, sukvietęs visų vadavimo veiksnių konferenciją, savo su ekspertais prieitas išvadas pateikia šiai konferencijai sankcionuoti. Tokia veiksnių konferencija laikytina aukščiausiu išeivijos autoritetu Lietuvos vadavimo klausimam. Jos sprendimai privalomi. Jie daromi balsų dauguma. Nė vienas veiksnys neturi veto teisės. Kiekvienas veiksnys turi po du atstovus. Taip racionalesnio veiksnių susitvarkymo klausimas atrodo teoretiškai. Beje, JAV žydai tokią veiksnių viršūnę turi — The Conference of Presidents of Major Jewish American Organizations.

Tačiau klausimą pastačius praktiškoj plotmėj — jo sprendimas optimizmui pagrindo neteikia, nes sprendimui reikalinga veiksnių veikėjam gera valia, sugebėjimas asmenines ambicijas subordinuoti bendrajam reikalui, taip pat apdairi įžvalga išvengti pašalinių interesų poveikio. Taigi reikalingos tokios sąlygos, kurių bent šiuo laiku mūsų veiksniuose nesimato.

Paimkime mūsų vyriausią veiksnį — Vliką. Pirmiausia, susidaro įspūdis, kad pats Vlikas savęs tokiu nelaiko. Pvz. Alto ir LB pažiūros kai kuriais klausimais veik diametraliai priešingos. Lietuvos vadavimo darbui tai yra žalinga. Bet dėl to vyriausias veiksnys tyli. Jokių direktyvų. Jeigu Vlikas tikrai būtų vyriausiu veiksniu, tai Altas ir LB turėtų būti jam pavaldūs, o jeigu jau ne pavaldūs, tai bent paklusnūs. Bet to nėra. Pvz. Vlikas prieš porą metų padarė su Altu susitarimą, kuriuo Altas buvo pripažįstamas vyriausiu veiksniu čia, Jungtinėse Valstybėse. Ar tas susitarimas tebegalioja — nežinau. Tik LB vadovybė tam nepritarė ir tas Alto vyresniškumas faktiškai pakibo tuščioje erdvėje. Tokie Vliko ėjimai jo autoritetą žemina, ne kelia. Nepridėda Vliko autoritetui ir jo veiklos visiškas susmulkėjimas. Palyginkime rezultatus. Lietuvių katalikų religinės šalpos rėmėjai, daugiausia vieno kun. Kuzminsko pastangomis, 1974, 1975, 1976 išleido po stambų tomą Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronikos. Lietuvių Kunigų Vienybė tos pačios Kronikos atskirus numerius išleidžia anglų kalba. JAV LB valdyba jau eilė metų išleidžia "The Violations of Human Rights in Soviet-Occupied Lithuania". Tai vis labai reikšmingi Lietuvos reikalui leidiniai. O ką išleidžia Vlikas? Knygą apie Steigiamąjį Seimą, ir tai labai nevykusią! Teisybė, savo laikais Steig. Seimas buvo Lietuvai labai reikšmingas. Bet šių dienų okupuotai Lietuvai, juo labiau Lietuvos išsivadavimo reikalui jis jau

nieku negali padėti. Praeitimi gyvena tik seneliai bei istorikai.

Vlikas skelbiasi leidžiąs keliomis kalbomis ELTOS biuletenį. Bet kokie tų biuletenių padariniai atžvilgiu tų sluoksnių, kuriem jie skiriami? Pvz. galima labai abejoti, ar reikalingas ELTOS biuletenis lietuvių kalba, kai mūsų spauda, kaip žinome iš praktikos, išformacijas iš krašto gauna pirmiau už Vliką. Amerikiečių spaudoje ELTOS biuletenio citavimo neteko pastebėti. Gal anglų kalba ELTA siuntinėjama tik labai parinktiem adresatam, o gal angliškai kalbančiai Azijai ar Afrikai? Šiaip ar taip, bet anglų, ispanų, prancūzų kalba pasaulyje turi labai plačias auditorijas ir šiomis kalbomis ELTOS biuletenis bent teoretiškai turi racijos. Tačiau Italų kalba biuletenio auditorija ribojasi tik Italija, kurios pokarinė krikščionių demokratų vyriausybė vis dėlto neatstatė Lietuvos aneksijos nepripažinimo, o paliko galioti fašistų režimo sudarytą padėtį. Taigi Italija nėra Lietuvai draugingų valstybių skaičiuje, ir nėra vilties tokiam draugingumui laimėti, nes visi matome Italijoj nuolat augančią komunistų galią. Tad faktiškai italų kalba ELTOS vaidmuo susiveda tik į paramą Italijos krikščionim demokratam ir kitom dešinės partijom rinkimų kovoje su komunistais. Antikomunistiniu atžvilgiu tai be abejojimo yra tikslinga, bet Lietuvos padėčiai, Lietuvos okupacijos padėčiai tatai vargu ar turi kokios reikšmės. Tad kadangi italų kalba ELTA pirmiausia naudinga pačiai Italijai, Italijos krikščionim demokratam, ar nebūt praktiškiau ir Vlikui pigiau vietoj italų kalba ELTOS tą medžiagą paprastai perduoti Italijos krikščionim demokratam. Kodėl mūsų Vlikas kasmet turi išleist kelis tūkstančius dolerių, kad aprūpintų Italijos krikščionis demokratus antikomunistine medžiaga? Logiška būtų, kad Italijos krikščionys demokratai už tokią vertingą antikomunistinę medžiagą suteiktų Vlikui paramos.

Vlikas taip pat skelbiasi išlaikąs lietuvių kalba transliacijas per Madrido, Romos, Vatikano radijus. Kol neturėjome Laisvės radijo lietuvių kalba laidų, šios Vliko išlaikomos lietuvių kalba laidos iš Madrido, Romos ir Vatikano turėjo racijos ir atliko tam tikrą vaidmenį. Bet dabar, padėčiai pasikeitus, gal tik Vatikano lietuvių kalba laidos, kaip daugiau specialaus religinio turinio, tos racijos nėra praradusios, o Madrido ar Romos laidų tęsimas yra nesusipratimas.

Tad Vlikas turi labai atsidėjęs peržiūrėti savo veiklos planus ir darbų programas, jei nori savo autoritetą atstatyti bent į tokį lygį, kokiame tas Vliko autoritetas visuomenės akyse buvo tremties metais Vokietijoje.

Jaunąją kartą išauginti lietuvišką galima. Svarbiausias tautinio auklėjimo veiksnys yra šeima. Žymi dalis tėvų savo pareigos neatlieka, ir todėl turime ne vaikų, o tėvų problemą. Visa tautinė bendruomenė turi dėti pastangas užkirsti šiai blogybei kelią.

Leonardas Dambriūnas

Pirmasis žingsnis į racionalesnį veiksnių susitvarkymą turėtų būti Alto ir LB tarpusavio santykių išlyginimas. Tačiau Altas, atvirai kalbant, to vengia.

Antrasis žingsnis į galimą "racionalesnį veiksnių susitvarkymą turėtų būti atsipratinimas nuo dvejopo vertinimo masto savo veikimui ir kito veiksnio darbam pagal žinomą taisyklę "jis ir aš". Jei jis ar jo vadovaujama organizacija nieko reikšmingesnio nenuveikė, tai neišmanėliai, apsileidėliai ir tolygūs; jei aš ar mano organizacija, tai dėl per didelio darbų krūvio, dėl bendradarbių trūkumo, dėl visuomenės abejingumo. Jei jis ar jo vadovaujama organizacija veikli, rodo iniciatyvą — tai niekam nenaudingas ar net kenksmingas veržimasis pro atviras duris, o jeigu aš ar mano vadovaujama organizacija — tai šaunus veiklumas, vadovų sumanumas ir visais atžvilgiais būtina veikla. Jeigu jis gina savo ar savo organizacijos pozicijas — tai užsispyrimas, partiškumas, diktatoriškumas, o jeigu aš — tai tvirtas nusistatymas, tai žinojimas, kur eiti, kas veikti, tai bendro tautinio reikalo gynimas. Jeigu jis atvirai rėžia tiesą į akis — tai akiplėša, cinikas, neaptašytas, storžievis, bet jeigu aš — tai visuomenės balsas, tiesos balsas, etc.

Ir trečiasis žingsnis į racionalesnį mūsų veiksnių susitvarkymą turėtų būti atidesnis ir intensyvesnis įsiklausymas į sovietų pavergtos mūsų tautos pulsą, jos sąmonę, lūkesčius. Ne čia yra vieta svarstyti mūsų veiksnių bendravimo su pavergtąja tauta sąlygas, priemones ir konkrečias galimybes. Tai pačių veiksnių vidinis uždavinys. Tik jo sėkmingas atlikimas neabejotinai privalo visų veiksnių tarpusavio susipratimo ir vieningų pastangų.

Nors, kaip minėjau, mūsų veiksnių racionalesnio susitvarkymo klausimo palankiam ir juo labiau veikiam sprendimui optimizmo nesimato, vis dėlto mes neturime liautis to reikalo judinę, nes, anot mūsų patarlės, lašas po lašo ir akmenį pratašo.

Antra vertus, kol mūsų veiksniai suras savo racionalesniam susitvarkymui bendrą pagrindą ir formulę, esančiomis sąlygomis gal būtų teisingiausia paremti kiekvieno veiksnio kiekvieną Lietuvai ar išeivijai naudingą iniciatyvą, vengiant gilinti jų tarpusavio susipratimą skiriančius griovius. Man pačiam arčiausiai širdies LB organų veikla. Bet aš esu laimingas ir dėl kiekvieno Lietuvai naudingo žingsnio, kurį padaro Vlikas, Altas, rezoliucijų komitetas ar mūsų jaunimas.

Ar ne laikas būtų pagalvoti apie naujo rezistencinio sąjūdžio organizavimą, apie kovingą rezistenciją priešui, esančiam mūsų tarpe, apie rezistenciją mūsų apsileidimui, ištižimui, išsigimimui. Turim kalbėti aiškiai: nauji ateiviai, kurių vaikai jau tekalba angliškai, yra savos tautos išdavikai. Ar mes turime juos slėpti?

Leonardas Dambriūnas

Ateitininkų kongreso paraštėje

Rugsėjo 1-4 dienomis Clevelande vyko V-asis (IX-asis) Ateitininkų Federacijos kongresas.

Gimusi prieš pat I-ąjį pasaulinį karą carinės Rusijos užgrobtoje Lietuvoje kaip reakcija prieš to meto rusų mokyklos Lietuvoje varomą rusinimą ir prieš tose mokyklose įsivyravusį nihilizmą, ateitininkų slapta veikianti organizacija stengėsi sutelkti pirmiausia vidurinių mokyklų studentiją aplink šūkį: "Viską atnaujinti Kristumi!" Jau 1912 ateitininkam priklausė apie 250 vidurinių mokyklų studentų ir apie 50 aukštųjų mokyklų studentų.

Karo eigoje vokiečiam okupuojant Lietuvą, veik visos vidurinės mokyklos iš Lietuvos buvo perkeltos į Rusijos gilumą. Tenai tremties ir revoliucijų sąlygomis ateitininkija labai subrendo ir pasireiškė **ne tik kaip krikščioniškosios pasaulėžiūros veikli apraiška, bet ir kaip stiprus lietuviškumo ir Lietuvos valstybingumo veiksnys.** Šio veiksnio tikrasis vaidmuo ir poveikis ir lietuviam tremtiniam Rusijoje, ir nepriklausomai Lietuvai, ypatingai lemtingais 1918-1919 metais, tebelaukia objektyviai išsamaus įvertinimo. Nepriklausomoje Lietuvoje ateitininkija išsišakojo. 1930 vidurinėse mokyklose buvo 3550 ateitininkų, o aukštosiose — apie 800. Nors nuo 1930/31 mokslo metų vidurinėse mokyklose ateitininkų organizacija valdžios formaliai buvo uždrausta, faktiškai, veikdama nelegaliomis sąlygomis, vidurinių mokyklų ateitininkija net gausėjo ir 1940, sovietam okupuojant Lietuvą, skaičiavo 11,000 narių. Aukštosiose mokyklose ateitininkų korporacijos veikė legaliai. 1940 narių skaičiavo arti tūkstančio.

Kad, ir mokslą baigę, ateitininkai ryšių nenutrūktų, veikė ir ateitininkų sendraugių organizacija. Ji betgi nei organizacinio susiklausymo, nei organizuotos veiklos uždavinių atžvilgiu aiškių gairių neturėjo. Faktiškai ji, kaip organizacija, tebuvo pagelbininkė vidurinių ir aukštųjų mokyklų ateitininkam. Savo uždaviniais ir pobūdžiu ateitininkų organizacija yra tarsi krikščioniškosios ideologijos mokykla. Studijuojantis jaunimas yra jos dirva, sendraugiai — jos derlius.

Šio šimtmečio trečiajame dešimtmetyje Europoje tapus madingam vadizmui, ir ateitininkuose atsirado vado pareigybė. Kad ji nebuvo organiškai atsiradusi, rodo faktas, kad ateitininkų Federacijos konstitucijoje vado pareigos ir teisės nebuvo aptartos, ir faktiškai jis tebuvo Federacijos valdyboje **primus inter pares.**

Ryšium su sovietų II-ąja okupacija iš Lietuvos į Vakarus su kitais tremtiniais pasitraukė ir dalis ateitininkų. 1945 V. Vokietijoje pradėjo veikti tremtinių ateitininkų organizacijos, o 1946 — pasirodė ir "Ateitis".

Prasidėjus tremtinių įkurdinimui užjūriuose, 1949 ateitininkai susiorganizavo Jungtinėse Valstybėse. Pažymėtina, kad ir tremtiniai ateitininkai Vokietijoje ir vėliau laisvajame pasaulyje susiorganizavę ateiti-

ninkai vengė apsiriboti tik tremties, ar tik išeivijos plotme, o laikė patį ateitininkijos sąjūdį **atsikūrusį** svetur su visomis Lietuvos ateitininkų institucijomis, neišskiriant nė tokios atgyvenos, kaip kad vado institucija. Ta išeivijos ateitininkų intencija laikyti save Lietuvos ateitininkų sąjūdžio atkūrėja ir tęsėja svetur, matyti ir iš to, kad savo kongresus išeivijos ateitininkai pradeda ne pirmuoju, bet penktuoju. Mat, Lietuvos ateitininkų V-asis kongresas turėjo įvykti 1940, bet dėl sovietų invazijos ir okupacijos neįvyko. Jo atitikmeniu laikomas 1954 Chicagoje įvykęs išeivijos ateitininkų I-asis kongresas ir skaitomas V-uoju.

Išeivijos ateitininkų savęs identifikavimas su Lietuvos ateitininkija sykiu yra ir prisiėmimas labai didelio, labai atsakingo ir labai sunkiai vykdomo uždavinio. Tuo atžvilgiu yra įsidėmėtinos dr. Antano Maceinos pastangos įkvėpti išeivijos ateitininkijai tremties sąmonę. ("Ateitininkija atkilo į Vakarų šalis ne kaip duoneliautoja, o kaip tremtinė"). Deja, tikrovė to nepatvirtina. Kaip faktiškai yra aiškus skirtumas tarp lietuvio Amerikoje ir Amerikos lietuvio, tarp lietuvio Kanadoje ir Kanados lietuvio, taip tolygus skirtumas taip pat yra ir tarp ateitininko Amerikoje ir Amerikos ateitininko, tarp ateitininko Kanadoje ir Kanados ateitininko. Ir jei vadinamieji jaunieji sendraugiai tik atatupstom atsiranda sendraugių sąjungoje, tai kažin ar čia nelemia ir tai, kad Kanados ar JAV ateitininkas jau nebėra toks pat ateitininkas, kaip ateitininkas Kanadoje ar Jungtinėse Valstybėse.

Šiokio skirtumo dar nebuvo justi išeivijos ateitininkų I-ajame kongrese (1954.IX.4-5, Chicagoje), nes dar visuotinai buvo gyva tremties sąmonė, visuotinai buvo gyva Ateitininkų Federacijos IV-ojo kongreso (1935 Telšiuose) deklaracija, kad "Ateitininkų Federacija yra tikriausia prasme tautinė organizacija" ir kad "Tėvynės meilė, tėvynės rūpesčiai, tėvynei dirbti ir pasiaukoti pastangos krikščionių religijos idėjų šviesoje ir šilumoje įgyja daug kilnesnį ir vertingesnį turinį".

Bet jau II-ajame išeivijos ateitininkų kongrese (1960.IX.3-4 Chicagoje) buvo pastebėta, kad "su kiekviena ateinančia nauja karta šitas (tėvų ir aplinkos) apspręstas lietuviškumas kaskart mažėja" ir kad ištikimybės Lietuvai klausimas išeivijos ateitininkam "jau nebesileis lengvai išsprendžiamas". Ne be pagrindo III-ajame išeivijos ateitininkų kongrese (1965.VII.3-4, Toronte), kuris vyko šūkiu: "Atvirybė laikui — ištikimybė idealui", ateitininkai buvo perspėti, kad "atvirybė, kuri tik nusilenkia tikrovei, savyje slepia mirtį", ir kad ateitininkui privalu tikrovę nušviesti savojo idealo šviesa.

Dar po penkerių metų vykusiame IV-jame išeivijos ateitininkų kongrese (1970.IX.4-6, Chicagoje) jau skardenosi priekaištai, kad ateitininkai "principais apsistatę, dažnai negirdi gyvenimo iššūkių", kad "reikia atsisakyti užmokesčio morale besiremiančio tikėjimo", kad "reikia skaitvti laiko ženklus". Šį kongresą do-

Patyčios ir pajuoka niekad neatstos dalykiško svarstymo ir įrodomųjų faktų logikos.

minavo tarpinės kartos ateitininkai, dar gimę nepriklausomoj Lietuvoj, bet jau brendę išeivijoje. Jų tremties sąmonė jau išgyveno krizę.

Šių metų kongresas, atrodo, plaukė jau ramesniais vandenimis. Tik vargu ar čia buvo gyvos tremties sąmonės apraiška.

Dėmesio vertas taip pat faktas, kad išeivijos ateitininkų prieauglis, t.y. ateitininkų moksleivių skaičius tarp IV-ojo ir V-ojo kongreso per praėjusius septynerius metus yra pusėtinai sumažėjęs. 1970 buvo skaičiuojama moksleivių ateitininkų apie 1600, o 1977 — tik apie 800. Studentų ateitininkų skaičius tebesilaiko 300 ribose. O sendraugių skaičius tarp 1970 ir 1977 iš 1397 yra sumažėjęs iki 1200. Gal būt šį sumažėjimą tam tikra dalimi lėmė ateitininko stažą studentuose baigusiųjų dalies nepritapimas prie sendraugių.

Nepaisant aplinkos poveikio, išeivijos ateitininkija tebėra viena iš pačių gyvųjų ir veiksmingųjų visos mūsų išeivijos tautinio savitumo puoselėtojų ir stiprintojų. Tatai akivaizdžiai liudijo ir Clevelando kongresas.

Antra vertus, jei išeivijos ateitininkijai įkvėpti tremties sąmonę vargu bebus įmanoma, tai įmanoma ir reikalinga ją įsąmoninti, kad faktiškai ateitininkijos tikroji bazė tebėra Lietuvoje. Nors po sovietinio okupanto priespaudos letena ateitininkija ten nematoma, bet jos poveikis pavergtajai mūsų tautai labai akivaizdus. Ir išeivijos ateitininkų vaidmuo faktiškai tėra antrinis ir pagalbinis anam okupuotos Lietuvos ateitininkijos vaidmeniui.

Vt. Vt.

Lietuvių Fondo parama išeivijai

Lietuvių Fondas (LF) veikia nuo 1962. Jo pagrindinis kapitalas metai iš metų auga. Bet išeivijos tautinių reikalų paramai LF leidžia tik pagrindinio kapitalo gryną pelną, t. y. pelną, iš jo atskaičius administravimo išlaidas. Žemiau dedama lentelė rodo LF pagrindinio kapitalo atitinkamų metų sumą ir tų metų gryno pelno sumą:

Metai	Kapitalas	Pelnas
1962	44,500.00	1,200.00
1963	104,080.00	3,000.00
1964	167,401.00	5,500.00
1965	229,129.00	10,000.00
1966	316,409.00	— — —
1967	400,273,00	20,000.00
1968	516,000.00	28,000.00
1969	609,612.00	33,300.00
1970	675,011.00	31,000.00
1971	720,446.00	40,000.00
1972	793,620.00	57,380.00
1973	895,772.00	50,000.00
1974	1,043,318.00	24,770.00
1975	1,111,291.00	50,462.00
1976	1,215,029.00	49,000.00

Iš viso per praėjusius savo veikimo 15 metų LF padarė $403,612.00 gryno pelno. Jį LF išleido:

Knygom leisti	80,539.
Mokyklų priemonėm ir vadovėliam	68,775
Aukšt. lituan. mokslui	48,792
Liet. mokyklom remti	43,685

Ne mūsų vienų pirkia padūmavus

Savai paguodai, o gal ir savai ištvermei sutvirtinti akivaizdoje mūsų išeivijos bendruomenėj besireiškiančių nevieningumų ir tarpusavio kivirčų verta dirstelti į kaimyno daržą, juoba į tokio, kurio daržas aptvertas sandaria rasės bei religijos tvora, kad, atrodo, iš šalies jokia piktžolė negalėtų patekti. Agi žydų vieningumas ne be pagrindo patarle virtęs.

Ir štai kaip dėl to savo vieningumo patys žydai guodžiasi. BREIRA yra hebrajų žodis, reiškiąs alternatyvą, pasirinkimą. Po paskutinio (1973) arabų - žydų karo Jungtinių Valstybių žydų bendruomenėje iškilo Breiros vardu organizacija. Jos pradininkai bei įkvėpėjai yra žydų radikalai. Jie buvo spiritus movens JAV sąjūdžio prieš Vietnamo karą, o dabar, atrodo, mėgina kažką panašaus sukelti JAV žydų bendruomenės viduje prieš Izraelio imperializmą, už palestiniečių teisėtus siekimus.

Būdinga, kad tą iniciatyvą palankiai sutiko ir žydų liberalai, neišskiriant nė "New York Times" su "Washington Post". Ypatingo žydų bendruomenės dėmesio Breiros sąjūdis susilaukė 1974. Tada ryšium su PLO (Palestiniečių Laisvinimo Organizacija) vado Jasyro Arafato atvykimu į New Yorką dalyvauti Jungtinių Tautų posėdyje New Yorko žydų bendruomenė organizavo prieš jį piketus ir demonstracijas, o Breira išleido savo atsišaukimą prieš tas žydų demonstracijas. Vėliau Breira kritiškai vertino Izraelio laikyseną arabų atžvilgiu ir JAV žydų bendruomenei kėlė kontroversinius klausimus. Savo spaudoje Breiros žmonės siūlė Jungtinių Valstybių vyriausybei spausti Izraelio vyriausybę, kad tartųsi su PLO, kad sutiktų su Palestinos valstybės sudarymu. Breira ėmėsi iniciatyvos artimųjų rytų klausimais organizuoti seminarus bei simpoziumus JAV kongresoʼ sluoksniam. Su Breira ėmė skaitytis Washingtonas. Senato pakomisijys artimųjų rytų reikalam Breiros žmones ėmė kviesti liūdytojais.

Žodžiu, laužydama Jungtinių Valstybių žydų bendruomenės vieningą proizraelišką nusistatymą, Breira ėmėsi gana plačiu mastu veikti tar-

---

Liet. org-jom remti	33,663
Kultūr. veiklai remti	23,865
Mokyklinei spaudai ir jaun. literatūrai	21,550
Jaunimo veiklai	19,050
Literatūros premijom	13,150
Lietuvių spaudai	12,000
Stipendijom lituanistikai studijuoti	10,175
Lietuvos istorijai parašyti	9,325
Meno premijom	5,600
Pedag. Lituan. institutui (spec. paskyrimu)	5,216
Čiurlionio filmui	3,500
Muzikos premijom	3,000
Lietuvos visuomenininkės premijai	1,000
Lit. švietimo premijom	580
Agronomijai studijuoti (aukotojo paskyrimu)	137

IDĖJOS SPAUDOJE

Bendruomenės temomis

"Tėviškės Žiburių" (1977.VII.28) vedamasis siūlo pagalvoti dėl būsimos PLB valdybos. (PLB seimas renkasi 1978 liepos 1-4 Toronte). O pagalvoti todėl, kad bendruomenės organizacijos mirtinas priešas esąs partiškumas ir kad "dabartinė Bendruomenės organizacija kai kuriuose kraštuose kaip tik ir suskilo dėl to, kad tą nelemtąjį partiškumą nevisi vienodai suprantame". Ir to partiškumo pagal vedamąjį yra tiek apsčiai, kad vedamasis abejoje, "ar visoje Š. Amerikoje surasime vietą, kurioje gyventų devyni tautiečiai turintieji tokią dabar jau retą (nepartiškumo) dvasinę savybę?" Žodžiu, vaizdas labai niūrus. Tik kažin ar tikroviškas?

Nors vedamasis vartoja daugiskaitą "**kai kuriuose**", bet faktiškai lig šiol tam tikros apostazijos apraiškų žinom tik JAV LB organizacijoje. Amerikos Lietuvių Tarybos globoje susitelkus, grupelė bandė ir tebebando vaizduoti bendruomenės reorganizuotą organizaciją, kuri tačiau JAV lietuviuose pritarimo ir atramos nesuranda ir realios schizmos bendruomenės organizacijoje sukelti nepajėgia. Antra vertus, LB organizacija laikosi tik tautiniu solidarumu ir savanorišku susiklausymu, todėl tuo ar kitu motyvu visada yra galimybė apostazuoti, juoba tokiomis sąlygomis, kokios yra Jungtinėse Valstybėse. Čia pagal tradiciją labai respektuojamas vyresniškumas ("seniority"), o jis faktiškai priklauso Altui. Kad Alto — JAV LB santykius apsprendžia ne partiškumas, rodo faktas, kad ir Alto ir JAV LB vadovybėje reiškiasi tų pačių "partijų" veikėjai. Beje, PLB valdyba atskirų kraštų bendruomenėse atsiradusiai vienokiai ar kitokiai įtampai pašalinti ir formalių priemonių neturi, o tegali moraliai veikti. Taigi, PLB valdybos vaidmuo toj srity yra reliatyvus ir ribotas.

Atrodo, kad be pagrindo baiminamasi ir dėl stokos nepartiškų žmonių. Atvirai kalbant, ir dabartinės PLB valdybos žmonėm sąžiningai niekas nepartiškumo negalėtų paneigti. Todėl būsimos PLB valdybos klausimas negali kelti sunkumų.

Užtat vedamojo keliamas PLB valdybos veiklos finansavimo klausimas yra painus ir opus. Teisingai vedamasis pastebi, kad "Turime ir nemažai lietuviškuosius pinigus organizuojančių institucijų", bet kad "nei visų finansinių institucijų, nei visų

---

si proarabiškai, nors ir Breiros oponentai pripažįsta jos aiškią poziciją už Izraelio egzistenciją. Bet kadangi Breira pasisako ir už palestiniečių teisėtas aspiracijas, konservatyvieji žydų bendruomenės sluoksniai, kurie besąlygiškai remia Izraelio pozicijas, ėmėsi Breirą demaskuoti. Spaudoje prasidėjo aitri polemika. Pažįstant žydų temperamentą, lengva įsivaizduoti, kas darosi susirinkimuose, kuriuose dalyvauja abiejų krypčių žydai.

C.

prašytojų negalime suvesti į vieną bendrą vardiklį". Bet, jei negalima suvesti į vieną bendrą vardiklį visų, gal galima suvesti bent tas institucijas, kuriose LB turi balsą. Ir vedamojo minimas prel. Krupavičius aiškiai nusakė LB organam dvejopus uždavinius: išeivijos lietuvybės uždavinius, ir Lietuvos vadavimo uždavinius. Lietuvos vadavimo uždavinių finansavimo bendram vardikliui reikalingas Vliko, Alto, LB sutarimas. Neatrodo, kad tai, bent artimesnėj ateity, būtų praktiškai įmanoma. Tačiau išeivijos lietuvybės reikalų finansavimas yra tik pačios LB rūpestis, ir jam bendrą vardiklį rasti nereikalingas nei Vlikas, nei Altas. Pirmasis konkretus žingsnis turėtų būti veikiančių fondų sujungimas ta prasme, kad tos teisės, kurias dabar turi atskirų kraštų LB valdybos — JAV Lietuvių fonde — JAV LB valdyba, Kanados Lietuvių fonde — Kanados LB valdyba, etc. — pereitų PLB valdybai. Tuo būdu atitinkamų kraštų fondai virstų bendrais visos mūsų išeivijos fondais. Faktiškai virstų vienu bendru fondu, tik savo teisine padėtimi prisitaikę prie vietinių įstatymų. Tuo būdu lietuvybės reikalų finansavimas įgautų, taip sakant, globalinį mastą, apimtų visų kraštų lietuvių degančius reikalus. Klausimas tik, ar atitinkamų kraštų LB vadovybėm užtektų tautinio solidarumo tokiam sprendimui padaryti, nors PLB seimas jį ir rekomenduotų.

★

"Draugas" (1977.IX.13) svarsto JAV LB tarybos sudėties ir tarybos narių kvalifikacijų klausimą, ir pasisako už siūlymą, kad į tarybą įeitų apylinkių pirmininkai ir kad kandidatui į tarybą būtų nustatytos tam tikros kvalifikacijos, pvz. buvimas apygardos ar apylinkės valdyboje ar bent solidarumo įnašų atidavimas.

Abu siūlymai yra kontroversiniai. Ex officio mandatai LB taryboje aiškiai pažeistų demokratinį tarybos sudarymo būdą. Tuo atžvilgiu ir ligšiolinė tarybos sudėtis šaukiasi pataisų. Be to, specialus privilegijavimas apylinkių pirmininkų ne tik vadizmu atsiduoda, bet ir diskriminuoja kitus valdybos narius, juoba, kad pasitaiko ir tik pirmininkaujančių pirmininkų, visą darbą atliekant kitiem valdybos nariam. Tarybos sudėčiai priartinti prie apylinkės tėra vienas tikras demokratinis kelias: kiekviena apylinkė renka po vieną tarybos narį, o didžiosios apylinkės — atitinkamai po daugiau.

Kontroversinis yra ir tarybos kandidatų cenzavimas. Tarybos rinkimus praverstų vertinti kaip viešą prisipažinimą esant lietuviais, kaip tautinio solidarumo išraišką. Todėl reiktų sudaryti tam kuo palankesnes sąlygas. Ir jei į tarybą kandidatuoja nuo LB organizacijos nutolęs tautietis ir jei balsuotojai jį išrenka, reiktų džiaugtis, kaip ano Evangelijos palaidūno grįžimu į savo tėvo namus. Beje, kiekviename parlamente — o LB taryba yra LB parlamentas — šalia "artistų" vis būna ir "statistų". Pagaliau, dėl vienos antros išimties nebūt tikslinga pačios taisyklės atsisakyti. Unus testis nullus testis, kaip sakydavo romėnų teisė.

Prenumeratos skola — ne žaizda, neužgis.

Altas ir antibolševikinis tautų blokas

"Draugas" (1977.X.25) aprašo spalio 21/22 Chicagoje vykusį Antibolševikinio tautų bloko draugų amerikiečių kongresą, kuriam pirmininkavęs Alto pirmininkas dr. K. Bobelis. Pats tas Antibolševikinis tautų blokas (ABN — Antibolševist blok narodov) yra suorganizuotas dešiniųjų ukrainiečių veikėjų ir nuo pat pradžių vadovaujamas labai veiklių Slavos ir Jaroslavo Steckų. Steckienė yra ir vyr. redaktorė Muenchene kas du mėnesiai išeinančio žurnalo anglų kalba "ABN Correspondence".

Kanclerio Adenauerio laikais, kai V. Vokietijoje buvo stiprus ir reikšmingas iš rytinių Vokietijos sričių išvarytų ir pasitraukusių į V. Vokietiją vokiečių balsas, kai jų reikalam buvo net speciali ministerija Bonnoje, ABN su tų "heimatlose" vokiečių organizacijomis glaudžiai bendradarbiavo.

Iš lietuvių arčiausiai su ABN, atrodo, buvo susirišęs tik dr. Juozas Kaškelis. Bet šiuo metu, kaip iš "Draugo" korespondencijos matyti, dr. Kaškelį jau bus pakeitęs dr. K. Bobelis ir kai kurie kiti Alto darbuotojai. Ryšiai su ABN buvo peršami ir Vlikui. Dar Vlikui esant Vokietijoje, buvo iškilęs jo ryšių ir bendradarbiavimo su ukrainiečių atitinkamomis organizacijomis klausimas. Reikalą aiškinantis, išryškėjo, kad ukrainiečiai faktiškai turi du politinius centrus; dešiniųjų su Steckais priešakyje ir visų kitų demokratinių grupių su Vitvickiu priešaky. Vlikas apsisprendė už ryšius ir bendradarbiavimą su Vitvickio ukrainiečiais. Tas bendradarbiavimas tebevyksta ir Vlikui atsikėlus į Jungtines Valstybes.

Zeharjos Čėsnos retrospektyvus reportažas

Per šešis "Tėviškės Žiburių" numerius (1977.IX.29 — XI.3) Zeharja Čėsna, palyginti, sine ira et studio stengiasi aptarti lietuvių-žydų santykius nuo pat žydų atsiradimo Lietuvos Didžiojoj kunigaikštijoj iki pat pastarųjų dienų sovietų okupuotoje Lietuvoje. Jo retrospektyvus reportažas tikrai vertas atidaus dėmesio. Galutinėje savo išvadoje Čėsna siūlo lietuviam "padaryti žygių, kad skiriantieji mus (žydus ir lietuvius) barjerai būtų galiausiai įveikti", sykiu konstatuodamas, kad "lietuviai, gyvenantieji Nemuno krašte, anapus geležinės uždangos, tiek eiliniai, tiek ir vadovai, sugebėjo per ilgesnį laiką nugalėti prietaringus įtarimus, nepaisant rusiškojo kolonijizmo skaldyk ir valdyk metodo". Ir tiem barjeram įveikti Čėsna pramato ir atitinkamą metodą, jį pavaizduodamas savo susitikimu Izraelyje su grupe vokiečių savanorių, atvykusių pavaduoti ūkio darbuose izraelitų, pašauktų tėvynės ginti. Užuomina labai aiški.

Tik, atrodo, kad Čėsnai dar nežinoma, jog jo minties praktinį vykdymą galima iliustruoti ne tik minėtu vokiečių savanorių pavyzdžiu, bet taip pat ir lietuvių. Lietuvaitė Me-

dicinos sesuo ("nurse") Zinaida B. jau nuo 1967 darbuojasi kibbutze Amiad, Hevel Korasim. Kai buvo pasiteirauta tokio jos apsisprendimo motyvų, šypsodamos paaiškino: "I like to be a part of history". Motyvas įdomus. Ir neatrodo, kad tai būtų unikalus atvejis.

Lietuvos geografinė padėtis sudarė sąlygas II-ojo pasaulinio karo eigoje lietuvių — žydų tarpusavio santykius aptemdyti, anot Čėsnos, klaikiais šešėliais. Tuos šešėlius galėtų pašalinti aukos šviesa. Mūsuose lig šiol betgi yra veik visuotinis įsitikinimas, kad tam užtenka ir tik teisingumo šviesos. Valstybėje teisingumą daro teismas. O tautų tarpusavio santykiai daugiau priklauso nuo noro susiprasti abišalių interesų ir bendrumų pagrindu. Zeharijos Čėsnos retrospektyvus reportažas, atrodo, lietuvių-žydų susipratimo dialogą bando įstatyti į tinkamas vėžes.

Sveikintinas sumanymas

"Tėviškės Žiburių" (1977.X.13) vedamasis, rašydamas apie Lietuvos kankinius, teikia šitokį siūlymą:

— Turime labai ryškių veidų, kurie krikščioniškajame Lietuvos gyvenime yra nepaprastai daug nusipelnę. Jų neturėtume stumti užmarštin ir padaryti nežinomais kankiniais, o priešingai — kelti jų garbę, jų vardą, kad ir kitataučiai pamatytų konkrečius faktus, o per juos ir visą mūsų kraštą. Tiesa, tai nėra įprasta, tačiau laisvame pasaulyje įmanoma. Jeigu šventovių vidaus ornamentikoje vaizduojami paukščiai, gyvuliai, net velniai, juo labiau dera pavaizduoti krikščioniškojo tikėjimo kankinius, kuriuos pašventino kraujo auka. Dėl to naujai statomose lietuvių šventovėse derėtų iškelti ryškiuosius Lietuvos krikščionių kankinių veidus, o senosiose rasti vietos jų paveikslams, vitražams, skulptūroms. Būtų nesusipratimas daryti nežinomais tuos kankinius, kurie kovojo mūsų tautos krikščioniškojo gyvenimo priešakyje ir žuvo budelių rankose.

Šis sveikintinas sumanymas turėtų susilaukti visuotinio pritarimo, paramos ir praktiško taikymo. Jo praktiškas taikymas labai gražiai derinasi ir su Ateitininkų federacijos IX kongreso nutarimu dėl Prano Dovydaičio ir Stasio Šalkauskio šventumo bylos užvedimo.

Vilniaus kompleksas

Psichologija kompleksu laiko užguitų psichinių vaidinių raizginį, prikrautą tam tikro emocionalinio krūvio ir trukdantį asmens normaliam reiškimuisi. Psichologijos mokslas žino įvairias komplekso atmainas. Bene labiausiai paplitusios komplekso atmainos: didybės, persekiojimo, menkavertiškumo kompleksas. O mūsų išeivijos kai kuriuose sluoksniuose galima pastebėti ir visai naujos atmainos komplekso apraiškų. Šioji atmaina, atrodo, yra Lietuvos — Lenkijos tarpukarės santykių tiesioginis padarinys ir psichologijos moksle turbūt bus pavadinta Vilniaus kompleksu, nes tai daugiausia paplitęs tarp Vilniaus krašto lietuvių ir tarp vienaip ar kitaip su Vilniumi susijusių lenkų.

Vilniaus kompleksui suvokti užtenka paskaityti pasisakymas "Drauge" (1977.IX.28) "Dėl susipratimo su lenkais". Rašinyje skaitome:

— Tikras susipratimas (su lenkais) būtų labai lengvai pasiekiamas, jeigu lenkai

UŽGESĘ ŽIBURIAI

GEN. JONAS ČERNIUS

1898.I.6 — 1977.VII.3

Velionis buvo buvęs Lietuvos nepriklausomybės karų savanoris, Lietuvos karo mokyklos I-osios laidos karininkas, Belgijoje baigęs aukštąjį technikos mokslą, o Prancūzijoje — karo akademiją, palyginti, būdamas jauno amžiaus buvo pasiekęs Lietuvos kariuomenėje pačias viršūnes — nuo 1935 buvo kariuomenės štabo viršininkas. Bet velionio istorinis vaidmuo Lietuvos valstybiniame gyvenime buvo ne karinio, o politinio pobūdžio. Tai buvo vadinamos vieningo darbo vyriausybės sudarymas.

Kai, naciam atplėšus nuo Lietuvos Klaipėdos kraštą, visa tauta buvo labai sukrėsta ir "atpirkimo ožiu" buvo linkusi laikyti tik Smetonos režimą, pats Smetona, kariuomenės vado gen. Raštikio įtaigaujamas, pagaliau sutiko sudaryti vyriausybę, kurios sudėtyje būtų ne vien tautininkų partijos, bet ir demokratinių partijų žmonių. Žinoma, vyriausybės pirmininku, net ir tuo labai sunkiu Lietuvai metu, Smetona vis tiek pasirinko ne kurią stiprią politinę asmenybę, bet tuometinį kariuomenės štabo viršininką, velionį gen. Černių, kuris nebuvo politikas, o tik karys - technikas, drausmingas savo vyresnybės įsakymų vykdytojas. Todėl velionis, nors, imdamasis Lietuvos premjero pareigų, bus turėjęs labai gerų intencijų, faktiškai nebuvo tikęs tom intencijom vykdyti žmogus. Jis faktiškai neįtiko nei Smetonai, nei tautininkam, nei demokratinėm partijom. Po aštuonių mėnesių jį pakeitė tautininkas Merkys.

Kad velionis neturėjo politiko savybių, rodo jo, buv. Lietuvos premjero, buvimas 1940-1941 okupacinės sovietų kariuomenės 29-ojo korpo štabo viršininku. Politiškai nuovokus buv. premjeras tokio valstybinio netakto nebūtų padaręs.

---

liautųsi svajoję ir planavę tęsti ir toliau imperialistines užmačias prieš laisvės ir taikos trokštančią lietuvių tautą. Vietoj krikščioniškai apgailėję biauraus smurto padarinius, klastingai užgrobiant Lietuvos sostinę Vilnių, ir parodę nuoširdų draugiškumą tiek daug istorijos tėkmėje lenkams pagelbėjusiai lietuvių tautai, lenkai niekur nerodo palankumo nepriklausomos Lietuvos atstatymo idėjai dar net ir šiandien. Lenkų spauda, politiniai veiksniai ir organizaciniai sambūriai tebepuoselėja grobuoniškas mintis apie Vilnių ir geros valios ženklų ateities Lietuvai nerodo. Šen ir ten girdėti silpnos užuominos grynai sentimentinio pobūdžio dėl Vilniaus priklausomumo Lietuvai, bet tai tik proginės užuominos. Iš tikrųjų matome visai ką kitą: lenkų dar vis puoselėjamos unijinės mintys ir nuslėpti kėslai Lietuvos užvaldymui. Sukurta net Vilniaus milosnikų draugija, per kurią viešai ir slaptai veikiama prieš lietuvių tautos interesus, net įtraukiant į ją Amerikos politinius asmenis, ieškant Vilniaus atplėšimo politinių sferų įtakos.

Taigi, Vilniaus kompleksas kamuoja ne tik nelaimingus lenkų milosnikus, bet ir jų antipodus mūsų išeivijos sluoksniuose.

Vis dėlto velionio vadovautos vieningo darbo vyriausybės tarpsnis visame Smetonos režime sudaro tam tikrą prošvaistę. Tai buvo posūkis demokratijos kryptimi, kurios ūmai atgal atsukti nebandė nė tautininkas Merkys.

Daug sėkmingesnės velionio intencijos ir pastangos buvo Lietuvos kariuomenės štabo viršininko pareigose. Pasak gen. Raštikio, velionis buvo labai aktyvus kariuomenės pertvarkymo ir sustiprinimo šalininkas ir savo sumanumu bei darbu labai daug prisidėjo tiem uždaviniam vykdyti.

JOKŪBAS ROBINZONAS

1889.X.28 — 1977.X.24

Gimęs Dzūkijos Seirijuose. Teisių mokslus išėjęs Varšuvos universitete. I-ojo pasaulinio karo metais Rusijos armijos karys. Nepriklausomoj Lietuvoj advokatas Kaune, iškilęs į pirmaeilius Lietuvos žydų veikėjus. Nuo 1928 Lietuvos žydų sionistų pirmininkas. Su Lietuvos valstybe velionį sieja jo buvimas seimo atstovu ir žydų frakcijos lyderiu I, II ir III seime. Čia jis buvo teisių ir redakcijos komisijos nariu, taip pat užsieninių reikalų komisijos nariu. Savo teisine logika ir lietuvių kalbos mokėjimu velionis daug prisidėjo, svarstant ir redaguojant Lietuvos įstatymus. Lietuvių kalbą jis mokėjo geriau už daugelį lietuvių inteligentų ir savo kolegų advokatų. Nepaprastai darbštus ir kruopštus pasiimtame darbe nepriklausomai Lietuvai velionis davė įstatymų raidyną ir du monumentalius komentarus: Klaipėdos konvencijos ir Klaipėdos statuto. Apskritai velionis buvo kūrybingas eruditas. Bendradarbiavo "Teisės", "Vairo" žurnaluose, "Kriminalistikos Žinyne", taip pat žurnaluose anglų, vokiečių kalbomis, ir išleido keletą knygų hebrajų, lenkų, rusų, vokiečių, anglų kalbomis.

Kai Tarptautinio Teisingumo Tribunole Haagoje vyko Lietuvos byla su nacine Vokietija dėl Klaipėdos statuto, velionis buvo faktinis ir pagrindinis Lietuvos pozicijos argumentuotojas. Lietuva tą bylą laimėjo, nepaisant, kad, jai iškilus, net Lietuvai palankūs teisės žinovai tokiam laimėjimui beveik neteikė vilties. Čia velionis suvaidino Lietuvos valstybingumui istorinį vaidmenį.

II-asis pasaulinis karas velionį užklupo Jungtinėse Valstybėse. Čia jis kurį laiką profesoriavo New Yorko Columbijos universitete. Buvo Jungtinių Valstybių teisiniu patarėju nacių vadų byloje Nuernbergo Tribunole. Izraeliui gavus nepriklausomybę, buvo Izraelio delegacijos Jungtinėse Tautose narys. Pasitraukęs į pensiją, pasiliko New Yorke. Palaikė santykius su velioniu V. Sidzikausku ir kai kuriais kitais buvusiais kolegomis Lietuvos advokatūroje.

VARDAI ĮVYKIUOSE

Toronto skautai spalio 1-2 dienomis surengė Lietuvos laisvės kovotojų **Juozo Lukšos-Daumanto ir Romo Kalantos** įspūdingai patrauklų minėjimą.

*

Naująją Lietuvių Fronto Bižiulių Vyr. Tarybą sudaro bičiuliai: **Edmundas Arbas, Vytautas Aušrotas, dr. Zigmas Brinkis, kun. Viktoras Dabušis, Kęstutis Girnius, Linas Kojelis, Algis Raulinaitis, Antanas Sabalis** ir **dr. Rožė Šomkaitė.**

*

Ateitininkų Federacijos skiriama Stasio Šalkauskio vardo kūrybos **premija $1,500.00** šiemet pripažinta **bičiuliui dr. Jonui Griniui,** kuris premijos pinigus išdalino išeivijos tautinės kultūros puoselėtojams.

*

Clevelando Lietuvos piliečių klubas metinę **$1,000.00 premiją** už pažymėtiną lietuvišką veiklą Ohio valstybėje šiemet paskyrė žurnalistui **bičiuliui Vaciui Rociūnui** už ilgametį kruopštų reportažą lietuvių spaudoje.

*

Rugsėjo 24 baltiečių demonstracijos už žmogaus teises Washingtone sutelkė apie 4000 lietuvių (daugiausia), latvių bei estų ir parodė, kad **Viktoras Nakas,** tų demonstracijų pagrindinis organizatorius, savo uždavinį pagirtinai atliko.

*

Žurnalistas, kultūrinių premijų mecenatas **kun. dr. Juozas Prunskis** gruodžio 22 užbaigė savo amžiaus septintąjį dešimtmetį.

*

Lietuvoje gimusi, Amerikoje augusi, Šveicarijoje išsimokslinusi, žurnalistė, redaktorė, ELTOS direktorė, anglų kalbos profesorė Vilniaus universitete **bičiulė Magdalena Avietėnaitė** gruodžio 22 sukorė 85 metų savo amžiaus distanciją.

Mielieji Skaitytojai,

Kas iš mūsų nenori būti prisimintas ir pasveikintas Kalėdų švenčių ir Naujųjų Metų proga! Tai taip žmoniška. Bent kartą per metus trumpu šiltu pasveikinimu pabendrauti.

O kad bendravimas nenutrūktų, jis turi būti abipusiškas. Ir Į LAISVĘ bendravimas su savo skaitytojais turi būti abipusiškas. Tą abipusiškumą ypač primena prenumeratos reikalas.

Nuoširdžiai sveikindama savo Mielus Skaitytojus Kalėdų ir Naujųjų Metų proga, Į LAISVĘ linki, kad abipusis bendravimas tarp žurnalo ir skaitytojų būtų juo glaudesnis.

Į LAISVĘ